

Sociālais darbs Latvijā

Labklājības ministrija

Sociālā darba specializāciju
attīstības vēsture un attīstības
perspektīva Latvijā

lasīt 8.lpp.

Sociālo darbinieku sagatavošana
nākotnes izaicinājumiem

lasīt 20.lpp.

Sociālais darbs laukos

lasīt 42.lpp.

Sociālā darbinieka ekokarte

lasīt 50.lpp.

1/2018

Satura rādītājs

Redkolēģijas uzruna	3
Ilze Skrodele-Dubrovskā Aktualitātes Eiropas Sociālā fonda projektā "Profesionāla sociālā darba attīstība pašvaldībās"	4
Vita Roga-Wiles Sociālā darba specializāciju attīstības vēsture un attīstības perspektīva Latvijā	8
Ilze Kurme Specializācijas sociālajā darbā Latvijā – esošā situācija un izaicinājumi	15
Alfonso Lara Montero Sociālo darbinieku sagatavošana nākotnes izaicinājumiem	20
Mārtiņš Moors Sociālā darba ar veciem cilvēkiem specifika: praktiķu pieredzes apkopojums	22
Anna Meņkova Sociālais darbs ar ģimenēm ar bērniem – prakse pašvaldību sociālos dienestos	27
Sandra Darkēvica Sociālais darbs ar ģimenēm ar bērniem Latvijā: kādu to vēlamies?	33
Aloida Jurčenko Mākslas terapija – resurss audžuģimeņu emocionālās "izdegšanas" risku mazināšanā psihosociālā atbalsta nodrošināšanai	37
Ilze Jansiņa, Kristīne Veispale Sociālais darbs laukos	42
Mārtiņš Moors Ētiskās dilemmas risināšana: Rīgas Labklājības departamenta pieredze	47
Ieva Ozola Sociālā darbinieka ekokarte	50
Oksana Žabko Profesionāla sociālā darba attīstības izaicinājumi	54
Andra Mite Intervija ar Olaines cietuma Atkarīgo centra priekšnieci Sanitu Švesu	56
Summary	58

Redkolēģijas uzruna

Foto: Ieva Ozola

Cienījamie kolēģi!

Veidojot 2018. gada vasaras izdevumu “Sociālais darbs Latvijā”, kurš iznāk saskaņā ar Labklājības ministrijas un ESF projektā īstenotajām aktivitātēm, esam vērsuši uzmanību uz sociālā darba daudzveidību un specializācijām, kas tiek realizētas Latvijā, kā arī salīdzinājuši citu valstu pieredzi sociālā darba specializāciju attīstībā.

Pamatojoties uz Labklājības ministrijas īstenotā projekta “Profesionāla sociālā darba attīstība pašvaldībās” ietvaros veiktā pētījuma “Ex-ante izvērtējums pašvaldību sociālo dienestu darbības efektivitātes novērtēšanai” atziņām, var teikt, ka Latvijā nav vienotas vīzijas par sociālā darba speciālistu lomu un uzdevumiem sociālajā dienestā, kā arī ir dažāda izpratne par sociālā darba specializācijām gan republikas nozīmes pilsētu, gan lielo un vidējo novadu, gan mazo novadu sociālajos dienestos.

Šajā žurnāla izdevumā ir iekļauti raksti par to, kā tiek veikts darbs ar ģimenēm ar bērniem, kas bija viena no pirmajām sociālā darba specializācijām Latvijā, turpināta diskusija par ētikas jautājumiem sociālajā darbā, sniegts ieskats darbā ar veciem cilvēkiem, kā arī piedāvāta resursu sadaļa, kas var tikt izmantota kā efektīvs informatīvs palīgīdzeklis ikdienas darbā. Rakstu autori dalījušies ar savu praktisko pieredzi un atziņām, kas veidojušās ilggadējas prakses rezultātā, un tāpēc šie raksti ir uzskatāmi kā īpaši vērtīgs izziņas materiāls.

Redkolēģija pateicas rakstu autoriem par atsaucību, ieinteresētību un uzdrīkstēšanos dalīties savās pārdomās laikā, kad ir tik daudz neskaidrību, kā turpmāk attīstīt sociālā darba profesiju un stiprināt tās identitāti. Ļoti ceram, ka šī uzdrošināšanās iedvesmos potenciālos un jau esošos rakstītājus nākamajam – simtgades izdevumam.

Uz tikšanos nākamajā izdevumā!

Jūsu redkolēģija

Aktualitātes Eiropas Sociālā fonda projektā “Profesionāla sociālā darba attīstība pašvaldībās”

Ilze Skrodele-Dubrovka, sociālā darba maģistre (Mg. soc. d.)

Labklājības ministrijas Metodiskās vadības un kontroles departamenta direktora vietniece

2018. gadā un nākamajos gados plānota sociālā darba attīstība atbilstoši Labklājības ministrijas (turpmāk – LM) izstrādātajam “Profesionāla sociālā darba attīstības pamatnostādņem 2014.-2020. gadam”. Turpinām īstenot LM Eiropas Sociālā fonda projekta “Profesionāla sociālā darba attīstība pašvaldībās” (turpmāk – projekts) aktivitātes, kuras tika uzsāktas 2015. gadā nogalē un plānotas līdz 2022. gada decembrim.

Viena no pirmajām projekta aktivitātēm, kuras īstenošanu uzsākām 2015. gada rudenī, ir **profesionālās kompetences pilnveide sociālo dienestu un pašvaldību izveidoto citu sociālo pakalpojumu sniedzēju sociālā darba speciālistiem**. Tās ietvaros organizētās mācības un supervīzija paredzēta visu 119 pašvaldību sociālajiem darbiniekiem, sociālās palīdzības organizatoriem, sociālajiem aprūpētājiem un sociālajiem rehabilitētājiem.

Mācību un supervīzijas izmaksas pakalpojumu sniedzējiem sākotnēji pilnā apmērā finansē pati pašvaldība, bet pēc izdevumu attiecināmības pārbaudes tā var saņemt kompensāciju. Šī kompensācija projekta ietvaros iepriekšminētajām aktivitātēm, sākot ar 2016. gada 1. oktobri, ir 70 % apmērā. Izvērtējot situāciju no 2015. gada, redzam, ka kopā iesaistījušās 102 pašvaldības (86% no visām):

- 2015. gadā – 569 personas,
- 2016. gadā – 1073 personas,
- 2017. gadā – 977 personas.

Projekta komandas mērķis, īstenojot šo aktivitāti, ir atrast iespējami efektīvākos un ikvienam sociālā darba speciālistam mērķētākos veidus – gan no satura viedokļa, gan arī organizatoriski – mācību un supervīzijas jēgpilnai īstenošanai un pašvaldību iestādēm izdevumu kompensācijas saņemšanai. Pirmajos trijos gados (2015-2017) divas reizes ir mainīta pieeja mācību un supervīzijas nodrošināšanai. Abos gadījumos gan mācības, gan supervīziju nodrošināja LM iepirkumu rezultātā izvēlēti attiecīgo pakalpojumu sniedzēji, t.sk. 2017. gadā pakalpojumu sniedzēji tika izvēlēti pēc vizuālās cenas principa. Tā kā supervīzijas pakalpojuma nodrošināšanā ļoti būtiska ir trīspusēja (organizācijas vadība, supervīzējama, supervizors) vienošanās, jo tā veido supervīzijas ietvaru, tad iepirkuma procedūra ar vizuālās cenas kritēriju nav uzskatāma par piemērotu. Tālab tika iniciēti grozījumi Ministru kabineta noteikumos,

kuri reglamentē projekta aktivitātes, un ar to spēkā stāšanos no 2018. gada 17. februāra projekta ietvaros supervīzijas pakalpojumu ir tiesīgi nodrošināt sertificēti supervizori, ar kuriem panākta vienošanās atbilstoši sociālā darba speciālistu un organizācijas vadības vajadzībām / pasūtījumam. Izsaku cerību, ka šī jaunā kārtība veicinās arvien mērķtiecīgāku un efektīvāku supervīziju, kuras rezultātā tajā iesaistījušies sociālā darba speciālisti pilnveidos savu profesionālo kompetenci.

Lai rosinātu sarunu par dažādiem aspektiem, kuriem ir būtiska ietekme uz sociālo dienestu darba efektivitāti un sociālā darba speciālistu profesionalitāti, projekta ietvaros turpinās **Tematisko diskusiju** cikls. Diskusijās piedalās sociālie darbinieki, sociālo dienestu vadītāji, sociālā darba speciālistu profesionālo organizāciju pārstāvji un citi interesenti.

2017. gada 18. oktobrī notika diskusija “Lauku sociālā darba specifika Latvijā”, kuru vadīja Madonas novada Sociālā dienesta Sociālās palīdzības un sociālā darba nodaļas vadītāja Kristīne Veispale. Diskusijas dalībnieki akcentēja lauku sociālā darba specifiku, kas raksturo sociālo darbu lauku vidē, dalījās pieredzē un viedokļos par to, kas sociālo darbu lauku vidē atšķir no sociālā darba pilsētās. Diskusijā tika pausts, ka, reaģējot uz vietējās kopienas iedzīvotāju vajadzībām, jāveic pienākumi, kas neatbilst sociālā darbinieka kompetencei, piemēram, transporta pakalpojuma nodrošināšana, apsveikumu gatavošana, pabalstu piegāde mājās, mājokļa apsaimniekošanas jautājumu risināšana un citi. Vairāk par diskusiju iespējams lasīt šī izdevuma rakstā “Lauku sociālais darbs”.

Tematiskās diskusijas, kas notika šī gada 21. februārī, mērķis bija meklēt kopīgu izpratni par to, vai pašvaldību sociālajiem darbiniekiem jābūt pieejamiem ārpus normālā darba laika, ar to saprotot, ka darbinieka normālais dienas darba laiks nedrīkst pārsniegt astoņas stundas, bet normālais nedēļas darba laiks – 40 stundas. Diskusiju vadīja ilggadēja sociālā darba jomas pārstāve Ruta Klimkāne.

Pirms diskusijas LM speciālisti veica aptauju, lai gūtu priekšstatu, kāds ir viedoklis par sociālo darbinieku darba laiku ārpus normālā darba laika un vai sociālajā dienestā tiek organizēts darba laiks pēc standarta darba laika. Aptaujā piedalījās 84 sociālo dienestu vadītāji un 79 sociālie darbinieki. Kopējie secinājumi ir šādi: apmēram puse no aptaujātajiem

sociālo dienestu vadītājiem informē, ka sociālais dienests ārpus normālā darba laika nestrādā (daži apgalvo, ka ir iespējams sazvānīt pa telefonu, ja nepieciešams); 1/4 daļa darbinieku rīkojas krīzes un ārkārtas situācijās, kuras notikušas ārpus darba laika un kas atsevišķos gadījumos tiek kompensēti ar brīvdzīvām stundām / dienām darbiniekiem pēc tam; savukārt 1/3 daļa sociālo dienestu vadītāji organizē sociālā dienesta darbu arī pēc normālā darba laika.

Biezākie gadījumi, kad tiek reaģēts pēc darba laika:

- ārkārtas / krīzes situācijās, kas saistītas ar sociālā riska ģimenēm, personām ar invaliditāti, kuras ir bez radniekiem, vientuļu cilvēku veselības problēmām; bērna izņemšana no ģimenes, jo vecāki atrodas alkohola reibumā; klientam jānodrošina sociālās aprūpes centra pakalpojumi un citu dzīvesvietas un drošības jautājumu risināšana – situācijās, kas prasa ātru atrisinājumu, bieži tiek iesaistīta arī policija un bāriņtiesa;
- apsekošanas sociālā riska ģimenēs ārpus darba laika (kopā ar pašvaldības policiju vai bāriņtiesu);
- darbs ar klientu – piemēram, klienta nogādāšana pie ārsta, nogādāšana no slimnīcas uz dzīvesvietu, atbalsta grupas vecākiem, kuri strādā algotu darbu.

Dažās pašvaldībās sociālie dienesti darbu organizē šādi:

- atsevišķās sociālā dienesta struktūrvienībās ir "slīdošais" grafiks (sociālās aprūpes centrs, sociālā māja, nakts patversme, krīzes centrs);
- apmeklētāju pieņemšanas laiks atsevišķās darba dienās no plkst. 08:00-19:00;
- uzsākts darbs pie starpprofesionālu komandas izveides, kas reaģēs pēc darba laika.

Tematiskās diskusijas laikā kolēģi dalījās pieredzē, kas līdzīga iepriekš veiktās aptaujas rezultātiem – ka reizēm tiek veikts darbs ārpus normālā darba laika. Kopumā secinājumi no šīs diskusijas ir, ka katrā pašvaldībā vajadzētu būt vienam speciālam dienestam, kurš būtu sasniedzams 24 stundas diennaktī 7 dienas nedēļā, un kur iedzīvotāji var vērsties pēc palīdzības. Kā izteicās diskusijas dalībnieki, tad šobrīd praksē tāds jau ir, un tā ir Valsts policija, Valsts ugunsdzēsības un glābšanas dienests vai Neatliekamās medicīnas dienests. Diskusijas dalībnieki runāja par sadarbības modeli, kādam tam vajadzētu būt, lai veiksmīgi tiktu organizēts darbs dažādās krīzes situācijās, kad nepieciešama vēl citu profesionāļu iekļaušanās, piemēram, sociālā dienesta iekļaušanās. Diskusijā savā veiksmīgas sadarbības pieredzē dalījās kolēģi no Tukuma novada pašvaldības policijas un sociālā dienesta, kur jau izstrādāta starpinstiūciju sadarbības shēma, kas veiksmīgi darbojas ārpus normālā darba laika. Sociālajam dienestam nav jānodrošina darbs ārpus darba laika, jo dienests, kas nodrošina iedzīvotājiem palīdzību krīzes situācijās, ir policija.

Atziņas, kā vienmēr no tematiskajām diskusijām, ir daudz un dažādas, tomēr viens no galvenajiem profesionāļu secinājumiem – ceturtais ārkārtas dienests nav jāveido un sociālajiem darbiniekiem nav jābūt pieejamiem 24 stundas diennaktī 7 dienas nedēļā! Veiksmīga atbalsta iedzīvotājiem nodrošināšanā būtiska nozīme ir starpinstiūcijai sadarbībai, pakalpojumu pieejamībai un attīstībai, jaunu sociālā darba formu – ielu sociālais darbs un kopienas sociālais darbs – iedzīvināšanai, kā arī darba laika elastībai, jo viens variants visām pašvaldībām nekad nederēs. Krīzes situācijas, protams, ir un būs, un uz tām sociālajam dienestam nākas reaģēt, tomēr jāspēj izvērtēt darbību, ko veicam, mērķtiecība, vienlaikus apzinoties sociālā darba robežas.

Projekta ietvaros tiek turpināts darbs arī pie citām aktivitātēm – **metodiku izstrādes**. LM iepirkuma rezultātā izvēlēts pakalpojuma sniedzējs – personu apvienība, kura sastāv no biedrības "Latvijas Kustība par neatkarīgu dzīvi" un biedrības "Resursu centrs cilvēkiem ar garīgiem traucējumiem "ZELDA"", atbilstoši noslēgtajam līgumam izstrādā metodiku **sociālajam darbam ar personām ar garīga rakstura traucējumiem**. Gada nogalē ir plānots uzsākt pilotprojektus, kas ilgs 6 mēnešus, iesaistot tajos pašvaldību sociālajos dienestos strādājošus sociālos darbiniekus. Pilotprojektu laikā pakalpojuma sniedzējs sociālajiem darbiniekiem nodrošinās plaša apjoma (ap 90 stundu) mācības, vienlaikus aprobējot praksē metodisko materiālu un mācību programmu.

Iepirkumu par metodikas **sociālajam darbam ar vardarbībā cietušām un vardarbību veikušām personām** izstrādi LM nācās organizēt atkārtoti. Tāpat šī gada 1. ceturksnī ir uzsākta iepirkuma procedūra par metodikas **sociālajam darbam ar ģimenēm ar bērniem** izstrādi. 2. ceturksnī tiek organizēti iepirkumi par metodikas izstrādi **sociālajam darbam ar atkarīgām personām, kā arī par vadības kvalitātes modeļa izstrādi**.

Visu metodiku izstrādei un arī vadības kvalitātes modeļa izstrādei tiks īstenoti pilotprojekti. Iesaiste tajos notiks, pamatojoties uz līgumiem, kas noslēgti starp LM un pašvaldībām. Izmantoju gadījumu un vērsos pie sociālo dienestu vadītājiem un sociālajiem darbiniekiem ar aicinājumu – izvērtēt iespēju iesaistīties pilotprojektos, tādējādi gan paši pilnveidojot sevi profesionāli sociālajā darbā ar dažādām klientu mērķa grupām un sociālo dienestu vadībai nepieciešamo kompetenču apguvē, gan arī aprobējot metodikas un vadības kvalitātes modeli, līdz ar to dodot arī savu personīgo ieguldījumu sociālā darba attīstībā Latvijā.

Arī šogad, Starptautiskās sociālā darba dienas nedēļā, 23. martā organizējam ikgadējo **konferenci** par aktuāliem sociālā darba jautājumiem – "Profesionālo kompetenču pilnveide sociālajā darbā". Konference notika Latvijas Nacionālās bibliotēkas Ziedoņa zālē, un tajā piedalījās 450 sociālā darba speciālisti no visas Latvijas. Konference bija turpinājums iepriekšējos gados iesāktajai sarunai par profesionālo integritāti un tai atbilstošu rīcību saskaņā ar izvēlētajās profesijas vērtībām un pamatprincipiem. Konferences mērķis bija veicināt sarunu par mērķtiecīgu profesionālo kompetenču plānošanu un pilnveidi katras personas līmenī, institūcijas līmenī un valstī kopumā.

Labklājības ministrs Jānis Reirs, uzrunājot konferences dalībniekus, uzsvēra:

“Spēja kritiski un profesionāli izvērtēt, ko spējam un kas ir jāattīsta, mērķtiecīga darbība jaunu un inovatīvu pieeju apguvē, ētiska rīcība un personības attīstība ir mūsdienīga sociālā darba izaicinājumi. To paveicot, varam saskatīt un izprast problēmas, pieņemt dažādo, nenosodīt un rast labākos risinājumus, lai iedrošinātu un būtu blakus tiem, kam tas nepieciešams, un piedzīvotu tos gandarījuma brīžus, kad klienti atrisina savas sarežģītās situācijas.”

Konference norisinājās divās daļās. Pirmajā tika runāts par sociālā darba kompetenču plānošanu, vadīšanu un nākotnes izaicinājumiem, savukārt otrajā daļā sociālā darba praktiķi dalījās pieredzē par kompetenču attīstību un profesionālās kompetences nozīmi ikdienas praksē saskarsmē ar savu klientu.

Profesionālo kompetenču pilnveide sociālā darba profesionāļiem nepieciešama galvenokārt katram pašam sev, savai attīstībai, kā arī, lai iespējami efektīvi strādātu klientu un sabiedrības labā.

Kompetenču pilnveides procesos ir nepieciešama sociālo pakalpojumu lietotāju (klientu) arvien lielāka iesaiste, un arī tehnoloģiju plašāka izmantošana.

Rezultatīvitate ir ne tikai personas jaunapgūtās spējas, prasmes un “labās” kompetences, bet summa, kas veidojas, saliekot kopā kompetences, izpratni par izvīzītajiem mērķiem un uzdevumiem, darbinieka motivāciju un esošo darba vidi.

Sadarbība starp profesijām ir nepieciešama ikdienā, ne tikai smagu gadījumu risināšanā, un ļoti piemērota forma šīs sadarbības stiprināšanai ir multidisciplinārās mācības kā pilnveides aktivitāte.

Nebaidīties būt sociālā gadījuma vadītājiem, spēt noturēt savu profesionālo mugurkaulu, izmantojot savas zināšanas un prasmes.

Ir jāturpina stiprināt profesionālo identitāti:

- specializāciju noteikšana, formalizēšana un virzība;
- profesionālās prakses standarta izstrāde;
- Ētikas kodeksa aktualizācija.

Kompetences attīstās visas dzīves garumā, jāspēj sevi iepazīt, jāspēj attīstīties visplašākajā vārda nozīmē. Pārmaiņas ienāk tad, kad mēs visi kopā pārmaiņas patiešām vēlamies. Mainīt vidi ir jāsāk ar sevi.

Konferences noslēgumā jau piekto gadu pēc kārtas notika LM rīkotais konkurss “Labākais sociālais darbinieks Latvijā – 2017”. Konkursa mērķis jau ikgadēji ir apzināt un pateikt paldies sociālajiem darbiniekiem, kuri aktīvi un

godprātīgi darbojas sociālā darba praksē, sniedz profesionālu atbalstu iedzīvotājiem dažādu sociālo problēmu risināšanā un novēršanā, un popularizē sociālā darbinieka profesiju Latvijā.

23. martā Latvijas Nacionālajā bibliotēkā svinīgā ceremonijā tika apbalvoti labākie sociālie darbinieki Latvijā.

Galvenās balvas saņēmējs “Labākais sociālais darbinieks Latvijā 2017” ir Burtnieku novada Sociālā dienesta sociālais darbinieks Jānis Zauers.

Jānis Zauers dažādos pašvaldību sociālajos dienestos strādā jau 17 gadus, no tiem Burtnieku novadā vairāk kā 7 gadus. Kolēģi Jāni raksturo divos vārdos – Latvijas ozols. Ar spēcīgām saknēm likumdošanā un praktiskajā pieredzē, stabils, pārliecināts, nosvērts. Viņa argumentēšanas un sava viedokļa aizstāvēšanas prasmes ir izcilas. Jāņa humora dzirksts ir kā viegla un jauka mūzika ikdienas darbā. Reizēm viņa melnais humors ir nepārspējams. Spējā jokot slēpjas viņa iekšējā brīvība. Jānis ir profesionālis savā vietā, zinošs, atsaucīgs un vienmēr gatavs palīdzēt, risinot visdažādākās sociālās problēmas.

Nominācijā “Iedzīvotāju izvīzītais nevalstiskā sektora sociālais darbinieks” balvu saņēma nodibinājuma “Valdardze” sociālā darbiniece Indra Priede. Indra par sociālo darbinieku, sociālā gadījuma vadītāju strādā no 2007. gada 1. aprīļa. Viņas darba stāžs sociālajā darbā ir 15 gadi. Kolēģi par Indru saka: “Viņa ir izteikts komandas cilvēks, kas ir balsts “Valdardzes” speciālistiem jebkurā kritiskā krīzes situācijā. Viņa spēj konstruktīvi uztvert kritiku, nebaidās patstāvīgi pieņemt nepopulārus, profesionālus lēmumus, cenšas uzlabot visas komandas darbu. Komandā strādājot, viņa rēķinās ar pārējo profesionāļu iespējām, stingri ievērojot profesionālās robežas. Papildus sociālo gadījumu vadīšanai un konsultēšanai viņa ir vadījusi gan individuālās, gan grupu nodarbības bērniem. Indrai ir spēja pielāgoties un realizēt centra “Valdardze” dažādu projektu jaunās idejas un darba metodes. Ņemot vērā centra specifiku – sociālās rehabilitācijas darbu ar vardarbībā cietušiem bērniem – īpaša ir viņas spēja strādāt paaugstināta psihoemocionāla darba apstākļos, saglabājot mieru, nosvērtību un profesionalitāti. Viņa teicami orientējas dažādu vecumposmu bērnu attīstībā, ir specializējusies darbam ar bērniem, kuriem ir funkcionāli traucējumi. Indra ir laipna un ieinteresēta, pildot savus pienākumus, un izstaro labsirdību, komunicējot ar centra apmeklētājiem.”

Nominācijā “Iedzīvotāju izvīzītais sociālā dienesta sociālais darbinieks” balvu saņēma Iecavas novada Sociālā dienesta sociālā darbiniece Anda Krūmiņa.

Par Andu viņas kolēģi saka: “Mīl dzīvi līdz tās pēdējam atomam.” Andu raksturo nerimtīga kustība, nemitīga aizraušanās, labsirdība, devīgums. Tur, kur ir Anda, ir pozitīvisms un šķiet, ka visi smaida. Anda ir emocionāls cilvēks, neveiksmes pārdzīvo, bet nepadodas; apstājas, padomā, nogaida, līdz emocijas norimst, un virzās uz priekšu. Darbu dara ar atdevi, negaidot par to īpašu samaksu. Andai svarīgi saskatīt un atrast labās vērtības jebkurā cilvēkā.

Par sociālo darbinieci Anda strādā gandrīz desmit gadus. Viņa vadījusi atbalsta grupas senioriem, organizējusi dažāda veida pasākumus un nodarbības. Profesionālā izaugsme tiek nodrošināta gan dažādos kvalifikācijas celšanas kursos, gan arī supervīzijās. Šobrīd Anda ikdienā strādā ar dažādām klientu grupām.

Nominācijā "Darba devēja un/vai profesionālās apvienības izvirzītais sociālās institūcijas, struktūrvienības, nodaļas vadītājs" balvu saņēma Alvars Šteinbergs, Sociālās aprūpes centra "Zemgale" direktors. Viņš 23 gadus ir strādājis par pansionāta "Madliena" direktoru, to neatlaidīgi pilnveidojis un attīstījis, panākdams, ka pansionāts "Madliena" ir viens no vadošajiem Latvijā. Alvars vienmēr ir atbalstījis jaunas idejas, inovatīvas metodes un bijis visu piedāvāto "pilotprojektu" ieviešējs. Kopš 2018. gada janvāra Alvars strādā par Ozolnieku novada sociālās aprūpes centra "Ozolnieki" direktoru.

Viņš arī aktīvi darbojas Latvijas Pašvaldību sociālās aprūpes institūciju apvienības (LPSAIA) valdē. No 2007. līdz 2015. gadam pildījis Valdes priekšsēdētāja pienākumus.

Kolēģi izteikušies, ka Alvaram ir izteiktas līdera dotības, viņš vienmēr ir spējis ieinteresēt pievienoties LPSAIA jaunus dalībniekus un organizēt apvienības darbu. Viņš aktīvi līdzdarbojas jauno normatīvo aktu izskatīšanā, priekšlikumu sniegšanā, piedalās darba grupās un mērķtiecīgi iestājas un rūpējas par pašvaldības sociālās aprūpes iestāžu reputācijas celšanu.

Nominācijā "Darba devēja un / vai profesionālās apvienības izvirzītais sociālā dienesta sociālais darbinieks" balvu saņēma Liepājas pilsētas pašvaldības Sociālā dienesta sociālā darbiniece Māra Baklašova. Viņa Liepājas pilsētas domes Sociālajā dienestā strādā kopš 2006. gada 10. novembra, kur strādājusi gan kā sociālā darbiniece darbam ar ģimeni un bērniem Ģimenes atbalsta daļā, gan arī kā sociālā darbiniece Bērnu namā, Nakts patversmē un Sociālās rehabilitācijas centrā probācijas klientiem. Kopš 2011. gada 1. jūnija Māra strādā Sociālā dienesta Ģimenes atbalsta daļā par sociālo darbinieci darbam ar personām un ģimenēm, kurās nav bērnu. Savus darba pienākumus Māra vienmēr veic apzinīgi, profesionāli un ar augstu atbildību. Veicot sociālo darbu ar personām / ģimenēm, izmanto savas zināšanas, lai sniegtu vislabāko atbalstu un palīdzētu risināt dažādas sociālās problēmas. Ikdienas darbā Māra sevi ir pierādījusi kā zinošu un no kolēģu, sadarbības partneru un klientu puses augsti novērtētu sociālo darbinieci. Māra ir komunikabla, profesionāli atrod kontaktu ar klientiem un labi saprotas arī ar īpaši sarežģītiem klientiem, rodot viņu vajadzībām atbilstošu situācijas risinājumu. Klientu vienmēr sagaida sirsnīgi un uzrunā: "Labdien! Es jau Jūs gaidīju!"

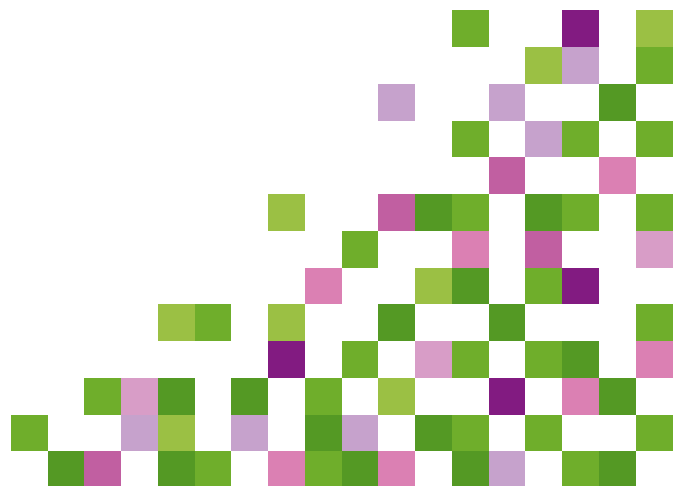
Nominācijā "Žūrijas speciālā balva" balvu saņēma Pašvaldības aģentūras "Tukuma novada sociālais dienests" direktore Ina Balgalve. Darba gaitas profesijā uzsākusi 2000. gada janvārī asociācijā "Dzīvesprieks", uzņemoties veikt sociālā darbinieka darbam ar ģimenēm un bērniem amata pienākumus. Ina nebaudās no jauniem izaicinājumiem

darbā, arī tad, ja tie nes papildu noslogojumu gan viņai, gan arī viņas darbiniekiem. Vienmēr atbalsta inovācijas, ja redz to potenciālo pozitīvo ietekmi uz klientiem piedāvāto pakalpojumu. Kā vadītāja atbalsta savu darbinieku dalību izglītojošos pasākumos, motivē tos izmēģināt jaunas metodes darbā ar klientiem. Ar lielu atsaucību 2017. un 2018. gadā iesaistījusies LM īstenotajā projektā "Soli tuvāk: Kopienas vienotā atbilde uz vardarbības pret sievietēm gadījumiem", kas tiek īstenots sadarbībā ar tādiem partneriem kā Valsts policija, biedrība "Centrs MARTA", Tieslietu ministrija un Latvijas Lauku ģimenes ārstu asociācija. Projekta mērķis ir jauna, uz cietušo vērsta, starpinstitucionāla sadarbības modeļa radīšana un testēšana vardarbības pret sievieti gadījumu efektīvākai risināšanai. Tas nodēvēts par Tukuma modeli, novērtējot Tukuma speciālistu ieguldījumu. Uz Tukumu smelties pieredzi un iedvesmu brauc ne tikai vietējie speciālisti, bet arī speciālisti no ārvalstīm.

Balvas pasniegšanu LM rīkoja sadarbībā ar Sociālo darbinieku biedrību, Latvijas Pašvaldību savienību, Latvijas Pašvaldību sociālo dienestu vadītāju apvienību un Latvijas Profesionālo sociālā darba speciālistu asociāciju, kuru pārstāvji strādāja žūrijā, lai vērtētu iesniegtās anketas un piešķirtu atbilstošus titulus.

Šādi ir mūsu labākie sociālie darbinieki 2017. gadā, kuri, veicot sociālo darbu, izmanto savas zināšanas un prasmes, lai sniegtu vislabāko atbalstu klientiem. Nebaudās no jauniem izaicinājumiem darbā, kopā ar klientu meklē labākās alternatīvas problēmsituācijas risināšanai, nepadodas un atrod nepieciešamo risinājumu. Viņu ikdienas darbs ir balstīts uz sociālā darba ētiku un vērtībām. Viņi ir paraugs ikvienam sociālajam darbiniekam, kas sevī nes misijas apziņu, ka sociālais darbs ir ieguldījums klienta dzīves uzlabojumā un sabiedrībā kopumā.

Nobeigumā vēlos pateikt paldies visiem profesionāļiem, kas līdz šim ir iesaistījušies un devuši savu ieguldījumu dažādajās aktivitātēs, kas rīkotas projekta ietvaros. Aktuālo informāciju par projekta aktivitātēm, kuru īstenošana tiks turpināta vai uzsākta, un par īstenoto aktivitāšu rezultātiem arī turpmāk publicēsim nākamajos periodiskajos izdevumos. Pasākumu video ieraksti, kā arī lektoru prezentācijas pieejamas LM mājaslapā, sadaļā "Profesionāla sociālā darba attīstība pašvaldībās".

Sociālā darba specializāciju attīstības vēsture un attīstības perspektīva Latvijā

Vita Roga-Wiles, sociālās pedagoģijas doktore (Dr. paed.), pedagoģijas zinātnes maģistre (Mg. paed.)
Latvijas sociālo darbinieku biedrības biedre, Lielbritānijas sociālās aprūpes aģentūras "Vitascare" dibinātāja

Raksta mērķis ir sniegt īsu vēsturisku apkopojumu par sociālā darba kā profesijas attīstības aizsākumu un pirmajām specializācijām sociālajā darbā. Raksta autore aktualizēs domu, kas jau daudzkārt izskanējusi publiskajā telpā – par sociālo darbu kā daudzdimensionālu profesiju, kas pieprasa specifiskas zināšanas darbā ar dažādām mērķa grupām, tādējādi aktualizējot specializāciju nozīmi. Raksts ir veidots trīs daļās – pirmā kā vēsturisks apkopojums par specializāciju veidošanos, otrajā dots pārskats par specializāciju veidošanos Latvijā, ASV, Somijā un Lielbritānijā, un trešajā daļā ir diskusija par specializāciju iespējām, attīstību un nozīmi profesionāla sociālā darba attīstībā Latvijā.

Specializācijas definējumu sociālajā darbā nemaz nav viegli atrast, jo tiek lietoti tādi apzīmējumi kā *sociālā darba tipi vai veidi, sociālā darba novirzieni vai specifika sociālajā darbā*. Jēdziens "specializācija" vairāk saistīts ar tādām nozarēm kā business, lauksaimniecība, tiesvedība vai medicīna, piemēram, ģimenes ārsts, kas specializējies sirds vai plaušu slimībās, asinsvadu ķirurgs un tamlīdzīgi. Manuprāt, šī iemesla dēļ ir nepieciešams vienoties par noteiktu definējumu, kas atvieglotu kopējo izpratni par specializācijas termina lietojumu sociālajā darbā. Meklējot literatūru, sastapos ar deviņiem dažādiem atvasinājumiem vārdam "specializācija", piemēram, speciālists, specialitāte, specializēts, specifisks. Ieskatam šādas definīcijas: "Ar specializāciju saprot darbības koncentrēšanu uz kādu noteiktu nodarbošanos, specialitāti. Piemēram, ražošanas specializācija ir darbības koncentrēšana uz noteikta produkta ražošanu. Specializācija rodas līdz ar dažādu profesiju izveidošanos. Ja cilvēks izvēlas profesiju, kas saistīta ar tāda darba izpildi, kura tam vislabāk padodas, tas var, lietojot vienu un to pašu darbību daudzumu, saražot vairāk produkcijas."¹ Diezin vai sociālajā darbā varam runāt par "produkcijas daudzumu" vai "vienu un to pašu darbību", bet noteikti varam piekrist, ka specializācija saistīta ar profesionālās darbības koncentrēšanos uz kaut ko noteiktu, tās izvēle notiek saskaņā ar cilvēka interesēm, motivāciju, līdz ar to šis darbs padodas labāk un sniedz labāku rezultātu. Nākamais definējums ir ņemts no "*Urban Dictionary*" un sniedz konkrētu skaidrojumu: "Specializācija ir tad, ja persona izrāda interesi par kādu konkrētu nodarbošanās veidu un turpina to attīstīt."² Ņemot vērā skaidrojumus, piedāvāju šādu sociālā darba specializāciju definīciju: "**Ar sociālā darba specializāciju saprot sociālā darbinieka profesionālās darbības koncentrēšanos uz kādu noteiktu mērķa grupu vai**

noteiktu institucionālo specifiku, kuru izvēlas pats sociālais darbinieks, pamatojoties uz savām profesionālajām interesēm, motivāciju, vēlmi, pieredzi un atbilstoši savām personiskajām īpašībām. Izvēlētais specializācijas ietvaros tiek apgūtas padziļinātas zināšanas par mērķa grupu un / vai institucionālās darbības specifiku, kā arī attīstītas īpašas profesionālās prasmes."

Mans uzskats ir, ka sociālais darbs ir zinātne, kuras pamatā integrējas dažādu sociālo un humanitāro zinātņu (socioloģija, psiholoģija, pedagoģija, filozofija) pētījumi un uz to bāzes izstrādāto teoriju atziņas, padarot tās pieejamas un izmantojamas sociālā darba praksē. Tas ir gan ieguvums, gan arī liela atbildība sociālajiem darbiniekiem, kuru profesionālā kompetence būs tā robeža, kas padarīs iespējamu teorijās balstīto pieeju un metožu izmantošanu praksē. Diemžēl Latvijas sociālā darba kā zinātnes un prakses bāze ir ļoti trausla, tā nav radusies un veidojusies konkrētos valsts sociāli ekonomiskās attīstības radītos priekšnosacījumos, bet pamatā ir pārņemta no citu valstu (Dānija, Zviedrija, ASV, Anglija, Vācija) vēsturiskā fonda. Gribētos apgalvot, ka šādas bāzes Latvijā tikpat kā nav, un citu valstu pieredze, pētījumi, prakses apkopojumi, mācību grāmatas ir kalpojušas kā pamats sociālā darba kā profesijas normatīvās bāzes radīšanai, profesionālu sociālo darbinieku sagatavošanai, kā arī ietekmējušas pirmo specializāciju veidošanos. Līdz ar to Latvijas sociālā darba praksē nav viennozīmīga skatījuma un izpratnes par profesijas identitātes jautājumu, nav nostabilizējusies saikne starp teoriju un praksi; sociālā darba pētījumi netiek izmantoti, lai attīstītu un stiprinātu profesijas teorētisko un praktisko bāzi, un arī pieeja sociālā darba izglītības īstenošanai nav konsekventa un vienota starp valsts un privātām augstskolām, kas sagatavo sociālos darbiniekus. Jautājumi, kas pastāv šodien, ir radusies jau pirms 12-15 gadiem un joprojām skaidru risinājumu nav.

Šobrīd aktualizētais jautājums par sociālā darba specializācijām ir vitāli svarīgs profesijas turpmākai attīstībai un, manuprāt, mums ir iespēja meklēt un diskutēt par tādām atbildēm, kas sasauktos ar prakses vajadzībām tieši mūsu valsts apstākļos.

¹ Škapars R. Specializācija un darba dalīšana: EkonT000: Profesionālajā izglītībā iesaistīto ekonomikas skolotāju kompetenču pilnveide. – Rīga, LU, <http://profizg.lu.lv/mod/book/view>, skatīts 28.02.2018.

² <http://www.urbandictionary.com/define.php?term=specialization>, skatīts 28.02.2018.

Sociālais darbs Latvijā pastāv jau 27 gadus (kopš Sociālā darba un sociālās pedagoģijas augstskola "Attīstība" uzsāka sociālā darba studiju programmas realizāciju), bet specializāciju skaidrojums un tām atbilstošu prasību konkretizēšana joprojām nav sastopama sociālā darba praksi reglamentējošos normatīvos.

Sākot vēsturisko apkopojumu par sociālā darba specializācijām, prātā nāk viena no sociālā darba definīcijām, kurā tiek uzsvērts, ka sociālais darbs ir profesija, kuras mērķis ir atbalstīt, pārveidot, ieviest uzlabojumus un korekcijas, risinot noteiktas sociālās problēmas.³ Arī 2000. gadā Starptautiskās Sociālo darbinieku federācijas (angļu val. – *International Federation of Social Workers*) apstiprinātajā starptautiskajā sociālā darba definīcijā tiek lietoti jēdzieni "pārmaiņu panākšana", "izmaiņu veicināšana", savukārt sociālais darbinieks vai organizācija, kura nodrošina sociālā darba intervenci, tiek definēts kā "pārmaiņu aģents" (angļu val. – *change agent*).⁴

Viena no sākotnējām sociālā darba īpatnībām bija tā aizbildniecība attiecībā uz klientu, jo sociālais darbinieks darbojās ar pārliecību, ka zina labāk par klientu, kas un kā ir jādara, lai palīdzētu konkrētā situācijā. Tas nonāk pretrunā ar pārmaiņu veicināšanas konceptu, jo tas, kas ir labs vienai personai, nebūt nenozīmē, ka var būt labs kādam citam. Vēl jo vairāk, ja skaidri apzināmies, cik dažādas un specifiskas ir sociālā darbinieka klientu grupas, tad šāda pareizības vai aizbildnieciskas attieksmes kultivēšana novestu pie vairāku sociālā darba vērtību un ētisko principu devalvācijas un pārmaiņu veicināšana paliktu vien kā tāds formāls apzīmējums. Alternatīvs risinājums, kā panākt vai veicināt klientam labvēlīgas izmaiņas, var būt sociālā darba specializācijas, kuras apgūstot, sociālais darbinieks iegūst padziļinātas zināšanas par attiecīgo klientu grupu, attīsta sociālā darba vērtību un ētisko jautājumu izpratni un pilnveido tās savas prasmes, kas visvairāk nepieciešamas darbā ar šiem klientiem. Manuprāt, specializāciju attīstība ir saistīta ar trīs būtiskiem sociālā darba elementiem:

1. Vispārīgā sociālā darba bāze – teorijas, vērtības un principi, pieejas un metodes, kas dažādās specializācijās var būt vienas un tās pašas, taču to pielietojums un izpildījums būs atšķirīgs.
2. Mērķauditorija sociālajā darbā – dažādas klientu grupas ar specifiskām problēmām, kas pieprasa no sociālā darbinieka būt specializētam noteiktā jomā, tātad, ar noteiktu kompetenci, piemēram, darbs ar atkarīgām personām.
3. Institucionālais ietvars, kurā darbojas attiecīgās specializācijas darbinieks, piemēram, patversmes, krīzes centri bērniem vai slimnīcas.

³ Apine E., Roga V. Klienta identitātes transformācija sociālā darba procesā. – Rīga: Latvijas Universitāte, 2011. 47 lpp. ISBN 978-9984-45-381-1

⁴ Apine E., Roga V. Klienta identitātes transformācija sociālā darba procesā. – Rīga: Latvijas Universitāte, 2011. 47 lpp. ISBN 978-9984-45-381-1

Domāju, ka, nosakot specializācijas un veidojot tām atbilstošas prasības vai standartus, ir nepieciešams ņemt vērā šos trīs elementus, ko es saskatu arī specializāciju vēsturiskajā attīstībā.

Specializāciju vēsturiskā attīstība

Profesionāla sociālā darba aizsākumi meklējami Eiropā un Ziemeļamerikā 19. gs. beigās brīvprātīgo kustībā, kas bija kā atbildes reakcija uz sociālo problēmu pieaugošo spriedzi, neraugoties uz tā laika ekonomikas straujo attīstību. Pirmā sociālo darbinieku paaudze izveidojās uz filantropiski orientētu organizāciju bāzes, ko dibināja un vadīja brīvprātīgie. Notika dažādas sociālās aktivitātes: atvērtas apmešanās vietas nabadzīgajiem, labdarības akcijas, materiālā palīdzība (pārtikas un apģērba dalīšana) un atbalsts trūcīgajiem pie baznīcām, skolām vai citiem sabiedriski nozīmīgiem centriem. Šis darbs netika kaut kā strukturēts vai diferencēts, organizēts un vadīts, bet visi notikumi attīstīja un tuvināja sociālā darba kā profesijas veidošanos un sekmēja noteiktu specializāciju attīstīšanos. Paralēli šiem notikumiem 19. gs. 90. gadu laikā ASV labdarības organizāciju līderes Anna Deivis (*Ann Deiwes*) un Mērija Ričmonde (*Mary Richmond*) izteica aicinājumu sniegt brīvprātīgajiem atbilstošu apmācību. Tādējādi jau 90. gadu beigās Čikāgā un Ņujorkā tika nodibinātas pirmās sociālā darba skolas⁵. Skolās tika uzņemti visi tie, kas strādāja dažādos ar labdarību saistītos darbos, respektīvi, pildīja atsevišķas sociālā darba funkcijas. Jau līdz 1900. gadam sociālās pilnveides vai uzlabošanas (angļu val. – *social betterment*) darbs, kas bija brīvprātīgo labdarības darbs, bija kļuvis par noteiktu nodarbošanās veidu, kas veltīts individuāliem pakalpojumiem un sociālām akcijām. Sociālie darbinieki turpināja attīstīt jaunus pakalpojumus valsts līmenī, tādus kā nepilngadīgo tiesas un mātes pensijas (angļu val. – *mother's pensions*), jaunas aģentūras federālā līmenī, piemēram, Bērnu un sieviešu birojs.

Kā īpašs ieguldījums profesionāla sociālā darba un specializāciju attīstībā ir jāatzīmē Mērijas Ričmondes darbs "Sociālā diagnoze" (1917), kurā tika likti pamati sociālā darba ar gadījumu praksei. Darbs ir unikāls ar to, ka, pamatojoties uz ilgos gados apkopoto praksi un materiāliem, M. Ričmonde pirmo reizi nosaka sociālā darba robežas, ieliekot to sociālā darba ar gadījumu rāmī, līdz ar to nodalot no citiem speciālistiem, kas arī strādā ar cilvēkiem, piemēram, skolotāji, aprūpes darbinieki vai medicīnas darbinieki. Darbojoties un attīstot strukturētu sociālo darbu, viņas primārās mērķa grupas bija nabadzīgie, personas ar dažāda rakstura traucējumiem un visvieglāk ievainojamā sabiedrības daļa – bērni. Tādējādi turpmāko dekādi sociālais darbs tika fokusēts vairāk uz **bērnu un ģimeņu problēmām**, ko var uzskatīt par pirmo izteikto specializāciju sociālajā darbā. Paralēli iezīmējas nākamās sociālā darba specializācijas: **medicīna, psihiatrija un skolu sociālais darbs**. Ap 1920. gadu sociālie darbinieki darbojās dažādās institūcijās: hospitāļos, skolās, bērnu labklājības aģentūrās (angļu val. – *child welfare agencies*), ģimenes centros un apmetņu mājās, kas tiek identificētas kā institūcijas iekšpilsētās rajonā, un ko parasti sponsorēja baznīcas vai koledžas, sniedzot izglītojošus, atpūtas un citus sociālos

⁵ Autores apzīmējums

pakalpojumus kopienai⁶. Manuprāt, šeit skaidri iezīmējas tas, kā specializācijas veidojas saistībā ar manis iepriekš nosaukto trešo sociālā darba elementu – institucionālo ietvaru. Lielās depresijas laikā, kas iezīmējas ar 1930. gadu, sociālais darbs jau bija sasniedzis profesionāla darba statusu – nostiprinājās esošās specializācijas, paplašinājās sabiedriskie sociālie pakalpojumi, kā arī nodarbinātība sabiedriskajās aģentūrās. Sociālais darbs, kas līdz šim bija izteikti praktizēts brīvprātīgo organizācijās, strauji kļuva par valsts pakalpojumu. Paralēli šiem notikumiem Amerikas Nacionālā Sociālo darbinieku asociācija (NASW) izveidoja kvalifikācijas prasības profesionālajā izglītībā un līdz 1939. gadam Amerikas sociālā darba skolu asociācija (*American Association of Schools of Social Work*) noteica bakalaura izglītību kā kritēriju sociālā darbinieka atzīšanai, ko NASW pilnībā noteica 1969. gadā.

Līdz ar Otro Pasaules karu sociālā darba lauks paplašinājās, nostiprinot specializāciju **veselībā un psihiatrījā kā specifiskas sociālā darba jomas**. Tās turpināja attīstīties pēckara periodā, kad terapeitiski orientēti sociālie darbinieki uzsāka darbu sabiedriskās garīgās veselības programmās, lai samazinātu pacientu skaitu garīgās veselības (angļu val. – *mental health*) slimnīcās.⁷ Līdz ar to parādās jauna sociālā darba specializācija – **darbs garīgās veselības aprūpē**. Mīlzīgu ieguldījumu sociālā darba attīstībā deva Harieta Bartleta (*Harriet M. Bartlett*, 1897. – 1987.), radot pamata bāzi sociālā darba praksei, nosaucot prakses līmeņus, sociālā darba virzienus un īpaši attīstot medicīniskā sociālā darba specializāciju (angļu val. – *medical social work specialization*).

Līdz 60. gadiem sociālā darba kā profesijas pozīcijas bija nostiprinājušās. Džona F. Kenedija (*John F. Kennedy*) ievēlēšana par ASV prezidentu radīja iespējas pārmaiņām publiskajā labklājības sektorā, garīgās veselības pakalpojumos un kopienas aktivitātēs, attīstot jaunu specializāciju – **sociālais darbs ar kopieni** – un turpinot attīstīt darbu garīgās veselības aprūpē. 1960. gadu beigās sociālie darbinieki ASV nodrošināja lielāko daļu sabiedrisko garīgās veselības pakalpojumu, un šajā laikā no sociālā darba ar gadījumu prakses **attīstās klīniskā sociālā darba** (angļu val. – *clinical social work*) specializācija. Savukārt Nacionālā sociālo darbinieku asociācija (NASW) veicināja valsts regulējumu, atbalstot licencēšanu kā sociālo pakalpojumu patērētāju aizsardzības līdzekli, un, sākot ar 1970. gadu, sociālā darba izglītībā tika nostiprināts bakalaura grāds. Jau līdz 1980. gadam valsts regulētās sociālā darba aktivitātes veica licencēti sociālie darbinieki, un ar 1990. gadu strauji attīstījās un nostiprinājās sociālā darba izglītība ar jaunām programmām bakalaura un maģistra studiju līmenī, dažviet piedāvājot arī doktora studiju programmas.

Specializāciju attīstība Latvijā

Esmu nonākusi pie raksta otrās daļas par specializāciju attīstību Latvijā un citur pasaulē. Pētot agrāko gadsimtu literatūru, var secināt, ka sociālais darbs Latvijā arī ir attīstījies saistībā ar

kopieni un sociāli pedagoģisko darbību, izglītojošo darbu un palīdzību trūcīgajiem, par ko rakstījuši latviešu pedagogi K. Dēķens un M. Štāls (1919. gads). Latvijā pirmās idejas par sociālajiem jautājumiem, cilvēku audzināšanu, palīdzību trūcīgajiem un “slimajiem” meklējamas jau 1833. gadā, kad reformpedagoģijas aspektā veidojās sociāli pedagoģiskās idejas V. Vīthera evaņģēliskajā diakonijā un vairākkārt tika uzsvērtā sociālā aprūpe kriminalizācijas vietās. Bet šis noteikti ir atsevišķi pētāms vēstures jautājums, par ko rakstā diskutēts netiks. Pietuvinoties mūsdienu situācijai, strauja sociālā darba profesijas attīstība notika laika posmā no 1991. līdz 2012. gadam. Pārskatāmībai izveidoju tabulu, kurā esmu mēģinājis iezīmēt būtiskākos notikumus, kas norāda uz sociālā darba profesijas attīstību un pirmo specializāciju veidošanos. Tā kā nekādu materiālu vai nopietnu pētījumu, kas konstruktīvi izsekotu sociālā darba tapšanas vēsturei Latvijā, nav, es noteikti nevēlos pretendēt uz šo datu un faktu pareizību, bet gan vairāk piedāvāju kā izziņas materiālu, ko vērts pētīt tālāk.

1. tabula

Svarīgākie notikumi sociālā darba attīstībā Latvijā no 1990. līdz 2015. gadam

Laiks	Notikums	Nozīme
1991.	Sociālā darba un sociālās pedagoģijas augstskola “Attīstība” uzsāk sociālo darbinieku sagatavošanu	Tiek piedāvāta specializācija Sociālajā pedagoģijā
1996.	Sociālais darbs iekļauts Profesiju klasifikatorā	Tiek oficiāli legalizēta profesija – sociālais darbinieks
1998.	Rīgas sociālās palīdzības dienesti veido Atbalsta nodaļas ģimenēm ar bērniem	Specializācija sociālajam darbam ar ģimenēm un bērniem
2002.	Profesijas standarts	Pirmais sociālā darba standarts
2003.	Stājas spēkā Sociālās palīdzības un sociālo pakalpojumu likums	Apstiprināti sociālā darbinieka profesionālie uzdevumi un prasības izglītībai
2005.	Profesionāla sociālā darba attīstības programma	Pirmais politikas plānošanas dokuments sociālā darba jomā
2010.	Profesiju klasifikatorā veiktas izmaiņas	Iekļautas 11 profesijas (specializācijas)

Šobrīd viens no veidiem, kā noteikt specializācijas, ir, pamatojoties uz Profesiju klasifikatoru, kurā kā atsevišķas grupas “Sociālā darba un **konsultāciju speciālisti**”

⁶ www.encyclopedia.chicagohistory.org/pages/1135.htm, skatīts tiešsaistē 16.02.2018.

⁷ Social Welfare: History project. – VCU Libraries, 2000. <https://socialwelfare.library.vcu.edu>, skatīts 18.02.2018

⁸ Roga V. Ekoloģiskā kompetence sociālajā darbā kopienā. – Hamburga: OmniScriptum GmbH&Co, 2015. 102 lpp. ISBN:978-3-639-77337-8

(klasifikatora sākotnējā versijā nebija iekļauti “konsultāciju speciālisti”) profesijas tiek nosauktas:

1. Sociālais darbinieks.
2. Karitatīvais sociālais darbinieks.
3. Sociālais darbinieks darbam ar ģimeni un bērniem.
4. Sociālais darbs ar veciem cilvēkiem.
5. Sociālais darbinieks darbam ar bezpajumtniekiem.
6. Sociālais darbinieks darbam ar personām ar atkarības problēmām.
7. Sociālais darbinieks darbam ar personām brīvības atņemšanas iestādēs un personām, kuras atbrīvotas no šīm iestādēm.
8. Sociālais darbinieks darbam ar personām ar funkcionāliem traucējumiem.
9. Sociālais darbinieks darbam ar klientiem ārstniecības iestādēs.
10. Sociālais darbinieks darbam ar vardarbībā cietušām personām.
11. Sociālais darbinieks darbam ar personu grupām.
12. Kopienas sociālais darbinieks.⁹

Diskusijām atklāts paliek jautājums, kā un pēc kādiem standartiem šīs specializācijas (vai profesijas) tiek iegūtas, kas nosaka specializāciju un kādi ir kritēriji iegūtās specializācijas izvērtēšanā, un kā to varētu saistīt ar sociālā darba praksi Latvijā. Kā piemēru specializāciju klasifikācijai esmu izvēlējusies Somijas, ASV un Lielbritānijas sociālajā darbā noteiktās specializācijas, ko attiecīgi iegūst dažāda līmeņa sociālā darba studiju un / vai tālākizglītības programmās.

Esošās specializācijas ārvalstu pieredzē

Lielbritānijā personas, kas ir ieguvušas bakalaura grādu sociālajā darbā un ir reģistrētas atbilstoši Sociālā darba prasmju standartam (*Standards of proficiency*, 2017), ko nosaka Veselības un aprūpes profesiju padome (*Health and Care Professions Council*), var izvēlēties specializāciju darbā ar noteiktu mērķa grupu, piemēram, ģimenes un bērni, darbs ar cilvēkiem ar fiziskiem traucējumiem vai sociālais darbs paliatīvajā aprūpē. Jebkurā specializācijā reģistrācija ir jāatkārto ik pēc 2 gadiem, iesniedzot noteiktu iesnieguma formu un izejot noteiktu apmācības programmu. Specializācijas var tikt iegūtas maģistratūrā vai arī profesionālās pilnveides programmās (angļu val. – *Continuing Professional Development, CPD*), piemēram, veselības un sociālās aprūpes modulis, agrīnā intervence garīgās veselības aprūpē bērniem, un kuru apguve tiek nostiprināta ar noteikta sertifikāta iegūšanu (Somijā pārsvarā tiek lietots termins “licence”). Interesants ir fakts, ka šīs specializācijas ir atšķirīgas Skotijā, Velsā un Ziemeļīrijā, kas liek secināt, ka specializāciju nepieciešamība izaug no sociālā darba prakses vajadzībām konkrētā kopienā, ko raksturo “ģeogrāfiskie, administratīvie un funkcionālie kritēriji, noteikta vides specifika, vēsturiskie fakti un sociāli ekonomiskie apstākļi. Kopienai piemīt noteikta struktūra un cilvēku uzvedības modeļi, kas saistīti ar sociāli psiholoģisko vidi un saskarsmi, ar kuriem tiek nodrošināts socializācijas

⁹ 4. pielikums 18.05.2010. MK noteikumiem Nr. 461 “Noteikumi par Profesiju klasifikatoru, profesijai atbilstošiem pamatuzdevumiem un kvalifikācijas pamatprasībām”

process, sociālā kontrole un sociālās līdzdarbības pasākumi. Atsedzot kopienas šķēlumus, var iegūt nepieciešamās zināšanas par kopienas apstākļiem un vajadzībām, tādējādi gūstot iespēju identificēt un analizēt kopienas problēmas, noteikt sociālā darba mērķa grupas”¹⁰ Turpmāk tekstā tiks nosauktas iepriekš minēto reģionu specializācijas:

Skotija:

1. Bērni un ģimenes.
2. Kopienas aprūpe (kas tiek sniegta personas dzīves vietā vai tuvu tai).
3. Krimināltiesības.
4. Garīgā veselība.

Velsa:

1. Darbs ar bērniem (2 pakārtotas specialitātes).
2. Darbs ar nepilngadīgiem likumpārkāpējiem.
3. Darbs ar ģimenēm (3 pakārtotas specialitātes).
4. Darbs ar audžuģimenēm.
5. Darbs ar personām ar mācīšanās grūtībām, nodrošinot neatkarīgu dzīvesveidu.
6. Darbs ar HIV un AIDS.
7. Darbs ar pilngadīgiem likumpārkāpējiem.
8. Darbs ar personām ar redzes un dzirdes traucējumiem.
9. Darbs ar atkarīgajiem.
10. Darbs ar veciem cilvēkiem, nodrošinot neatkarīgu dzīvesveidu.

Ziemeļīrija:

1. Darbs ar gados vecām personām.
2. Paliatīvais darbs ar nedziedināmi slimām personām.
3. Darbs ar personām ar mācīšanās grūtībām vai fiziskiem traucējumiem.
4. Darbs ar personām ar dzirdes un redzes traucējumiem.
5. Darbs ar ģimenēm ar bērniem.
6. Darbs ar bezpajumtniekiem.
7. Darbs ar atkarīgām personām.
8. Darbs ar personām, kuras cietušas vai ir saistītas ar prettiesiskiem pārkāpumiem.¹¹

Savukārt Somijas Izglītības ministrija (*The Ministry of Education*) saskaņā ar sociālā darba praksi profesionāli licencēta sociālā darba grādam ir apstiprinājusi šādas specializācijas jomas:

1. Sociālais darbs ar bērniem un jauniešiem (*Social Work with children and Young people*) – jautājumi, kas attiecas uz ģimenēm un apstākļiem, kādos vecāki audzina bērnus, likumdošanu un preventīvo intervenci, bērnu aizsardzību, psihosociālo darbu, novērtēšanu un multidisciplināro sadarbības tīklu starp pakalpojumiem.
2. Stiprināšana / spēcīnāšana sociālajā darbā (*Empowering Social Work*) – jautājumi, kas saistīti ar atkarības vielu lietošanu, garīgo un fizisko veselību, invaliditāti un novecošanu, psihosociālā darba preventīvo intervenci, novērtēšanu un multidisciplināro sadarbības tīklu starp pakalpojumiem.

¹⁰ Roga V. Ekoloģiskā kompetence sociālajā darbā kopienā. – Hamburga: OmniScriptum GmbH&Co, 2015. 102 lpp. ISBN:978-3-639-77337-8

¹¹ The British Association of Social Workers; <https://www.basw.co.uk/>, skatīts 22.02.2018.

3. Sociālais darbs marginalizācijas jomā (*Social Work in the field of Marginalisation*) – jautājumi, kas attiecināmi uz diskrimināciju, nabadzību, multikulturālu sabiedrību, bezdarbu, kriminalizāciju un atsevišķu problēmu uzkrāšanos, psihosociālo darbu, preventīvo intervenci, novērtēšanu un multidisciplināro sadarbības tīklu starp pakalpojumiem.
4. Specializācija labklājības pakalpojumos (*Specialization in Welfare Services*) – jautājumi, kas saistīti ar finansēšanu, vadīšanu, administrēšanu un sociālās sistēmas kontrolēšanu, organizāciju, plānošanu, uzraudzību, novērtēšanu un pakalpojumu tīkla veidošanu.
5. Kopienas sociālais darbs (*Community Social Work*) – ietver sevī reģionālo un strukturālo sociālo darbu, kopienas darbu, ekoloģisko sociālo darbu (angļu val. – *eco-social work*), sociālās ietekmes novērtēšanu, sociālo darbu pilsētu un lauku apstākļos, preventīvo intervenci un multidisciplināro sadarbības tīklu starp pakalpojumiem.¹²

Kā zināma novitāte žurnāla lasītājam varētu būt termins “ekoloģiskais sociālais darbs”, kas joprojām Latvijas sociālā darba praksē tā īsti nav ienācis, tāpēc turpmāk īsa šī nosaukuma anotācija. Dažādos literatūras avotos ir dots atšķirīgs termina “ekoloģija” apzīmējums un ir sastopami tādi lietojumi kā “ekoloģiskā perspektīva”, “ekoloģiskais modelis”, “ekoloģiskā pieeja”, “ekoloģiskā orientācija”, kuru izpratne ir ļoti līdzīga. “Ekoloģiskajā perspektīvā tiek aplūkots cilvēka un vides transakciju kompleksums un komplementaritāte jeb pārklāšanās noteiktā kopienā. Šī pieeja uzsvēr nepieciešamību analizēt savstarpējās saistības un ietekmi starp cilvēkiem un viņu vidēm sistēmiskā skatījumā.”¹³

Kā zināma novitāte žurnāla lasītājam varētu būt termins “ekoloģiskais sociālais darbs”, kas joprojām Latvijas sociālā darba praksē tā īsti nav ienācis, tāpēc turpmāk īsa šī nosaukuma anotācija. Dažādos literatūras avotos ir dots atšķirīgs termina “ekoloģija” apzīmējums un ir sastopami tādi lietojumi kā “ekoloģiskā perspektīva”, “ekoloģiskais modelis”, “ekoloģiskā pieeja”, “ekoloģiskā orientācija”, kuru izpratne ir ļoti līdzīga. “Ekoloģiskajā perspektīvā tiek aplūkots cilvēka un vides transakciju kompleksums un komplementaritāte jeb pārklāšanās noteiktā kopienā. Šī pieeja uzsvēr nepieciešamību analizēt savstarpējās saistības un ietekmi starp cilvēkiem un viņu vidēm sistēmiskā skatījumā.”

Kā nākamais sociālā darba specializāciju piemērs ir ASV, kur visaugstāk vērtētā specializāciju apguve ir, apgūstot maģistra grādu vai studējot CPD (*Continuing Professional Development*) vismaz 7 gadus. Protams, pastāv alternatīvas bakalaura studiju programmas ar noteiktiem studiju virzieniem: garīgā veselība, medicīna / sabiedrības veselība, bērnu labklājība, atkarīgo vielu lietošana un skolu sociālais darbs. ASV sociālā

darba praksē liela nozīme ir institucionālajam ietvaram, kur attiecīgās specializācijas sociālie darbinieki strādā. Ašlija Millere (*Ashley Miller*), kas ir licencēta sociālā darbiniece ar maģistra grādu garīgās veselības jomā, psihoterapeite un sertificēta Reiki speciāliste, ir nosaukusi šādas sociālā darba specializācijas:

1. Bērnu un ģimenes sociālais darbs (*Social Work with children and families*) – pakārtots studiju virzienam “bērnu labklājība”.
2. Skolu sociālais darbs (*School Social Work*) – tiek piedāvāts tikai maģistra studijās.
3. Medicīniskais sociālais darbs un vecums (*Medical Social Work and Age*) – tiek saukta arī par gerontoloģiju.
4. Klīniskais sociālais darbs (*Clinical Social Work*) – tikai maģistra studijās, var veidot privāto praksi.
5. Gadījuma vadīšana (*Case Management*).

Kā redzams no iepriekš minētajiem piemēriem, nav būtiskas vai nozīmīgas atšķirības specializāciju nosaukumos, un to sadalījums var būt atkarīgs no klientu grupas, institucionālās vides vai arī noteikta prakses līmeņa, pēc kura ir pieprasījums. Un tas ir tikai loģiski, ņemot vērā šo valstu dažādo sociāli ekonomisko un politisko attīstības vēsturi. Arī dokumenti, kuros šīs specializācijas ir apstiprinātas, ir nosaukti dažādi, piemēram, prakses un prasmju standarts, prakses kods, profesionālās atbilstības standarts utt. Taču sociālā darba praksi tas nemaina – sociālie darbinieki ir kompetenti darbam ar noteiktu klientu grupu, viņu zināšanas, prasmes un attieksmes veido noteiktu profesionāli ētisko kompetenci, kas regulāri tiek papildināta un stiprināta ar CPD apmācībām un atkārtotu sertifikāciju.

Stāstot par citu valstu pieredzi, rakstā vairākkārt esmu minējusi jēdzienus – reģistrācija, sertifikācija vai licencēšana, kas tekstā netika paskaidroti. Literatūra nesniedz viennozīmīgu šo jēdzienu skaidrojumu, un visbiežāk tie saistīti ar biznesu, lauksaimniecības uzņēmumiem, tiesvedības nomenklatūru, finansēm vai ir ļoti vispārīgi un tos var attiecināt uz dažādām profesijām. Tāpēc turpmāk rakstā, izmantojot ASV Minesotas universitātes bibliotēkas literatūru un Lielbritānijas sociālo darbinieku asociācijas (BASW) materiālus, mēģināšu dot skaidrojumu, saistot to ar sociālo darbu.

Jāsāk ar to, ka licencēšana būtībā ir sinonīms terminam “atļauja” (angļu val. – permission). Vispārīgi definējot, “tā ir oficiāla atļauja iesaistīties regulētās aktivitātēs”.¹⁴ Licencēšana ir ierobežota prakse vai ierobežojumi izmantot noteiktas nodarbošanās nosaukumu, pieprasot licenci. Piemēram, visi sociālie darbinieki var konsultēt savus klientus, bet tikai licencētiem sociālajiem darbiniekiem piešķir licencēta konsultanta statusu. Licence parasti regulē nekompetentu personu iesaistīšanos noteiktas profesijas aktivitātēs un tiek izsniegta tikai caur akreditētām profesionālām organizācijām.

¹² Specialized areas of Social Work, Sosnet; www.sosnet/In-English/Professional-licenciate-studies, skatīts 22.02.2018.

¹³ Roga V. Ekoloģiskā kompetence sociālajā darbā kopienā. – Hamburga: OmniScriptum GmbH&Co, 2015. 102 lpp. ISBN:978-3-639-77337-8

¹⁴ www.thefreedictionary.com, skatīts online 06.04.2018.

Alternatīvi licence var tikt iegūta, sasniedzot noteiktu akadēmisko grādu.¹⁵

Reģistrācija var būt noteikta ar likumu, lai persona varētu strādāt noteiktā profesijā, piemēram, sociālajā darbā. ASV ir vairāki štati, kuros reģistrācija nav vajadzīga, bet Lielbritānijā sociālo darbu nevar veikt, ja nav veikta oficiāla reģistrācija un izsniegts reģistrācijas sertifikāts ar numuru. Sociālajā darbā reģistrācija iespējama, ja ir iegūts noteikts akadēmiskais grāds vai iegūts studiju sertifikāts (ir dažādi sertifikātu veidi un ne visi der reģistrācijai noteiktā profesijā).

Sertifikācija ir formāla procedūra, kuru veic akreditēta vai autorizēta persona vai nodibinājums. Procedūras laikā tiek veikta personas kvalifikācijas novērtēšana, personības kvalitāšu raksturojuma izvērtēšana, kā arī novērtētas prasmes saskaņā ar noteiktajām prasībām, kritērijiem vai standartiem noteiktā darbības jomā. Sertifikāts ir autorizēts apstiprinājums un atzinums.

Turpinot attīstīt specializācijas tēmu, raksta trešajā daļā, kas ir domāta diskusijām, dalīšos tikai savās personīgajās pārdomās par to, kādu sociālo darbinieku gribam redzēt Latvijā, kā to iespējams realizēt, nezaudējot to pieredzi, kas mums jau ir apgūta, attīstot profesionālu sociālo darbu savā valstī.

Diskusijas par specializāciju attīstību Latvijā

Ir četri diskusiju temati, kas man pašai liekas ļoti svarīgi, runājot par specializācijām.

Pirmkārt, kas uzreiz piesaistīja manu uzmanību, – nekur nevarēju atrast karitatīvā sociālā darbinieka specializāciju, kas ir noteikta mūsu Profesijas standartā. Un mans jautājums, kas daudzreiz tika uzdots jau pirms 10 gadiem – kāda ir atšķirība starp “parasto sociālo darbinieku” un “karitatīvo sociālo darbinieku” – tiek aktualizēts atkal no jauna. Pieļāju, ka tas ir tīri retorisks jautājums, jo atbildēt līdz šim neviens nav varējis. Varbūt jādodomā par šādas specializācijas veidošanu, kaut arī specializāciju ieviešana nav saistīta tikai un vienīgi ar atbilstošu noteikumu izstrādi un papildinājumiem likumā. Tas ir komplicēts un pēctecīgs process, kurā vienlīdzīgi iekļaujas sociāli politiskā plānošana, sociālo pakalpojumu organizācija, sociālā darba izglītības satura pārskatīšana, profesiju klasifikatora un profesiju standarta papildināšana, kā arī prakses standarta izstrāde kā pēdējais solis.

Otrkārt, būtu vērts domāt arī par sociālo rehabilitētāju un sociālo aprūpētāju kā profesiju turpmāko attīstību: kāds ir pieprasījums pēc šiem darbiniekiem, nodarbinātības vietas, cik atbilstoši prakses pieprasījumam ir valsts budžetā iztērētie līdzekļi šo speciālistu sagatavošanā, kas varbūt varētu tikt novirzīti sociālo darbinieku sagatavošanai? Manuprāt, šeit būtu vērts domāt par attiecīgu specializāciju veidošanu, kam primāri būtu saistība ar institucionālo ietvaru, piemēram, ilgstošas sociālās aprūpes un rehabilitācijas institūcijas vai paliatīvās aprūpes nodaļas slimnīcās, un sekundāri ar mērķa

grupu: gados vecas personas, personas ar mācīšanās grūtībām un / vai fiziskiem traucējumiem vai personas pēc ieslodzījuma. Atbilstoši Latvijas praksei šie sociālā darba speciālisti ar savu uzkrāto pieredzi varētu būt kā lielisks resurss, lai attīstītu iepriekš nosauktās specializācijas.

Treškārt, specializāciju nostiprināšana normatīvajos dokumentos un prakses standartu izstrāde (ņemot vērā citu valstu pieredzi, ir iespējami dažādi prakses standarti, piemēram, sociālā darba izglītotāju prakses standarts, supervizoru prakses standarts utt.) praktiski izlīdzinātu esošo pārslozdi sociālo darbinieku ikdienas darbā, piemēram, klientu lietu skaita samazināšana, darba uzdevumu un funkciju sašaurināšana, saistot to tikai ar noteiktu klientu grupu (izvēlēta specializācija). Vienlaicīgi būtu nepieciešams pārskatīt un pārstrādāt augstskolu, kurās sagatavo sociālos darbinieku, studiju programmas atbilstoši specializāciju iegūšanas kārtībai, kā tas ir vairumā pasaules valstu, izvairoties no tā saucamās pārkvalifikācijas, kad dažādu humanitāro vai sociālo zinātņu speciālistiem ar augstāko izglītību tiek dota iespēja iestāties sociālā darba maģistra studiju programmās. Būfībā šāds sociālā darba maģistra grāds nav saistāms ar vispārīgā sociālā darba izglītību un nav balstīts padziļinātā sociālā darba apguvē, un tā nav arī specializācija, ko citās valstīs piedāvā maģistratūra. Pēctecības princips šāda grāda iegūšanā ir pārkapts un, atklāti sakot, šāds sociālais darbinieks nevar praktizēt, jo iztrūkst pamatzināšanu par sociālo darbu ar gadījumu. Atļausos piebilst, ka šādas izglītības iegūšana sevi noteikti neattaisnotu pie sertifikācijas vai licences iegūšanas, kas ir nākamais solis Latvijas sociālā darba attīstībā.

Ceturtkārt, katrai specializācijai vēl varētu būt pakārtotas specializācijas, kas tikai nostiprinātu sociālā darba robežas kopumā: specifizētu zināšanas, prasmes, vērtību un ētikas jautājumus attiecībā uz darbu ar specifisko mērķa grupu, tāpēc diskusijām piedāvāju trīs terminu – vērtības, teorija un prakse – skaidrojumus un to, kā tie sasauca ar rakstā iepriekš minētajiem sociālā darba elementiem.

- 1) Vērtības – sociālais darbs izaudzis no humanitāriem un demokrātiskiem ideāliem, un tā vērtības ir veidotas, respektējot visu cilvēku vienlīdzību, godīgumu un cieņu. Cilvēktiesības un sociālais taisnīgums kalpo kā motivācija un pamatojums sociālā darbinieka darbībai ar jebkuru klientu grupu – tāpat jebkurā specializācijā.
- 2) Teorija – sociālais darbs balstās sistemātiskās uz pierādījumiem balstītās zināšanās, kas atvasinātas no pētījumu un prakses izvērtēšanas, ieskaitot zināšanu specifisko kontekstu. Teorijas atzīst cilvēku un vides mijiedarbības sarežģītību un cilvēku spēju ietekmēt šo procesu, balstoties uz biopsihosociāliem faktoriem.¹⁶ Zināšanu specifiskums ir saistīts ar cilvēkiem un vidi, kurā tie dzīvo, tāpat arī ar sociālo un personīgo problēmu veidošanos. Tas nozīmē, ka vienu un to pašu teoriju pielietojums būs specifisks darbā ar atšķirīgām mērķa grupām.

¹⁵ University of Minesot, LIBRARY M, www.lib.umn.edu/swha, skatīts 23.02.2018

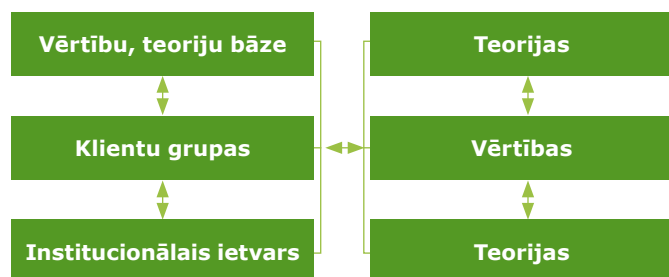
¹⁶ Dewey J. (1889 – 1952). In Internet Encyclopedia of Philosophy [online]. James Fieser, Bradley Dowden (general ed.). – A peer-Reviewed Resource, 2007. [cited 16-01-2018]

3) Prakse – sociālais darbs fokusējas uz šķēršļiem, nevienlīdzību un netaisnību, kas eksistē ikvienā sabiedrībā. Tas ir kā atbildes reakcija uz krīzes situācijām, un esošajām personīgajām un sociālajām problēmām ikdienas dzīvē. Sociālais darbs izmanto virkni dažādu prasmju un metožu, kas ir atbilstošas holistikas fokusam uz cilvēkiem un viņu vidēm. Sociālā darba intervence ir uz personu centrēts psihosociālais darbs, kas ietver sevī izpratni par sociālo politiku, plānošanu un attīstību kopumā, konsultēšanu, klīnisko sociālo darbu, darbu ar dažādām grupām, sociāli pedagoģisko darbu, darbu ar ģimeni un terapiju, kā arī atbalstu cilvēkiem sasniegt pēc iespējas labākus sociālos pakalpojumus kopienā.

Balstoties uz pēdējo skaidrojumu par praksi, varam redzēt, ka vērtību un teoriju skaidrojums papildina sociālā darba praksi, izdalot specifiskus sociālā darba laukus, ko es vēlos saukt par specializācijām (skat. definīciju 2.lpp). Apkopojot iepriekš rakstīto, esmu izveidojis attēlu, kura kreisajā pusē parādīti trīs savstarpēji saistīti sociālā darba elementi, kas var noteikt specializāciju veidošanos, un labajā pusē teoriju, vērtību un prakses terminus. Šis shematiskais attēls var tikt izmantots specializāciju prakses standarta veidošanai: 1) standartā tiek iekļautas sociālā darba vērtības un principi; 2) standarti tiek balstīti uz sociālā darba teoriju bāzes (pieejas, metodes, tehnikas) un 3) klientu grupas un institucionālais ietvars dod iespēju nosaukt dažādas specializācijas un veidot standartus katrai no tām atsevišķi.

1. attēls.

Pamats sociālā darba prakses standartu veidošanai.

Ar ko īsti sākt diskusiju par specializācijām Latvijā? Es ieteiktu vispirms diskutēt par Profesiju klasifikatorā doto nosaukumu 2635 grupai un vēl 12 (!!!) profesijām. Šāds traktējums liek saprast, ka “profesija” un “specializācija” ir sinonīmi, kam es nevarētu piekrist. Es ieteiktu atstāt formulējumu šādā redakcijā: Grupas nosaukums: “Sociālā darba speciālisti”. Atsevišķās grupas profesija: “Sociālais darbinieks”. Turpmāk tiktu uzskaitītas 11 specializācijas.

Nobeigumā vēlos teikt, ka raksts kopumā vērsts uz to, lai parādītu, kā sociālā darba specializāciju veidošanās ir saistīta ar sociālā darba teorētiskās bāzes un prakses attīstību, iekļaujot noteiktas vērtības, principus un ētikas normas. Un varbūt nav tik būtiski, kā mēs nosaucam vienu vai otru specializāciju, bet svarīgi ir – ko mēs ar to saprotam, kas ir konkrētā mērķa grupa, kā tā ir veidojusies, kāda ir tās specifika un kāda profesionālā sagatavotība ir nepieciešama sociālajam darbiniekam. Katra valsts iet savu attīstības ceļu un specializāciju nosaukumi var būt dažādi, jo to rašanās ir saistīta ar trīs sociālā darba

elementiem: vispārīgo sociālā darba bāzi, institucionālo ietvaru (krīzes centrs, patversme), mērķa grupu (atkarīgi, vecie cilvēki), kā arī ar konkrētas valsts sociāli ekonomisko un politisko situāciju. Nav noteikta reglamenta, kuram būtu jāseko specializāciju veidošanā Latvijā.

Izmantoto avotu saraksts:

- Apine E., Roga V.** Klienta identitātes transformācija sociālā darba procesā. – Rīga: Latvijas Universitāte, 2011. 47 lpp. ISBN 978-9984-45-381-1
- Dewey J.** (1889 – 1952). In Internet Encyclopedia of Philosophy [online]. James Fieser, Bradley Dowden (general ed.). – A peer-Reviewed Resource, 2007. [cited 16-01-2018]
- Examining lives contact: perspective on the ecology of human development. Ed. by P.Moen, G.H.Elder, Jr. and K.Lucher with the assistance of H.E.Quick. – Washington, 1991.
- Haynes, karen S., Holmes, Karen A.** Invitation to Social Work. – New York: Longman, 1994. 442 p. ISBN 0-801-304-059
- University of Minesot, LIBRARY M, www.lib.umn.edu/swha, skatīts 23.02.2018.
- Roga V.** Ekoloģiskā kompetence sociālajā darbā kopienā. – Hamburga: OmniScriptum GmbH&Co, 2015. 102 lpp. ISBN:978-3-639-77337-8
- Rokasgrāmata sociālās apgādības darbiniekiem. – Rīga: Latvijas pilsētu savienība, 1934. 82 lpp.
- Specialized areas of Social Work, Sosnet; www.sosnet/In-English/Professional-licenciate-studies, skatīts 22.02.2018.
- Štāls, M.** Mūsu dzīves pabēri, viņu audzināšana un mācīšana. – Rīga: Valters un Rapa, 1936. 460 lpp.
- Škapars R.** Specializācija un darba dalīšana: EkonT000:Profesionālajā izglītībā iesaistīto ekonomikas skolotāju kompetenču pilnveide. – Rīga: LU, <http://profizg.lu.lv/mod/book/view>, skatīts 28.02.2018.
- <http://www.urbandictionary.com/define.php?term=specialization>, skatīts 28.02.2018.
- www.encyclopedia.chicagohistory.org/pages/1135.htm, skatīts tiešsaistē 16.02.2018.
- Social Welfare:History project. VCU Libraries, 2000, <https://socialwelfare.library.vcu.edu>, skatīts 18.02.2018.
- The British Association of Social Workers; <https://www.basw.co.uk/>, skatīts 22.02.2018.
4. pielikums 18.05.2010. MK noteikumiem Nr. 461 “Noteikumi par Profesiju klasifikatoru, profesijai atbilstošiem pamatuzdevumiem un kvalifikācijas pamatprasībām”
- www.thefreedictionary.com, skatīts online 06.04.2018.

Specializācijas sociālajā darbā Latvijā – esošā situācija un izaicinājumi

Ilze Kurme, Labklājības ministrija, projekta "Profesionāla sociālā darba attīstība pašvaldībās" vadītāja

Raksta autore sniedz ieskatu par specializācijas nozīmi sociālajā darbā Latvijā, izmantojot 2017. gadā veiktā pētījuma "Ex-ante izvērtējums pašvaldību sociālo dienestu darbības efektivitātes novērtēšanai" datus, lai atspoguļotu esošo situāciju. Rakstā ieskicēta aktuālā diskusija par specializāciju attīstību Latvijā un iezīmēti nākotnes izaicinājumi.

Sociālā darba specializāciju esošā situācija Latvijā

Aizvadītajā gadā Labklājības ministrijas īstenotā projekta "Profesionāla sociāla darba attīstība pašvaldībās" ietvaros tika veikts pētījums "Ex-ante izvērtējums pašvaldību sociālo dienestu darbības efektivitātes novērtēšanai".¹ Pētījums atklāja virkni situāciju raksturojošus secinājumus, tā dati rāda, ka pastāv atšķirība starp to, kā sociālā dienesta vadītāji un sociālā darba speciālisti redz specializācijas esamību darbā ar noteiktām klientu grupām. Lielākā daļa (80%) sociālo dienestu vadītāju atzīst, ka viņu vadītajos sociālajos dienestos pastāv darbinieku specializācijas darbā ar noteiktām klientu grupām, taču tāpat domā tikai nepilna puse (48%) sociālā darba speciālistu (LM, 2017, pētījuma 2. starpzīņojums). Tādējādi redzama neviennozīmīga izpratne par specializāciju un tās nozīmi sociālajā darbā.

Sociālo dienestu vadītāji norāda, ka specializācija var būt gan formāla, gan neformāla, un, vērtējot savu dienestu darbu, vadītāji biežāk nekā speciālisti atsaucas uz abām specializācijas formām.

Runājot par formālo specializāciju, sociālo dienestu vadītāji visbiežāk norāda, ka dienesta darbs ir sadalīts nodaļās vai ka dienestā pastāv specializācija darbā ar ģimenēm ar bērniem, kas savukārt izriet no normatīvā regulējuma prasībām. Pētījuma dati arī atklāj, ka, lai gan dienestā it kā pastāv specializācija,

¹ Raksts balstīts uz projekta "Profesionāla sociālā darba attīstība pašvaldībās" ietvaros veikto pētījumu "Ex-ante izvērtējums pašvaldību sociālo dienestu darbības efektivitātes novērtēšanai". Pētījums sastāv no trīs starpzīņojumiem:

1. "Sabiedrības un sociālo dienestu klientu viedoklis par pašvaldību sociālo dienestu darbu";

2. "Sociālo dienestu vadītāju un sociālā darba speciālistu apmierinātības mērījumi un to analīze par sociālā darba praksi";

3. "Sociālā dienesta sadarbības institūciju un pašvaldību domju vadītāju izpratne par sociālā dienesta vietu un lomu sabiedrībā";

un gala ziņojuma (t.sk. rekomendācijas) "Pašvaldību sociālo dienestu un sociālā darba speciālistu darbības efektivitātes novērtēšanas rezultāti un to analīze". Pētījums pieejams: <http://www.lm.gov.lv/text/3756>

Liels paldies pētījuma veicējiem Baltic Institute of Social Sciences (BISS) par apjomīgo ieguldījumu un gandrīz 4 000 pētījuma respondentiem no visas Latvijas par ieguldīto laiku un idejām profesionāla sociālā darba stiprināšanai!

sociālo dienestu ikdienas darba praksē tā ne vienmēr tiek ievērota. Tas rada situāciju, ka sociālais darbinieks, kas sniedz konsultācijas klientiem, vienlaikus pastāvīgi vai uz laiku var būt arī sociālās palīdzības organizators, kas lemj par sociālās palīdzības piešķiršanu vai nepiešķiršanu klientam. Šāda prakse ir vērtējama kā traucēklis profesionāla sociālā darba attīstībai pašvaldībās, jo tā kavē uzticēšanos starp sociālo darbinieku un klientu sociālā darbinieka dažādo lomu un varas attiecību dēļ.

Kopumā pētījumā iezīmējas tendence, ka republikas nozīmes pilsētu, lielo un vidējo novadu sociālo dienestu vadītāji biežāk atzīst, ka dienestā ir noteikta darbinieku specializācija (83-90%), savukārt mazajos novados specializācija ir noteikta retāk (64%) (LM, 2017, pētījuma 2. starpzīņojums).

Atsevišķu sociālo dienestu vadītāji pauž nostāju, ka sociālajam darbiniekam, kurš veic klienta konsultēšanu, būtu pilnībā jābūt nošķirtam no sociālās palīdzības sniegšanas. Jāpiemin, ka tas saskan arī ar pētījuma iedzīvotāju izpētes secinājumiem (LM, 2017, pētījuma 1. starpzīņojums un 2. starpzīņojums). Prakse, ka sociālais darbinieks ir vienlaikus sociālās palīdzības organizators (piemēram, uz nepilnu slodzi), kavē uzticības veidošanos starp sociālo darbinieku un klientu, jo klients nevar būt pilnīgi atklāts ar sociālo darbinieku situācijā, kad citā gadījumā atklātība var tikt izmantota pret viņu, piemēram, lemjot par sociālās palīdzības piešķiršanu. Šo neuzticēšanos izjūt arī sociālo dienestu vadītāji un paši sociālā darba speciālisti, kad runā par to, ka "varas" pozīcija, kurā atrodas sociālais dienests attiecībā pret klientiem, ir viens no faktoriem, kāpēc dienestam klientu vidū var nebūt laba slava (LM, 2017, pētījuma 1. starpzīņojums "Sociālā dienesta tēls").

Sociālā dienesta daļējums nodaļās (piemēram, sociālā darba vai atbalsta, sociālās palīdzības, sociālo pakalpojumu nodaļa u.tml.) biežāk raksturīgs republikas nozīmes pilsētu un lielo novadu sociālajiem dienestiem, kamēr novadi ar lauku teritorijām mēdz piesaistīt sociālo darbinieku noteiktam pagastam.

Savukārt neformāla specializācija tiek attiecināta uz praksi, kas parasti izpaužas kā koleģiāla vienošanās, kura nav nostiprināta formāli, un nozīmē, ka kāds no sociālā darba speciālistiem pamatā strādā ar vienu klientu grupu, bet otrs kolēģis – ar citu. Neformālās specializācijas var būt stipri sadrumstalotākas un to izplatība pašvaldībās būtiski atšķiras. Kopā pētījumā

uzskaitītas vairāk nekā 30 dažādas specializācijas, no kurām biežāk minētās neformālās specializācijas ir darbā ar personām ar invaliditāti (atsevišķi izdalot darbu ar personām ar garīga rakstura traucējumiem (GRT)), audžuģimenēm un aizbildņiem, bijušiem ieslodzītajiem un / vai viņu ģimenes locekļiem, atkarīgām un līdzatkarīgām personām, pusaudžiem, kuri ir policijas uzraudzībā u.tml.

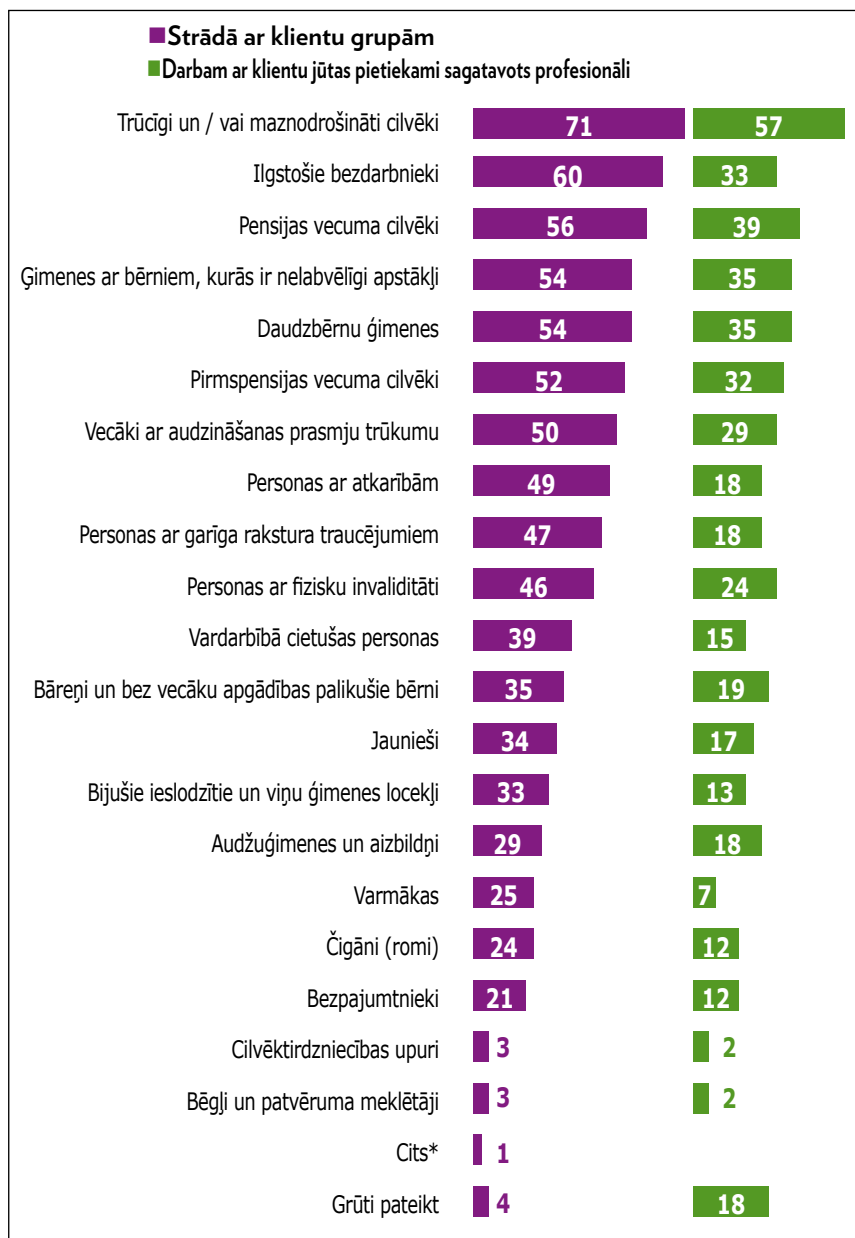
Tomēr, kā jau iepriekš tika minēts, aptaujātie sociālā darba speciālisti atšķirībā no dienestu vadītājiem retāk norāda, ka viņu dienestā ir specializācija darbā ar noteiktām klientu grupām. Vienlaikus jāatzīmē, ka kvalitatīvās izpētes rezultāti rāda, ka aptaujātie sociālā darba speciālisti pilnībā neapzinās to, ka dienestā specializācija pastāv. Piemēram, visbiežāk sociālā darba speciālisti (atšķirībā no vadītājiem) par specializāciju neuzskata dalījumu nodaļās vai arī par specializāciju neatzīst savu personīgo darbu, piemēram, tikai ar noteiktu klientu grupu. Ievērojama daļa kvantitatīvi aptaujāto speciālistu pārstāv republikas nozīmes pilsētas un lielos novadus, kuros sociālā darba speciālistu ir skaitliski vairāk un ir zināms, ka šajās pašvaldībās sociālie dienesti tiek iedalīti nodaļās un citās struktūrvienībās. Šī kārtība ikdienā ir tik ierasta, ka tā netiek uzskatīta par specializāciju. Tāpat sociālā darba speciālisti, it sevišķi tie, kuri strādā pašvaldībās ar pilsētas un lauku teritoriju, atzīst, ka ikdienā viņu darba pienākumi nevilšus ietver neformālu kolēģu aizvietošanu, kā rezultātā noteiktās specializācijas robežas kļūst vēl neskaidrākas.

Kvalitatīvās izpētes ietvaros sociālā darba speciālisti bieži uzsver, ka sociālais darbs ir specifisks ar to, ka speciālisti ne tikai konsultē sarežģītās situācijās nonākušas personas, bet papildus tam dara dažādas citas darbības, kas tiek ietvertas konsultāciju un palīdzības sniegšanā. Speciālisti norāda, ka lielu daļu viņu laika aizņem atbildes vēstuļu un lēmumu sagatavošana un darbs ar dažādu dokumentu aizpildīšanu. Dokumentu sagatavošana ir svarīgs darba uzdevums, taču tas ir laikietilpīgs process. Arī mājas vizītes un klientu pārstāvēšana bāriņtiesās aizņem lielu daļu sociālā darbinieka darba laika, tādējādi viņa darba uzdevumi nesastāv tikai no klientu pieņemšanas sociālā dienesta telpās. Salīdzinot to intervēto sociālā darba speciālistu pieredzi, kuri strādā laukos un kuri strādā pilsētā, pastāv nelielas atšķirības, kā notiek darbs ar klientiem. Pilsētu sociālajos dienestos darbiniekiem ir nodalīti darba uzdevumi, lielāks iesniegumu un lietu skaits, ar ko viņi strādā. Lielajos sociālajos dienestos ir izveidotas atsevišķas nodaļas, kurās strādā darbinieki ar attiecīgu specializāciju darbā ar konkrētām klienta grupām. Mazo pilsētu un pagastu sociālie darbinieki bieži vien arī neizdala īpašu specializāciju, strādājot ar klientiem, un viņi strādā ar visiem klientiem,

neatkarīgi no mērķa grupas specifikas. Komentējot to, sociālā darba speciālisti skaidro, ka šāda darba organizācija ir izvēlēta tādēļ, lai kāda kolēģa iztrūkuma laikā otrs kolēģis būtu spējīgs viņu aizvietot.

Neatkarīgi no tā, vai dienestā pastāv vai nepastāv specializācija darbā ar noteiktām klientu grupām, sociālā darba speciālisti parasti nosauc vairākas grupas, ar kurām strādā. Sociālā darba speciālistu atbildes rāda, ka visbiežāk viņiem ir jāstrādā ar trūcīgiem un / vai maznodrošinātiem cilvēkiem (71%), un vairākums aptaujāto (57%) jūtas pārliecināti un pietiekami sagatavoti darbam ar šo klientu grupu. Vienlaikus jāatzīmē, ka, salīdzinot visas klientu grupas, darbā ar trūcīgiem cilvēkiem sociālā darba speciālisti jūtas vispārliecinotāk (*1. attēls*).

1. attēls. Sociālā darba speciālistu specializācija un profesionālās sagatavotības sajūta darbā ar dažādām klientu grupām (atbilžu sadalījums procentos) (Labklājības ministrija, 2017, pētījuma 2. starpsiņojums)

Neskatoties uz neformālu un dažreiz arī formālu specializāciju, sociālo dienestu vadītāji atzīst, ka ikdienas darba procesā var gadīties situācijas, kad tā netiek ievērota, un darbinieki ar dažādu profesionālo ievirzi aizvieto viens otru. Dienestos ar mazu darbinieku skaitu šāda prakse ļauj operatīvi un elastīgi reaģēt uz klientu pieplūduma izmaiņām, kā arī aizvietot darbiniekus to prombūtnes laikā.

Savukārt citi sociālo dienestu vadītāji atzīst specializācijas lietderību, it īpaši attiecībā uz sociālā darba nodalīšanu no sociālās palīdzības organizēšanas. Tomēr, kā rāda intervijas arī ar sociālā darba speciālistiem, praksē šīs funkcijas ne vienmēr tiek pilnībā nodalītas.

Arī pētījuma ietvaros aptaujātie sadarbības partneri² savos komentāros vairākkārt minējuši specializācijas aspektu. Vairāki respondenti pētījuma fokusgrupās Latvijas reģionos, balstoties savā pieredzē, puda viedokli, ka sliktāka sadarbība ir ar sociālajiem dienestiem, kuri atrodas tālāk no galvaspilsētas, kā galveno iemeslu minot sociālo darbinieku specializācijas trūkumu, jo īpaši mazo novadu gadījumā. Kāds no sadarbības partneriem fokusgrupā komentē, ka mazajos novados parasti ir tikai viens darbinieks, kurš nodarbojas gan ar pabalstu piešķiršanu, gan ar aprūpes lietām, gan arī ar ģimenēm. *“Visi vienmēr uzklauša, bet katrs izprot, kā viņš izprot, un tas diemžēl atspoguļojas arī rezultātos.”* (LM, 2017, pētījuma 3. starpzinojums)

Specializācijas trūkums tiek minēts arī kā viens no faktoriem, kas pēc sadarbības partneru domām negatīvi ietekmē sociālo dienestu darba kvalitāti. Aptaujā sadarbības partneri vairākkārt norāda uz nepietiekamu kompetenci darbā ar noteiktām mērķa grupām. Savukārt kā pozitīvās sadarbības nosacījumu un piemērus min specializētus darbiniekus, kas ir priekšnoteikums veiksmīgai sadarbībai kādā noteiktā sociālā dienesta atbildības jomā.

Noslēdzot sadaļu par specializācijām, pētnieki secina, ka formālas darbinieku specializācijas esamība sociālajā dienestā ir būtisks priekšnoteikums profesionāla sociālā darba attīstībai pašvaldībās.

Pētījuma gala ziņojumā tā īstenotāji kopā ar piesaistītajiem sociālā darba jomas ekspertiem piedāvā vairākas argumentētas rekomendācijas profesionāla sociālā darba pilnveidei, divās no tām ir skarts specializāciju jautājumam. Pirmā no tām (Labklājības ministrija, 2017, [gala ziņojums, rekomendācija Nr.8](#)): *“Lai veicinātu kvalitatīvu sociālā darba attīstību pašvaldībās, nepieciešams formulēt jēdzienu “specializācija” darbam ar klientu mērķa grupām. Lai veidotos uz uzticēšanos balstītas attiecības starp sociālo darbinieku un klientu, ar normatīvā regulējuma palīdzību novērst sociālā darbinieka un sociālās palīdzības organizatora pienākumu apvienošanas iespējas sociālajos dienestos. Tā kā Latvijas pašvaldību*

sociālajiem dienestiem ir atšķirīga organizatoriskā struktūra, šo normu var būt grūtības īstenot pagastos – teritorijās ar zemu apdzīvotības blīvumu. Tādējādi, iespējams, normatīvajā regulējumā ir jāparedz kritēriji, uz kurām pašvaldībām šī prasība attiecas.”

Turpinājumā pētnieki secina, ka, lai gan kopumā sociālajos dienestos tiek izmantotas pieejas kā organizēt darbu ar noteiktām klientu grupām, sociālā darba speciālistu aptaujas dati, viņuprāt, ļauj noteikt, darbu ar kādām klientu mērķa grupām ir raksturīgi apvienot un nodot izpildei vienam vai otram sociālā darba speciālistam. Pētnieku veiktā analīze ļauj nosaukt piecus ierastākos sociālā darba speciālistu neformālās specializācijas virzienus. Pirmais no tiem ir darbs ar ģimenēm ar bērniem (t.sk. kurās ir nelabvēlīgi apstākļi), otrais ir darbs ar trūcīgiem un / vai maznodrošinātiem cilvēkiem (t.sk. ilgstošajiem bezdarbniekiem), trešais virziens ir darbs ar fiziskām un psiholoģiskām atkarībām un deviantu uzvedību, kas ietver darbu ar personām, kurām ir atkarība no alkohola, narkotikām, datorspēlēm u.tml., vardarbībā cietušām personām, varmākām u.tml., ceturtais – darbs ar bāreņiem un audžuģimenēm, un piektais – darbs ar personām ar dažāda rakstura invaliditāti.

Neskatoties uz iegūtajiem rezultātiem, redzams, ka parasti šie neformālās specializācijas virzieni nav nostiprināti amatu aprakstos un izriet no iekšējās vienošanās starp sociālā dienesta darbiniekiem. Pētījuma dati rāda, ka šobrīd sociālajos dienestos nav pievērsts pietiekami daudz uzmanības darbinieka izdegšanas risku apzināšanai, kas izriet no tā, ar kādām klientu grupām viņam ir raksturīgi strādāt, un sociālā darba speciālista profesionālās kompetences pilnveide nav tieši pakārtota viņa neformālajai specializācijai.

Savukārt otra rekomendācija (Labklājības ministrija, 2017, [gala ziņojums, rekomendācija Nr.9](#)): *“Tā kā šobrīd Latvijā pastāv atšķirīgas pieejas, kā sociālajos dienestos tiek organizēts darbs ar dažādām klientu mērķa grupām, kas kavē sociālā darba speciālistu specializēšanos, tai atbilstošu mērķtiecīgi virzītu profesionālās kompetences pilnveidi un samazina sociālā darba efektivitāti, ieteicams tuvināties formālākai sociālā darba speciālistu specializācijas noteikšanai darbā ar noteiktām klientu grupām, pievēršot uzmanību profesionālās izdegšanas riska mazināšanai (piemēram, nosakot divas specializācijas, t.i., ļaut specializēties darbam ar ģimenēm ar bērniem, kā otru specializāciju izvēloties atšķirīgu sociālā dienesta klientu grupu, nosakot aktīvo lietu skaitu speciālistam un nodrošinot papildu supervīzijas konsultācijas un apmācības atbilstoši katra darbinieka individuālās attīstības plānam).”*

Specializācijas teorētiskais ietvars

Atsaucoties uz iepriekš minēto, rodas nepieciešamība pēc skaidrojuma – ko nozīmē specializācija?

Dažādās nozarēs specializācija tiek saprasta kā atbilstošu kompetenču (zināšanu un prasmju) esamība kādā šaurākā aspektā, vienkāršojot – šaurāks pārredzamo jautājumu loks, bet pamatīgākas zināšanas un prasmes.

² Valsts un pašvaldību iestādes (piemēram, Nodarbinātības valsts aģentūra, ārstniecības iestādes, izglītības iestādes, Valsts probācijas dienests, tiesībsargājošās iestādes, bāriņtiesa) un citi sociālo pakalpojumu sniedzēji, t.sk. nevalstiskās organizācijas, kuri sadarbojas ar sociālo dienestu vai sniedz sociālos pakalpojumus.

Atsaucoties uz sociāla darba akadēmiķiem un apvienojot iepriekšminēto ar sociālā darba teoriju, ko apkopojusi Vaideneras Universitātes (*Widener University*) akadēmiķi Džons Poulins (*John Poulin*) un Selīna Matisa (*Selin Matis*) (*Poulin&Matis, 2015*), redzam, ka atbilstošas kompetences esamība tiek attiecināta uz indivīda spēju izpildīt uzdevumu, turklāt piebilstot, ka uzdevums ir veicams pilnībā un pareizi (*Drisko, 2014 in Poulin&Matis, 2015*). Cits teorētiķis (*McKnight, 2013 in Poulin&Matis, 2015*) ierosina kompetenci sociālajā darbā uztvert kā pastāvīgu spēju integrēt zināšanas, prasmes, spriedumus un profesionālās īpašības, lai droši un ētiski praktizētu savas profesionālās darbības ietvaros. Vienkāršojot cita pētnieku kopa kompetences esamību attiecina uz indivīda spēju izpildīt uzdevumus, kas saistīti ar reālām dzīves situācijām savā profesijā (*Blomeke, Gustafsson, Shavelson, 2015 in Poulin&Matis, 2015*).

Kompetenču novērtējums ir pieaugoša augstākās izglītības norma (*Rissi, Gelmon, 2014 in Poulin&Matis, 2015*), un arvien vairāk tiek izmantota praktizējošu speciālistu darbības novērtēšanā, t.sk. regulāras sertifikācijas procesos.

Arī starptautiski sociālā darba akadēmiķu vidū notiek spraigas diskusijas par kompetencēs balstītas izglītības sistēmas aspektiem, lai nodrošinātu studentiem atbilstošas prasmes un zināšanas un vislabāk sagatavotu viņus saviem profesionālajiem nākotnes izaicinājumiem. Viena no atziņām (*Theeb, Muhaidat & Al-Zboon, 2014 in Poulin&Matis, 2015*) ir, ka kompetencēs balstītām izglītības programmām ļoti nozīmīgs ir tā sauktais institucionālais process, kas pievērš uzmanību ne tikai tam, ko apmācītāji uzskata par svarīgu izglītības procesā, bet koncentrējas uz to, kas studentiem ir jāzina un jāspēj veikt, kā arī ņem vērā praktiskās prasmes, kas saistītas ar profesionālās izglītības vajadzībām, ko attiecīgi nosaka darba devēji un jomas profesionāļi.

Diskusija par specializācijas nozīmi sociālajā darbā Latvijas kontekstā

Sociālo darbinieku biedrība savā konferencē³ aizvadītā gada nogalē ir īstenojusi apjomīgu diskusiju par specializācijas tēmu, kuras kopsavilkumu prezentēja šī gada martā Labklājības ministrijas organizētajā konferencē par profesionālo kompetenču pilnveidi⁴. Biedrības secinājumi norādīja uz četriem galvenajiem specializāciju ietekmējošiem faktoriem – mērķa grupu, amatu, prakses pieredzi un prakses vidi. Papildus tam biedrība akcentē profesionālo vērtību (objektivitāte, sadarbība, profesionālā integritāte, ētiska rīcība) neatņemamu klātbūtni jebkurā no sociālā darba specializācijām. Biedrība aicina kopīgiem spēkiem noteikt to pazīmju kopumu, kas liecina, ka sociālais darbinieks ir specializējies. Tās ir zināšanas un prasmes, un reizēm pat īpašības, kurām ir jāpiemīt darbā ar noteiktu specializāciju. Domājot par šīm pazīmēm, biedrība savos secinājumos nonāk arī pie kompetences jēdziena, jo specializācija norāda uz attiecīgas kompetences esamību.

³ Sociālo darbinieku biedrības 10.11.2017. konference "Aktualitātes sociālajā darbā: specializācija un robežas"

Sīkāk aplūkojot iepriekš minētos specializāciju ietekmējošos faktorus, biedrības pārstāvis Mārtiņš Moors mērķa grupu definē kā pamatjautājumu specializāciju noteikšanas ietvaros. Savukārt atbilstošai mērķa grupai nepieciešamās speciālās zināšanas par darbu, kā arī specifisku problēmu pārzināšanu un izpratni, metodes un tehnikas kā priekšnosacījumus darbinieka spējām strādāt. Viņš arī uzsvēra, ka šie ir aspekti, kas sociālajam darbiniekam lielā mērā būtu jāiegūst formālās izglītības procesā.

Savā kopsavilkumā biedrības pārstāvis uzsvēra amatu kā šobrīd vienīgo formālo specializāciju identificējošo veidu, kas nosaka arī amatam nepieciešamās kvalifikācijas prasības, uzdevumus un robežas, kā arī nepieciešamo darba pieredzi.

Biedrība ieskicē arī virkni jautājumu, par kuriem priekšā vēl spraigas diskusijas un mēģinājumi vienoties. Kā vērtēt pieredzi citā profesijā? Kā vērtēt augstskolu praksi un vai tas ir apstiprinājums pieredzes iegūšanai? Diskutējama ir prakses vietas kā vides nozīme specializācijā. Biedrība piedāvā to skatīt drīzāk kā specifisku, ne specializāciju, jo lauku sociālais darbinieks, sociālais darbinieks darbam slimnīcā vai cietumā, vai krīzes intervences darbinieks nav sagatavojams atrauti no tām zināšanām, kas ietilpst sociālā darba zināšanu pamatkopumā.

Projekta "Profesionāla sociālā darba attīstība pašvaldībās" aktivitāšu ietvarā, izstrādājot vadības kvalitātes modeli⁵, virzāmies uz mērāmu rezultātu un to rādītāju noteikšanu. Ņemot vērā, ka sociālais darbs ir profesija, kur rezultāts veidojas nesaraucamā un grūti nodalāmā klienta un darbinieka mijiedarbībā, tikai darbinieka ieguldījuma rezultātu nomērīt ir praktiski neiespējami. Tamdēļ vadības teorija šāda tipa procesus jeb profesijas, kur rezultāts ir saistāms arī ar paša klienta ieguldījumu, iesaka mērīt, izvirzot noteiktas prasības darbinieku kompetencei, to regulāri mērot un vērtējot.

Lai personas kompetenci objektīvi novērtētu, to ir nepieciešams sadalīt vairākās specifiskākās zināšanās, prasmēs un vērtībās, ņemot vērā gan specializācijai raksturīgās lietas, gan konkrētus amata pienākumus un citus aspektus. Pastāv virkne metodoloģiju pašam novērtēšanas procesam, lielākoties tās paredz vērtēt ne tikai kompetences esamību, bet arī attīstību dinamikā, kā arī pārliecinās par kompetences pielietojumu gan vienkāršā, gan komplicētā situācijā, lai novērtētu spēju saprast un interpretēt situāciju, un reaģēt uz to. Arī atgriezeniskā saite un atsauksmes (īpaši ētiskas un profesionālas rīcības vērtēšanas kontekstā) ir nozīmīga izmantojamo novērtējuma metodoloģiju sastāvdaļa.

⁴ Labklājības ministrijas 23.02.2018. konference "Profesionālo kompetenču pilnveide sociālajā darbā"

⁵ Viena no projekta aktivitātēm ir pašvaldību sociālo dienestu vadības kvalitātes modeļa izstrāde un pilotprojektu īstenošana. Tā ietvaros paredzēts izstrādāt sociālā dienesta darba organizācijas standartu, tai skaitā vadības novērtējumu, sociālā darba prakses saturu, sadarbības mehānismus ar iesaistīto jomu iestādēm un speciālistiem, sociālā darba prakses kritērijus un rezultatīvos rādītājus, atalgojuma noteikšanas sistēmu.

Izaicinājumi specializāciju noteikšanā un ieviešanā Latvijā

Viss iepriekš minētais sociālā darba attīstības procesa priekšplānā izvirza nepieciešamību pēc vīzijas, proti, liek visiem iesaistītajiem diskutēt un vienoties par kopēju izpratni un tālāko virzību attiecībā uz sociālo darbinieku specializācijām.

Pētījuma ietvaros vairāki sociālo dienestu vadītāji un sadarbības partneri pārstāvji pauda viedokli, ka ir nepieciešams izveidot noteiktu vīziju par sociālā darba speciālistu lomu sociālajā dienestā. Viens no sociālā dienesta vadītājiem norāda, ka šobrīd Latvijā nav vienotas vīzijas par sociālā darba speciālista lomu sociālajā dienestā – nav definēts tas, vai sociālā darba speciālists ir plaša profila speciālists, kas strādā ar dažādām klientu grupām, izvērtējot riskus, pieņemot lēmumus un organizējot pakalpojumus; vai arī ir speciālists, kas specializējies vienā noteiktā jomā un strādā ar noteiktu klientu grupu. Šai vīzijai būtu skaidri jādefinē, kas tad ir sociālais darbinieks, kādas ir darba robežas un funkcijas. No vienas puses, sociālajiem darbiniekiem tiek sniegts ļoti plašs zināšanu apjoms, no otras – tiek piedāvāts ļoti šaurs specializāciju loks. Kā mēs redzam sociālā darba nākotni sociālajos dienestos? Vai tas ir “universālais kareivis”, situācijas izvērtētājs, lēmuma pieņēmējs, pakalpojuma organizētājs, atgriezeniskās saites apkopotājs? Vai arī redzam vīziju par sociālo darbinieku kā darba ar gadījumu (*casework*) veicēju? Vai tai ir jābūt valsts līmeņa vīzijai vai katras pašvaldības izvēlei?

Rodas jautājums, kā tas korelē ar dažādu lielumu dienestiem, ar normatīvi noteiktu darbinieku skaitu sociālajos dienestos, ar pašvaldību attīstības līmeni un pakalpojumu pieejamību (pakalpojumu grozu) dažādu līmeņu pašvaldībās? Papildus iepriekš minētajam pētījuma eksperti profesionāla sociālā darba attīstībai un sociālo dienestu darba slodzes mazināšanai kā lietderīgu praksi atzīst nevalstiskā sektora plašāku iesaistīšanu, turklāt pašam sociālajam dienestam uzņemoties lielāku iniciatīvu šajā jomā nekā līdz šim. Pētījuma dati rāda, ka šobrīd daļa pašvaldību sociālo dienestu deleģē nevalstiskajam sektoram sociālo pakalpojumu nodrošināšanu (piemēram, aprūpe mājās, naktspatversmes u.tml.), savukārt atsevišķiem lielo pašvaldību sociālajiem dienestiem, piemēram, Rīgas pilsētai, ir pieredze arī sociālā darba funkcijas daļējai nodošanai ārpus pakalpojuma. Tomēr valstiskā līmenī būtu svarīgi veidot arī atbalsta sistēmu, lai veicinātu reģionālo nevalstisko organizāciju, kas darbojas sociālo pakalpojumu nodrošināšanas jomā, veidošanas un kapacitātes stiprināšanu, jo pašvaldības ir gatavas sadarboties tikai ar tādām organizācijām, kuras jau ir sevi pierādījušas kā kvalitatīvu pakalpojuma sniedzēju.

Arī Sociālo darbinieku biedrība savos secinājumos šī gada konferencē “Profesionālo kompetenču pilnveide sociālajā darbā” min, ka sociālo darbinieku vidū nav viennozīmīgas izpratnes un viedokļa par to, kas ir specializācija, un to apliecina arī pētījums, kur redzams, ka gan dienestu vadītāju, gan darbinieku izpratne ir ļoti neviennozīmīga. Biedrība uzsver, ka šobrīd specializāciju lielā mērā nosaka amats, paša praktiķa identificēšanās un prakses pieredze, kā arī trūkst formālā apstiprinājuma specializācijas jeb īpašas kompetences esamībai. Ja mēs nopietni vēlamies attīstīt sociālā darba profesiju specializāciju virzienā, tad biedrība par nepieciešamu uzskata veidot formālu specializācijas atzīšanas mehānismu.

Kopumā var secināt, ka ir nepieciešamas tālākas diskusijas un griba noteikt un ieviest sociālā darba specializācijas Latvijā, izvirzot skaidrus mērķus un vajadzības, sakārtojot praktiskās ieviešanas jautājumus un nemitīgi pilnveidojot profesionālu kompetenci. Būtu nepieciešama vienošanās par noteiktu specializāciju sarakstu, konkrēto specializāciju raksturojošām pazīmēm un kompetenču, zināšanu, prasmju un īpašību kopumu, kas nepieciešams katrai no šīm specializācijām. Jomas profesionāļiem būtu jāpanāk vienota izpratne par tām specializācijām, ko sociālais darbinieks var praksē īstenot jau pēc otrā līmeņa augstākās izglītības iegūšanas, kā arī noteikt specializācijas, kurās, piemēram, var strādāt tikai maģistra grādu ieguvušas personas. Šeit kā piemērus varētu minēt Somiju, kur darbs ar ģimenēm ar bērniem ir tikai to darbinieku pārziņā, kuri ir ieguvuši maģistra grādu, un Igauniju, kas šādu pieeju plāno īstenot no 2020. gada un šobrīd ir pārejas posmā. Turklāt rodas nepieciešamība pēc tālākizglītības redzējuma un piedāvājuma atbilstoši konkrētām specializācijām, lai nodrošinātu darbinieku pilnveidi un stiprinātu profesionālās sagatavotības sajūtu darbam ar dažādām mērķa grupām. Ceļā uz profesionālu sociālā darba attīstību Latvijā ir jāveido diskusija par to, vai sociālā darba un sociālās palīdzības aspekti būtu pilnībā nodalāmi viens no otra.

Tuvāko gadu laikā projektā “Profesionāla sociālā darba attīstība Latvijā” un Labklājības ministrijā kopumā sociālā darba specializāciju aspekts būs viena no diskusiju tēmām gan profesijas kontekstā, gan arī profesionālās izglītības kontekstā, un jomas profesionāļu viedoklis būs ārkārtīgi svarīgs. Tāpēc aicinām ikvienu būt aktīvam un iesaistīties, izsakot viedokļus un sniedzot ieteikumus, lai kopīgi stiprinātu sociālo darbinieku identitāti Latvijā.

Izmantotās literatūras un avotu saraksts:

Council on Social Work Education (2015). Educational policy and accreditation standards. Izgūts no: https://www.cswe.org/getattachment/Accreditation/Accreditation-Process/2015-EPAS/2015EPAS_Web_FINAL.pdf.aspx

Labklājības ministrija (2017). Pētījums “Ex-ante izvērtējums pašvaldību sociālo dienestu darbības efektivitātes novērtēšanai”. Pieejams: <http://www.lm.gov.lv/text/3756>

Moors, M. (2017). Specializācijas un tām nepieciešamās kompetences. Konference “Profesionālo kompetenču pilnveide sociālajā darbā,” 23.03.2018. Pieejams: <http://www.lm.gov.lv/text/3850>

Poulin, J. & Matis, J. (2015). Social Work Competencies and Multidimensional Assessment. The Journal of Baccalaureate Social Work, Vol. 20 (2015) Izgūts no: <https://www.bu.edu/ssw/files/2017/07/Social-work-competencies-and-multidimensional-assessment-Poulin-and-Matis.pdf>

Sociālo darbinieku biedrība (2017). Konference “Aktualitātes sociālajā darbā: specializācija un robežas,” 10.11.2017. Pieejams: <http://www.socialwork.lv/konference-aktualitates-socialaja-darba-specializacija-un-robezas-10-11-2017/>

Sociālo darbinieku sagatavošana nākotnes izaicinājumiem

Alfonso Lara Montero

Eiropas Sociālā tīkla (European Social Network) izpilddirektors

Eiropas Sociālajā tīklā (ESN) apvienoti dažādi vietēja mēroga sociālo pakalpojumu sniedzēji Eiropā, un tā mērķis ir atbalstīt efektīvas sociālās politikas un sociālā darba prakses attīstību, veicinot savstarpēju zināšanu un pieredzes apmaiņu. Rakstā apskatīti galvenie secinājumi no ESN veiktā pētījuma "Ieguldot sociālo dienestu darbaspēkā", kas tika prezentēts Labklājības ministrijas rīkotajā konferencē "Profesionālo kompetenču pilnveide sociālajā darbā" (2018).

2017. gadā Eiropas Sociālais tīkls (ESN) publicēja ziņojumu "Ieguldot sociālo dienestu darbaspēkā" (Baltruks, D.; Hussein, S.; Lara Montero, A., 2017). Ziņojumā tika analizēti galvenie aspekti saistībā ar sociālo dienestu un citu sociālo pakalpojumu sniedzēju darbaspēku Eiropā, tai skaitā darbinieku piesaistīšanas izaicinājumi, darbinieku noturēšana un pakalpojumu kvalitātes uzturēšana pieaugošo prasību apstākļos. Ziņojuma izveidē tika izmantots plašs ar sociālo dienestu darbību saistīts literatūras (2005. – 2016.) apskats, ESN biedru un citu iesaistīto partneru tiešsaistes aptaujas rezultāti, kā arī rezultāti no diskusijām grupās, kas sadarbībā ar Slovērijas prezidentūru Eiropas Savienības padomē notika ESN rīkotajā seminārā Bratislavā. Pētījuma rezultātā ESN identificēja galvenos pamatprincipus sociālo pakalpojumu sniedzēju sagatavošanā. Trīs būtiskākie no tiem – cilvēkorientēta pieeja, laba teorētisko materiālu izpratne (piemēram, noteikumi, likumi un procedūras attiecībā uz konkrēto amatu), kā arī efektīva gadījuma vadīšana.

VAI ESOŠĀ SISTĒMA IR ATZTBILSTOŠA MĒRĶIEM?

Salīdzinot sociālā darba speciālistu (konkrēti, sociālā darba un sociālās aprūpes speciālistu) mācību programmas un prasības Lielbritānijā, Itālijā un Dānijā, uzskatāmi redzams, cik lielas atšķirības šajās jomās ir Eiropas Savienības valstu vidū. Visās trīs minētajās valstīs nepieciešams bakalaura grāds, lai kļūtu par profesionālu sociālo darbinieku. Savukārt, lai strādātu sociālajā aprūpē, atšķirības ir daudz lielākas. Sociālās aprūpes darbiniekiem nepieciešamo mācību ilgums un apjoms būtiski atšķiras, turklāt dažkārt darbam nepieciešamo prasmju apguve tiek nodrošināta uz vietas darbavietā. Salīdzinošā apkopojuma un pētījuma rezultātā ESN ir izdevies izcelt trīs galvenos

aspektus, kam nepieciešams īpaši pievērst uzmanību, sagatavojot nākotnes sociālā darba speciālistus.

1. Veiksmīgi īstenota migrācijas politika var palīdzēt risināt darbinieku trūkuma problēmas

Migrācija var būt ļoti veiksmīgs veids, kā risināt darbinieku trūkumu sociālajos dienestos un citās sociālo pakalpojumu sniedzēju iestādēs, tomēr tai, protams, ir arī savi problemātiskie aspekti, tai skaitā nesakārtota kvalifikācijas atzīšanas sistēma, imigrējušo darbinieku iespējamā ekspluatācija, kā arī tā saucamā "smadzeņu aizplūšana" – kvalificēta, izglītota darbaspēka aizplūšana no to izcelsmes valstīm. ESN ziņojumā īpaši pievērsta uzmanību tieši kvalifikācijas atzīšanai kā vienam no aspektiem, kas bieži traucē kvalificētu sociālā darba speciālistu brīvu kustību Eiropas Savienības ietvaros, lai arī Boloņas procesa ietvaros ir notikuši mēģinājumi saskaņot akadēmiskās izglītības prasības. Tikai 13% no ESN aptaujātajiem respondentiem bija zināmas kādas vietēja vai nacionāla mēroga programmas, kas būtu vērstas uz ES ietvaros iegūtās sociālā darba speciālistu kvalifikācijas saskaņošanu. Šajā ziņojumā ESN kā piemēru min Spāniju, kur ES migrantiem ir problēmas panākt savas kvalifikācijas atzīšanu un attiecīgi atrast atbilstošu kvalificētu darbu.

Atzīstot migrācijas potenciālu, dažas valstis to spējušas izmantot, sasniedzot pozitīvu ietekmi. Piemēram, Zviedrija, lai risinātu darbaspēka trūkumu sociālajos dienestos un sociālo pakalpojumu sniedzēju vidū, īsteno programmas, kurās nekavējoties tiek iesaistīti nesen valstī ieradušies migranti un bēgļi. Tas tiek panākts, piedāvājot iespēju iegūt darbam

nepieciešamās zināšanas un prasmes kombinācijā ar valodas apmācībām, lai ātri iesaistītos darba tirgū.

2. Tehnoloģiju izmantošanas prasmes un pielietojums

Vēl viens nākamo speciālistu sagatavošanas aspekts nenoliedzami ir tehnoloģiju izmantošana. Ar tehnoloģiju palīdzību iespējams uzlabot sociālā darba speciālistu efektivitāti gan labāku administrēšanas sistēmu veidā, gan ieviešot, piemēram, attālinātas tikšanās un sanāksmes, tādējādi taupot laiku. Tehnoloģijas iespējams izmantot arī, lai uzlabotu dažādu aprūpes aspektu kvalitāti, piemēram, izmantojot “gudrās tualetes” (angļu val. – *intelligent toilets*). Tehnoloģisko inovāciju apjoms un ātrums visticamāk pieaugs, lai cīnītos ar pieaugošajām prasībām un pienākumiem, ar ko saskarsies sociālo pakalpojumu sniedzēji novecojošas populācijas un budžeta samazinājumu apstākļos. Līdz ar pieaugošu tehnoloģiju klātesamību, arī sociālā darba speciālistu apmācību procesam nepieciešams pielāgoties un sagatavot potenciālos darbiniekus jauniem izaicinājumiem. Arī prakses standartam un ētikas kodeksam nepieciešams skatīt tos jautājumus, kas skar tehnoloģiju izmantošanu, privātumu un drošību.

3. Klientu līdzdalība sociālā darba speciālistu izglītības procesā

ESN ziņojumā secināts, ka sociālā darba speciālistu sagatavošanā būtiska nozīme ir klientu iesaistīšanai izglītības procesā, tādējādi mazinot plaisu starp akadēmisko vidi un ikdienas praksi. Lielbritānija šobrīd Eiropā ir vadošā šīs pieejas īstenošanā. Klientu iesaiste mācību procesā tiek īstenota, piemēram, ESN ziņojumā pieminētajā Skotijas Atveseļošanās tīkla (*Scottish Recovery Network*) darbībā, kur klienti ne tikai tiek iesaistīti darbinieku mācību procesā, bet arī paši iesaistās kā darbaspēks, kļūstot par atbalsta darbiniekiem. ESN pētījumā minēti labi piemēri arī no Beļģijas un Nīderlandes, kur klienti tika iesaistīti augstskolu mācību programmu atsevišķos moduļos kā vieslektori. ESN aktīvi atbalsta klientu iesaistīšanu sociālā darba speciālistu izglītības procesā, jo tā nodrošina cilvēkorientētas pieejas ievērošanu. ESN pētījumā secināts, ka klientu iesaistīšana izglītības procesā ir resurss, kas pagaidām vēl ir maz izmantots Dienvidēiropas, Centrāleiropas un Austrumeiropas valstīs.

POZITĪVI PIEMĒRI NO DARBINIEKU MEKLĒŠANAS UN NOTURĒŠANAS STRATĒGIJĀM

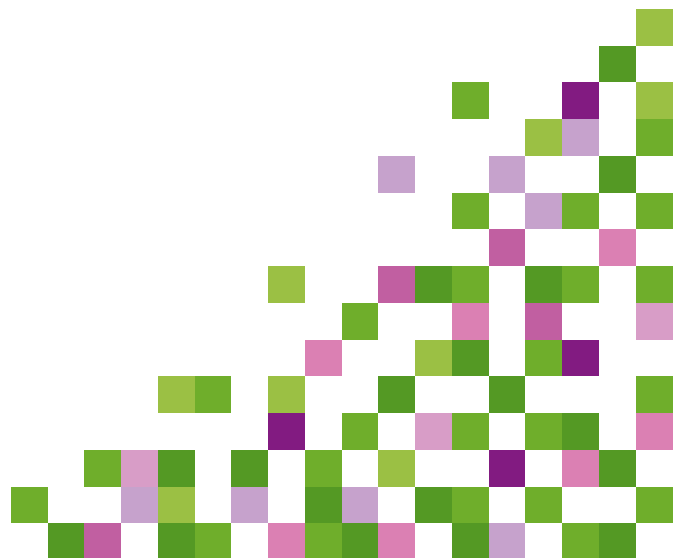
ESN pētījumā tika izceltas vairākas Eiropā sastopamas pozitīvas pieejas attiecībā uz sociālā darba speciālistu profesionālo pilnveidi, darbinieku piesaistīšanu un noturēšanu. Kā pirmais piemērs minama tā saucamo “sociālā darba vēstnieku” (angļu val. – *care ambassadors*) izmantošana. Šīs iniciatīvas ietvaros ar mērķi piesaistīt

cilvēkus sociālo pakalpojumu jomas darbaspēkam profesionāļu grupas apmeklē skolas, augstskolas un darbā iekārtošanas aģentūras, stāstot par sociālā darba specifiku. Vēl viens pozitīvās prakses piemērs ir ātrās (angļu val. – *fast track*) programmas Lielbritānijā. Šo programmu ietvaros bakalaura programmu studenti no citām studiju jomām pāriet uz sociālo darbu, apgūstot viengadīgu pēcbakalaura kursu sociālajā darbā ar bērniem vai garīgās veselības jomā. ESN pētījumā atzīmēts, ka sociālā darba speciālistu profesionālās pilnveides mērķiem iespējams izmantot arī ES fondu finansējumu, kā piemērus minot Latviju un Poliju, kur ES fondu līdzekļi tiek izmantoti, lai īstenotu sociālā darba speciālistu apmācības un uzlabotu sociālo dienestu darba kvalitāti.

BŪTISKĀKIE IETEIKUMI UN SECINĀJUMI

Domājot par nākotni, ir jāņem vērā vairāki ieteikumi, kas varētu palīdzēt uzlabot sociālā darba speciālistu profesionālo pilnveidi, darbinieku piesaistīšanu un noturēšanu. Pirmkārt, politikas veidotājiem jāvienojas par savstarpēju kvalifikācijas atzīšanu Eiropas Savienības ietvaros. Tas attiecīgi uzlabos darbaspēka mobilitātes iespējas un ļaus sociālajiem darbiniekiem strādāt atbilstošos amatos arī citās valstīs. Otrkārt, sociālā darba speciālistu mācību procesā un darbinieku piesaistīšanā gan darbā, gan augstskolās nepieciešams iesaistīt pašus klientus, tādējādi mazinot plaisu starp teoriju un praksi. Visbeidzot, lai uzlabotu darba kvalitāti, sociālo pakalpojumu sniedzējiem jāiet kopsolī ar tehnoloģiju attīstību, kā arī jāpilnveido prakses standarti, reaģējot uz jauno tendenču radītajām izmaiņām sociālā darba praksē.

Ar pilnu ESN ziņojumu “*Investing in Social Services Workforce*” (2017) iespējams iepazīties Eiropas Sociālā tīkla tīmekļa vietnē: <http://www.esn-eu.org/>

Sociālā darba ar veciem cilvēkiem specifika: praktiķu pieredzes apkopojums

Mārtiņš Moors, sociālo zinātņu maģistrs sabiedrības vadībā (Mg. sc.), tiesību zinātņu maģistrs (Mg. iur.),
Rīgas domes Labklājības departamenta Sociālās pārvaldes priekšnieks, RSU lektors, Sociālo darbinieku biedrības valdes loceklis

Sociālo darbinieku biedrības ikgadējā konferencē “Aktualitātes sociālajā darbā: specializācija un robežas”, kas notika 2017. gada 10. novembrī Baltijas starptautiskās akadēmijas telpās, viena no darba grupām tika veltīta diskusijai par specializāciju sociālajā darbā ar veciem cilvēkiem. Nenoliedzami, ka vecie ļaudis ir īpaša mērķa grupa sociālajā darbā, kas prasa specifiskas zināšanas par attiecīgā vecumposma specifiku, raksturīgākajām problēmām, kā arī prasmēm komunikācijai ar klientiem. Turklāt droši var teikt, ka šī mērķa grupa ir skaitliski lielākā, kura saņem pašvaldību, valsts un arī privāti finansētos sociālos pakalpojumus. Tāpēc ir tikai loģiski, ka viena no darba grupām tika veltīta sociālajam darbam ar veciem cilvēkiem. Šajā un pārējās darba grupās (kopā bija piecas darba grupas¹) sociālie darbinieki no visas Latvijas diskutēja par to, kas ir specifisks sociālajam darbam ar veciem cilvēkiem, proti, kādi ir galvenie uzdevumi, atšķirīgais no citām sociālā darba specializācijām, kā arī kādas specifiskas zināšanas un prasmes tas prasa. Raksta autors bija viens no šīs darba grupas diskusijas vadītājiem. Darba grupā piedalījās 52 dalībnieki no dažādām pašvaldībām un prakses vietām – gan sociālā dienesta, gan aprūpes institūcijām, gan aprūpes mājās pakalpojuma sniedzējorganizācijām. Šajā rakstā ir minētas būtiskākās diskusijas atziņas, kā arī sniegti raksta autora komentāri.

Mērķa grupas raksturojums

Lai labāk izprastu sociālo darbinieku pausto viedokli un atziņas, īsi jāraksturo mērķa grupas vecumposms.

Laiks no apmēram 60 gadu vecuma līdz nāvei tiek uzskatīts par vēlīno briedumu. Kā galveno šā posma uzdevumu psihosociālās attīstības teorijas pamatlicējs psihologs Ēriks Ēriksons² min ‘integritātes’ jeb morāla apmierinājuma, viengabalainības sasniegšanu, vai arī pretējā gadījumā pastāv risks vecam cilvēkam ieņemt ‘izmisuma’ pozīcijā. Cilvēki dzīves pēdējā posmā atskatās uz savu dzīvi un sasniegumiem. Ja viņi uzskata, ka dzīve ir bijusi jēgpilna un piepildīta, viņi piedzīvo apmierinātību, ka dzīve ir bijusi vērtīga, un iegūst morālu piepildījumu. Ja viņi ir neapmierināti, jo nav izmantojuši savas iespējas un nav atrisinājuši krīzes, viņi var

nozēlot to, ko ir izdarījuši ar savu dzīvi, un krist izmisumā.

Tomēr kļūst arvien grūtāk pateikt, kas īsti ir “vecums”, jo cilvēki dzīvo aizvien ilgāk. Mūsdienās 70 gadus veci cilvēki var neuzskatīt sevi par veciem, tāpēc “vecuma” gadi ilgst garāku laiku. Tādējādi cilvēki pat trešo daļu dzīves var pavadīt šajā vecuma posmā. Ir autori, kas šo Ē.Ēriksona aprakstīto dzīves posmu sadala no divām līdz pat četrām daļām.

Tā kā šis dzīves posms var būt salīdzinoši garš, tā uzdevumi arī var atšķirties dažādiem cilvēkiem. 80 gadu vecumā cilvēks var būt fiziski un garīgi spējīgs, t.sk. būt nodarbināts, bet var arī būt slims, kopjams un uzraugāms (piemēram, demences gadījumā).

Veciem cilvēkiem ir dažas īpašas iezīmes, kas saistītas ar unikālo sajūtu, ka ir nodzīvots ilgs laiks un tiek pieņemts dzīves kā cikla – no dzimšanas līdz nāvei – koncepts. Šīs iezīmes ir šādas:

- vēlme atstāt mantojumu caur bērniem, mazbērniem, darbu, mākslu, atmiņām, īpašumu. Šajā gadījumā ‘mantojums’ nozīmē turpinātības sajūtu nākamajās paaudzēs;
- “vecākā” funkcija, kas ir cieši saistīta ar ‘mantojuma’ nozīmi. Tas parādās kā sevišķa tieksme dalīties ar uzkrātajām zināšanām, pieredzi un gudrību ar jaunākiem cilvēkiem;
- piesaistīšanās pazīstamiem priekšmetiem, lielāka emocionālā nozīme ir pazīstamiem mājsaimniecības priekšmetiem, piemiņas lietām, fotogrāfiju albumiem un vēstulēm. Pieķeršanās dzīvniekiem ir īpaši raksturīga ļoti veciem cilvēkiem un izraisa turpinātības sajūtu, palīdz atmiņai un nodrošina gan komfortu, gan drošību;
- izmaiņas laika izjūtā norāda, ka, lai gan pieaugušajiem pusmūžā liekas, ka laiks ātri skrien, vecie cilvēki dzīvo tagadnē un viņiem piemītošā laika izjūta ir “tagad” – ar bērniem, draugiem, dabu un tuvību – gan fizisko, gan emocionālo;
- daudzi vecie cilvēki, ja viņiem ir laba veselība un adekvāts sociālais un vides atbalsts, saglabā radošu garu, zinātkāri un izbrīnu;

¹ Konferencē “Aktualitātes sociālajā darbā: specializācija un robežas”, 10.11.2017./ <http://www.socialwork.lv/konference-aktualitates-socialaja-darba-specializacija-un-robezas-10-11-2017/> (skatīts 08.04.2017.)

² Erik Smith Erikson, dzimis Erik Salomonsen (1902-1994)

- papildījuma sajūta vai gandarījums par dzīvi ir tās “rāma garā” un “vieduma” kvalitātes, kas rodas no sajūtas, ka ir atrisināti personiskie konflikti un dzīve vēsturiskā kontekstā ir vērtējama pozitīvi.

Sīkāk šo periodu var iedalīt trīs posmos, kuru raksturojums sniegts turpmāk.

- 1) Posms no 65 līdz 74 gadiem. Šo grupu sauc arī par “jauniem vecajiem” (angļu val. – *young-old*). Daudzi šajā vecumā var būt nodarbināti pilnu vai nepilnu darba dienu, jo paaugstinās pensijas vecums vai arī ir vēlme strādāt. Citi var būt pensijā un tiecas pēc ilgtermiņa interesēm un aktivitātēm. Šī vecumposma fenomens ir, ka sievietes pārdzīvo vīrus. Šajā apakšposmā cilvēki parasti ir aktīvi kopienā un saglabā stipras saites ar ģimeni un draugiem. Dažiem var patikt rekreācijas, izglītības un brīvprātīgās aktivitātes. Aiziešana pensijā nereti saistās ar laiku, kad cilvēks sastopas ar virkni zaudējumu – zaudē iepriekšējo statusu un ienākumus, kā rezultātā samazinātas tiek aktivitātes, kas dārgi izmaksā. Zaudējums izpaužas arī kā paziņu, draugu, ģimenes locekļu, darba kolēģu nāve, kas tagad notiek biežāk. Var attīstīties hroniskas slimības, nereti ir vājums un depresija. Lielākā daļa cilvēku šajā grupā saglabā labas spējas tikt galā ar uzdevumiem un izmanto savus talantus produktīvi.
- 2) Posms no 75 līdz 84 gadiem. Šo grupu sauc arī par “vidēji vecajiem” (angļu val. – *middle-old*). Lielākajai daļai šajā grupā ir hroniskas slimības (artrīts, kardiovaskulārās un asinsrites, respiratorās slimības), palielināts stress sakarā ar draugu, radnieku un arī pilngadīgo bērnu nāvi (vīriešu mirstība ir augstāka nekā sievietēm). Kopumā ņemot, vairākiem cilvēku šajā grupā ir psihosociālas izmaiņas, kas izpaužas pasliktinātā redzē un dzirdē, ir līdzsvara problēmas, kas atsaucas uz mobilitāti (piemēram, staigāšana, auto vadīšana), palēninās reakcijas ātrums. Šiem faktoriem, kas kombinējas ar tuvu un pazīstamu cilvēku zaudējumu, ir negatīva ietekme uz cilvēku. Dzīves telpa kļūst ierobežotāka, kas var novest pie atsvešināšanās, depresijas, dezorientācijas un pseido demences. Tomēr “vidēji vecie” cilvēki, lai arī cieš vairāk no novecošanas medicīniskajām sekām, ar terapeitisku iejaukšanos spēj risināt esošās psiholoģiskās problēmas. Viņi mazāk cieš no depresijas un trauksmes nekā personas, jaunākas par 75 gadiem, un sociālajam darbiniekam parasti ir vajadzīga holistiska pieeja, lai palīdzētu tikt galā ar vides problēmām. Mūsdienās arvien lielāks cilvēku skaits šajā vecumā spēj organizēt savu dzīvi un pat salīdzinoši aktīvi piedalīties dažādās dzīves jomās. Tas nozīmē, ka cilvēku spējas un sociālā aktivitāte var ļoti būtiski atšķirties.
- 3) Posms no 85 gadiem. Šo grupu sauc arī par “vecajiem vecajiem” (angļu val. – *old-old*). Lielākā daļa šīs grupas cilvēku ir atkarīgi no citu cilvēku aprūpes, slimīgi, fiziski vārgi, hroniski slimi un nespējīgi. Viņi vairāk ir pakļauti sociālajai izolētībai, jo samazinās fiziskās spējas, ir lielāks nelaimes gadījumu risks, kā arī viņus vairāk ietekmē fiziskās vides problēmas. Arvien ierobežotāka kļūst mobilitāte, un starp šiem cilvēkiem ir ļoti maz

nodarbināto. Darbā ar šo vecuma grupu sociālie darbinieki saskaras ar problēmu, ka veselības aprūpes pakalpojumi ir pārslogoti ar vecāka gadagājuma cilvēku apkalpošanu, tāpēc to nodrošināšana kļūst par izaicinājumu. Sociālajam darbiniekam ir jāpielieto atbalstošās profilaktiskās stratēģijas, lai palīdzētu mazināt veco cilvēku pieaugušo saslimstību un palīdzētu viņus orientēt uz veselīgu novecošanu. Šis ir arī ētisks jautājums, kas ir daļa no gerontoloģiskā sociālā darba uzdevuma – būt par klienta aizstāvi, jo lielākā daļa veselības aprūpes iestāžu izturas nosodoši pret vecāka gadagājuma klientiem, kuri ir uzstājīgi par savu nodrošināšanu ar veselības aprūpes pakalpojumiem³.

Galvenās darba grupas atziņas

Darba grupas sesija notika divas stundas, sadalot dalībniekus vēl četrās apakšgrupās, tāpēc ir liels izaicinājums strukturēti atspoguļot visus izteiktos viedokļus un argumentus. Turpmāk rakstā tiks izceltas tās atziņas, kas, autoraprāt, raksturo būtiskāko darba grupās konstatēto.

Aprūpes vajadzības

Darba grupas dalībnieku visbiežāk minētā specifika darbā ar veciem cilvēkiem bija fokuss uz aprūpi un pamatvajadzību nodrošināšanu, kas ietver aprūpes vajadzību izvērtēšanu un atbilstoša pakalpojuma veida noteikšanu. Tas varētu likties pašsaprotami, jo aprūpes vajadzību sabiedriskā atpazīstamība ir ļoti laba, proti, nav jābūt ārstam vai sociālajam darbiniekam, lai saprastu, ka tuvinieka vai kaimiņa pašaprūpes spējas vecuma dēļ samazinās. Tāpēc arī sabiedrības pasūtījums ir nodrošināt vecos cilvēkus, kuriem samazinās pašaprūpes spējas, ar atbilstošiem sociālās aprūpes pakalpojumiem.

Sociālā darba speciālistu profesionālo uzdevumu sadalījuma kontekstā gan ir jāuzsver, ka aprūpes vajadzību izvērtēšana un atbilstošākā sociālās aprūpes pakalpojuma izvēle ir sociālā aprūpētāja profesionālais uzdevums⁴. No tā izriet, ka sociālajam darbiniekam, kas specializējas darbā ar veciem cilvēkiem, faktiski ir jāpiemīt sociālā aprūpētāja zināšanām un prasmēm.

Kaut arī sociālās aprūpes pakalpojumu sniegšanas mērķis ir nodrošināt dzīves kvalitātes nepazemināšanos personai, kura vecuma vai funkcionālo traucējumu dēļ to nevar nodrošināt pati saviem spēkiem⁵, tomēr ir jāpaskaidro, ka dzīves kvalitātes nepazemināšanās sociālās aprūpes kontekstā ir jāsaprot šauri, jo ir saistāma ar aprūpes uzdevumu aizvietot tās ierastās darbības, kuras cilvēks parasti spēj veikt, bet šobrīd vecuma vai funkcionālo traucējumu dēļ vairs nespēj paveikt. Dzīves kvalitātes jēdziens ir jāskata sociālā darba pamatjēdzienu un sociālo pakalpojumu vispārīgā mērķa

³ Robert, Youdin. *Clinical Gerontological Social Work Practice*. Springer Publishing Company, 2014. – 7. lpp

⁴ Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likuma 46. pants.

⁵ Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likuma 18. pants.

kontekstā, proti, lai persona dzīvo pēc iespējas neatkarīgi no citu personu (sabiedrības) palīdzības, sev ierastā vidē, saglabā vai atjauno personisko atbildību pār savu dzīvi (klienta pašnoteikšanās princips), bet palīdzību saņem tikai to vajadzību apmierināšanā, ko pati objektīvi vai ar ģimenes, sabiedrības (brīvprātīgie, pašpalīdzības grupas, atbalsta personas) locekļu vai tehnisko palīgīdzekļu un vides pielāgošanas palīdzību nespēj apmierināt, tātad, lai klients saglabā kontroli pār savu dzīvi. Tas nozīmē, ka dzīves kvalitāte ir saistāma ar to, lai personai, kuras vajadzības pēc aprūpes tiek izvērtētas, sniegtā cita cilvēka atbalsta apjoms nepārsniegtu nepieciešamo, lai aprūpētājs (gan formālais, gan neformālais) nedarītu personas vietā to, ko tā pati atbilstoši savam vecumam un traucējumiem spēj veikt (ja arī darbību veikšanas ātrums ir samazināts).

Iepriekš minētais nozīmē to, ka sociālais darbs ar veciem cilvēkiem nevar aprobežoties tikai ar sociālo aprūpi, jo mērķa grupas vajadzības ietver daudz ko citu. Pilnvērtīgai veco cilvēku sociālai funkcionēšanai ir jāietver arī psiholoģisko un sociālo vajadzību apmierināšana, ko sociālās aprūpes pakalpojumi nereti nesniedz. Par to arī diskusijā minēja darba grupas dalībnieki.

Vide un adaptācija jauniem apstākļiem

Īpaša veco cilvēku kā mērķa grupas vajadzība ir pielāgošanās jauniem apstākļiem. Gan tādiem, kas saistīti ar citu cilvēku – gan tuvinieku, gan svešu cilvēku – palīdzības pieņemšanu, gan pārcelšanos uz citu dzīvesvietu. Pieņemt, ka esi atkarīgs no cita cilvēka palīdzības, var būt psiholoģiski grūti, tāpēc ir gadījumi, kad klienti atsakās no piedāvātajiem pakalpojumiem. Ir jāņem vērā, ka sociālie pakalpojumi gadsimtu gaitā ir kļuvuši par ģimenes un tuvinieku aizstājēju. Tās rūpes un risinājumus, ko pirms vairākām paaudzēm sniedza paplašinātās ģimenes locekļi, tuvinieki vai draugi, šobrīd nodrošina sociālie pakalpojumi. Sociālie pakalpojumi mūsdienās faktiski aizstāj tos uzdevumus, ko agrāk pildīja ģimene, nododot veco cilvēku atbalstu sabiedrības solidārajā pārziņā.

Mūsdienu sabiedrībā vecumu un tā radītās grūtības vairs neuzskata par vairāku paaudžu kopīgo atbildību, tagad tā ir vairāk vai mazāk privāta lieta – izdzīvojama lielākoties vienatnē vai ārstu un dažādu iestāžu aprūpē⁶. Bet līdz ar to rodas adaptācijas grūtības, jo jāpielāgojas faktiski svešu cilvēku klātbūtnei un sniegtajai palīdzībai. Tas var būt grūti vairākam cilvēku – gan saņemot pakalpojumu dzīvesvietā, gan institūcijā. Modernizācija, kas notika 20. gadsimtā, radīja gan jauniem, gan veciem cilvēkiem brīvāku un neatkarīgāku dzīvesveidu, taču agrāk vai vēlāk neatkarība kļūst neiespējama. Tam svīturu pārvelk slimība vai vecuma nespēks⁷.

Sociālās aprūpes institūcijās adaptācija jaunajos apstākļos var būt īpaši aktuāla, jo klientam mainās ne tikai ierastā fiziskā telpa un apkārtējā vide, bet arī kontaktpersonu loks un ierastie ikdienas "rituāli". Kaut kādā mērā pat sākas jauna dzīve, t.sk. jaunu noteikumu ievērošana, kas var radīt psiholoģisku diskomfortu un pretošanos šādai kārtībai. Tāpēc sociālajiem darbiniekiem ir jāpūlejas, lai šāds īpašs adaptācijas posms būtu ilgstošās sociālās aprūpes institūcijas obligāta sastāvdaļa. Viens no lielākajiem izaicinājumiem ir klienta un sociālās aprūpes pakalpojuma sniedzēja prasību līdzsvarošana. Vislielāko stresu klientam rada valdošās kārtības uzspiešana un uzraudzība, kas ir pretrunā ar institūcijas kā tādas pastāvēšanu, proti, klienta veselības un drošības nodrošināšanu. Mūsdienu sociālās aprūpes institūcijas lielākoties ir slimnīcu pēcteči (par ko liecina arī ārvalstīs nereti izmantotais angļu valodas apzīmējums "nursing home"), kuru mērķis bija atbrīvot slimnīcu gultas⁸. Tāpēc nav brīnums, ka prioritāra uzmanība institūcijās tiek pievērsta klientu biofiziskajām vajadzībām. Šāda prioritāte un uzsvars uz uzraudzību izsauc klientu pretošanos, nesadarbojoties vai arī neievērojot noteikto kārtību. Šāda rīcība var novest pie personāla kontroles saasināšanās, "iesprostojošā īpaši pielāgotā krēslā vai nomierinot ar ķīmiskiem līdzekļiem". Bet klienta vajadzības ir, lai atrodas kāds, kas apsēstos līdzās un mēģinātu saprast, ko cilvēkam nozīmē dzīvot šādos apstākļos. Ideālā gadījumā būtu jāveido apstākļi, kas tuvinātos mājām un nodrošinātu to, kas iestāžu iemītniekiem ir tiešām svarīgs: kā padarīt dzīvi dzīvošanas vērtu, ja esi vājš un nespēcīgs un vairs nespēj gādāt par sevi⁹.

Ja sociālie darbinieki vēlas, lai tiktu ievērotas šīs klientu intereses, tad pakalpojuma organizācijā ir pēc iespējas jāorientējas uz klienta prioritātēm. Tas nozīmē – kur vien iespējams, ļaut klientam pašam izlemt, kā pavadīt laiku, kā dalīt dzīvojamo telpu un kā rīkoties ar savu īpašumu¹⁰. Lai uzveiktu lielākos veco ļaužu institūciju draudus: garlaicību, vientulību un bezpalīdzību, institūcijā ir "jāienes" dzīvība – zaļi augi, sakņu un puķu dārzi, dzīvnieki¹¹. Protams, tas liekas gandrīz vai neiespējami, zinot, kādas ir sanitārās un higiēnas normas un personāla kapacitāte, taču varbūt tas ir tikai ierobežojums, kuru mēs paši esam radījuši un pretojamies tā maiņai?

Vēl viens būtisks aspekts ir sociālo kontaktu daudzums. Nereti vecie cilvēki vecumā izvēlas kontaktēties ar mazāku cilvēku skaitu. Viņi koncentrējas uz būšanu, nevis darīšanu¹². Tas nozīmē, ka personālam jābūt uzmanīgam ar aktivitāšu piedāvājumu, lai nepārkāptu vecā cilvēka izvēles tiesības. Mūsdienu situācijā, kad trūkst aprūpes personāla un ir salīdzinoši lielas aprūpes institūcijas, tas var būt liels izaicinājums sociālajiem darbiniekiem, kas tajās strādā – līdzsvarot tipveida risinājumus ar klienta individuālo interešu ievērošanu.

⁶ Gavande, Atul, Būt mirstīgam: par medicīnu un to, kam tiešām ir nozīme pašās beigās. Rīga: Jāņa Rozes apgāds, 2015. – 27. lpp

⁷ Turpat – 32. lpp

⁸ Turpat – 80. lpp

¹⁰ Turpat – 99. lpp

¹¹ Turpat – 124. lpp

¹² Turpat – 103. lpp

Komunikācija ar klientu un viņa tuviniekiem

Vairākums darba grupas dalībnieku atzina, ka viņiem pietrūkst laika regulārai komunikācijai ar klientiem, jo daudz laika aizņem dažādu formalitāšu kārtošana un sadarbība ar citām iestādēm klienta interesēs. Dalībnieki atzina, ka trūkst laika, lai “vienkārši parunātos” ar klientiem. Sociālie darbinieki atzīst to kā svarīgu savu pienākumu sastāvdaļu, kā arī to, ka tas ir svarīgi klientiem. Turklāt ir būtisks ne tikai sarunas fakts kā tāds, bet arī veids, kā darbinieks izturas vidē, kurā klients dzīvo. Kad vien iespējams, sociālajam darbiniekam vajadzētu ļaut klientam noteikt situāciju, piemēram, kur darbiniekam un pašam sēdēt. Sociālajam darbiniekam jāiesaista klients situācijas noteikšanā, respektējot, ka tā ir klienta privātā vide, kurā viņš dzīvo tikšanās laikā. Sarunu var veicināt kopīga fotogrāfiju skatīšanās vai līdzīga pavadošā nodarbe.¹³ Sociālajam darbiniekam ir arī jāpielāgojas lēnākam informācijas uztveres tempam, kāds nereti piemīt veciem cilvēkiem.¹⁴

Kā jau iepriekš minēju, sociālās aprūpes pakalpojumos dominē fokuss uz biofiziskajām vajadzībām, bet novārtā paliek klienta psiholoģiskās un sociālās vajadzības, jo primāri tiek pildīti tie uzdevumi, kas ir saistīti ar veco cilvēku veselību un drošību. Tāpēc nereti darbinieku darba plānā diemžēl šādam nozīmīgam sarunu laikam netiek iedalīta vieta.

Dalībnieki atzina, ka būtiska sociālā darba ar veciem cilvēkiem specifika ir komunikācija ar tuviniekiem, kas nereti notiek tikai konflikta vai krīzes situācijās. Tomēr komunikācijai ar tuviniekiem ir jābūt arī ārpus krīzes situācijām, preventīvi, piemēram, lai veicinātu kontaktēšanos ar veco cilvēku, kā arī izskaidrotu vecumposma specifiku. Tāpat jāņem vērā, ka nomākts garastāvoklis var atturēt klientu no vēlmes komunicēt pa telefonu vai ar kaimiņiem.¹⁵

Nereti tuvinieki tiek uztverti kā tie, kam ir lemšanas tiesības – viņi kārto klienta ievietošanu institūcijā, seko līdzi pakalpojuma saturam un izvirza prasības personālam, kaut arī formāli klients ir tas, kam jāpieņem lēmumi. Tāpēc šādā situācijā nedrīkst aizmirst par vecā cilvēka interesēm un vajadzībām, kas minētas iepriekš šajā rakstā. Sociālajam darbiniekam šādā gadījumā ir jāpilda vecā cilvēka aizstāvja loma.

Sociālā darbinieka specifiskie uzdevumi darbā ar veciem cilvēkiem

Sociālajā darbā klients tiek uzskatīts par aktīvu sadarbības dalībnieku, jo problēmsituāciju var atrisināt tikai ar klienta tiešu līdzdalību un iesaistot visus viņa paša spēkus. Tomēr darba grupas dalībnieki bija vienprātīgi, ka sociālajā darbā ar veciem cilvēkiem sociālajam darbiniekam ir aktīvāka loma sadarbībā, ir pienākums būt proaktīvam arī tad, ja klients neizrāda iniciatīvu kontaktam. Faktiski **klientu**

aktivizēšana – gan fiziskā, gan sociālā – tiek atzīta kā specifisks sociālo darbinieku uzdevums.

Kā interesants sadarbības ar klientu aspekts tika izvirzīta klientu motivēšana dzīves kvalitātes nepasliktināšanai, kad “klients neko nevēlas”. Šis aspekts var likties svarīgs sociālā pakalpojuma saturā, jo prasības sociālo pakalpojumu sniedzējiem uzdod par pienākumu nodrošināt klientiem dažādas aktivitātes. Ir uztraucošas iestādes, kas to uzskata pat par obligātu prasību un izsaka pārmetumu, ja liela daļa klientu atrodas koridorā vai savās istabās¹⁶, nepārliecinoties, ko vēlas paši klienti. Tomēr ir jāņem vērā attiecīgā vecumposma specifika, kas var nesakrist ar pārbaudes veicēju redzējumu. Aktivizēšana ir jālīdzsvaro ar vecā cilvēka vēlmēm.

Klienta motivēšana būt aktīvam un ieinteresētam drīzāk ir saistāma ar konkrētā klienta uzklaušanu, iedziļināšanos viņa dzīves pieredzē un tās novērtēšanu, kas prasa laiku un pacietību. Bet diemžēl pakalpojuma cenā, ko valsts un pašvaldība ir gatava maksāt no publiskajiem finanšu līdzekļiem, kā jau iepriekš minēts, visbiežāk šāds laiks nav ietverts.

Sociālā darbinieka aktīvā loma darba grupas dalībnieku vērtējumā izpaužas pienākumā uzņemties **klienta interešu aizstāvību** un, ja nepieciešams, starpniecību attiecībās ar tuviniekiem vai citām iestādēm. Tas saistīts ar to, ka vecajam cilvēkam kļūst grūtāk izprast normatīvo aktu prasības, jauno tehnoloģiju lietojumu un izpildīt tos uzdevumus, ko jaunākā vecumā ir iespējams izdarīt pašam. Sociālie darbinieki atzina, ka veciem cilvēkiem ir svarīgs **atbalsts mobilitātē** – pavadīšana, transportēšana un telpu pieejamība, ko gan klienti, gan vadība šobrīd sagaida no sociālajiem darbiniekiem. No vienas puses varētu šķist, ka pavadīšanas un fiziskas asistēšanas pienākums nav sociālā darbinieka profesionālais uzdevums, taču šīs darbības nereti ir saistītas ar apmeklējamo iestāžu kompetences pārzināšanu, prasmi izskaidrot klienta situāciju citiem speciālistiem un radīt drošības un uzticības atmosfēru attiecībās ar konkrēto klientu, kura interesēs sociālais darbinieks rīkojas. Tomēr darba grupas dalībnieki neviennozīmīgi attiecās pret šo uzdevumu, drīzāk saistot to ar resursu trūkumu nekā uzdevumu, kas izriet no specializācijas.

Darba grupas dalībnieki atzina, ka sociālajā darbā ar veciem cilvēkiem saskaras ar daudziem netipiskiem uzdevumiem, kas ir būtiski mērķa grupas vajadzību apmierināšanā, taču diez vai ir saistāmi ar sociālo darbu, piemēram, apbedīšanas organizēšana (gan klientiem, gan viņu mājdzīvniekiem), klientu vadāšana (šoferis), dāvanu dalīšana, pašvaldības līdzekļu taupīšana un tamlīdzīgi. Darba grupas diskusijā izskanēja diezgan daudzi piemēri, kas norāda uz spiedienu sociālajiem darbiniekiem pārkāpt profesionālās robežas un izpildīt sociālajam darbam netipiskus uzdevumus.

¹³ Robert, Youdin. Clinical Gerontological Social Work Practice. Springer Publishing Company, 2014. – 21.lpp

¹⁴ Turpat – 55. lpp

¹⁵ Turpat – 43. lpp

¹⁶ Skat., piemēram, Tiesībsarga atzinums pārbaudes lietā Nr. 2017-25-2CE/ http://www.tiesibsargs.lv/uploads/content/atzinumi/atzinums_rauda_1521556339.pdf (skatīts tiešsaistē 08.04.2018.)

Specifiskās zināšanas

Darba grupas dalībnieki minēja šādas specifiskās zināšanas, kas nepieciešamas, strādājot ar mērķa grupu, proti, gerontoloģijā (funkcionālās spējas, psiholoģiskās īpatnības, veselības stāvoklis, personības traucējumi un vecuma specifika), zināšanas vides novērtēšanā un pielāgošanā, aprūpē un higiēnā, garīgajā un paliatīvajā aprūpē, par sociālo pakalpojumu piešķiršanas kārtību jeb administratīvo procesu, par adaptāciju institūcijā. Sociālie darbinieki minēja arī nepieciešamību pēc īpašām prasmēm komunikācijā, kā arī pēc tādām personiskām īpašībām kā elastīgums, empātija un iecietība.

Teorētiskajā literatūrā par sociālo darbu ar veciem cilvēkiem tiek minētas arī šādas specializētas zināšanas, kuras nepieciešamas sociālajiem darbiniekiem: par kultūras dažādības jautājumiem, seksualitāti, medicīniskām un psiholoģiskām problēmām, par dažādiem demences veidiem, atkarību izraisošu vielu lietošanu, nāves un miršanas jautājumiem, kā arī dažādām aprūpes formām.¹⁷

Šīs darba grupas minētās specifiskās zināšanas var būt labs ieguldījums specializācijas standarta satura izstrādē.

Makro līmeņa jautājumi

Lielākā daļa sociālo darbinieku praksi uzsāk mikro līmenī. Tomēr mūsdienās sociālā darba dienaskārtībā aizvien vairāk ienāk holistiskāks skatījums, kas norāda uz individuālām problēmām kā multiplu vides faktoru radītām sekām.¹⁸ Arī darba grupas dalībnieki norādīja uz vairākiem makro līmeņa aspektiem, kuri būtiski ietekmē sociālo darbu ar veciem cilvēkiem.

Viens no tiem ir **likumdošanas nepilnības**, neparedzot specifisku regulējumu pilngadīgiem veciem cilvēkiem, īpaši situācijās, kad viņu spriestspēja ir traucēta, piemēram, personām ar demenci, ar alcheimera slimību, pēc insulta vai tamlīdzīgās situācijās. Šie cilvēki tiek no likumdošanas viedokļa uzskatīti kā pilngadīgas un rīcībspējīgas personas, bet realitātē bieži vien nespēj patstāvīgi izprast situāciju un paust savu gribu. Sociālie darbinieki šādās situācijās nonāk tādā kā ķīlnieku lomā, jo, no vienas puses, apzinās un spēj izvērtēt klientu vajadzības un labākās intereses, bet, no otras puses, formāli var tikt apvainoti patvaļīgā rīcībā. Darba grupā diskutēja par to, ka likumdošanā vajadzētu noteikt līdzīgu regulējumu kā tas ir nespējīgu pacientu gadījumā, kad tuviniekiem vai ārstu konsilijam ir tiesības pieņemt lēmumu par ārstniecību, ja pacients sava veselības stāvokļa vai vecuma dēļ pats to nespēj.¹⁹

Otrs būtisks makro līmeņa jautājums ir **starpinstitucionālā sadarbība** starp sociālo pakalpojumu sniedzējiem un

slimnīcām, policiju, ģimenes ārstiem u.c. Šai sadarbībai ir vismaz divi aspekti – vecie cilvēki aizņem daudz laika, ja ir jārisina viņu veselības, uzvedības un interešu aizsardzības jautājumi. Tas prasa izpratni, pacietību un ieinteresētību, kas ierobežotu resursu apstākļos var radīt neapmierinātību speciālistu vidū. Ņemot vērā to, ka pieaugošās aprūpes vajadzības visdrīzāk ir veselības aprūpes pieejamības problēmu sekas, šo abu nozaru savstarpējā saistība būtu jāaktualizē visaugstākajā līmenī. Otrs starpinstitucionālās sadarbības aspekts ir skaidri noteiktas robežas profesionāļu un institūciju pienākumos. Pretējā gadījumā cietējs ir klients.

Nobeigums

Šā raksta pamatā ir atziņas, kuras gūtas Sociālo darbinieku biedrības konferences darba grupas diskusijā, un kas papildinātas ar autora komentāriem. Protams, vienas darba grupas diskusijas rezultāts nevar pretendēt uz pilnīgu sociālā darba ar veciem cilvēkiem kā sociālā darba specializācijas pamatojumu, taču rakstā apkopotie viedokļi sniedz ieskatu aspektos, kas ir būtiski sociālajā darbā ar šo mērķa grupu. Ceru, ka raksts būs labs ieguldījums šobrīd sociālo darbinieku vidū notiekošajai diskusijai par specializācijām, kā arī rosinās sociālos darbiniekus, kas strādā ar veciem cilvēkiem dažādās prakses vietās un dažādos prakses līmeņos, dalīties ar savu profesionālo pieredzi un viedokli.

Izmantotās literatūras un informācijas avotu saraksts:

1. **Ashford, José B., LeCroy, Craig Winston, Lortie, Kathy L. Human Behavior in the Social Environment: A Multidimensional Perspective.** Pacific Grove, Albany, Belmont, Bonn...: Brooks/Cole Publishing Company. – 1997. – P.581
2. **Gawande, Atul**, Būt mirstīgam: par medicīnu un to, kam tiešām ir nozīme pašās beigās. Rīga: Jāņa Rozes apgāds, 2015. – 284. lpp
3. **Robert, Youdin.** Clinical Gerontological Social Work Practice. Springer Publishing Company, 2014. ProQuest Ebook Central, <http://ebookcentral.proquest.com/lib/rsub-ebooks/detail.action?docID=1676158>.
4. Tiesībsarga atzinums pārbaudes lietā Nr. 2017-25-2CE/ http://www.tiesibsargs.lv/uploads/content/atzinumi/atzinums_rauda_1521556339.pdf (skatīts tiešsaistē 08.04.2018.)
5. Pacientu tiesību likums
6. Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likums
7. MK 13.06.2017. noteikumi "Prasības sociālo pakalpojumu sniedzējiem"
8. Sociālo darbinieku biedrības mājas lapa www.socialwork.lv

¹⁷ Robert, Youdin. Clinical Gerontological Social Work Practice. Springer Publishing Company, 2014. – 4.lpp

¹⁸ Turpat – 3. lpp

¹⁹ Pacientu tiesību likuma 7. pants

Sociālais darbs ar ģimenēm ar bērniem – prakse pašvaldību sociālajos dienestos

Anna Meņkova, sociālā darba maģistre (Mg.soc.d)

Dobeles novada Sociālā dienesta sociālā darbiniece ģimenēm ar bērniem bērnu tiesību aizsardzības jautājumos, Sociālo darbinieku biedrības biedre

Raksta mērķis ir apkopot esošo sociālā darba ar ģimenēm pieredzi Latvijas pašvaldību Sociālajos dienestos. Rakstā tiks veikts ieskats sociālā darba ar ģimenēm un bērniem aizsākumos, balstoties uz autorei pieredzi darbā Rīgas pašvaldībā. Rakstā tiks aktualizētas sociālā darba ar ģimenēm un bērniem komplikētās funkcijas un problemātika.

Lai jau raksta sākumā pieteiktu sociālo darbinieku ar ģimenēm un bērniem “balsis”, vēlos sākt ar manu kolēģu īsām atbildēm uz jautājumu: “Kā tu izproti sava darba praksi?” Atbildes sniedza sociālā darba ģimenēm ar bērniem praktiķes, kurām ir sociālā darbinieka izglītība un darba pieredze pašvaldības Sociālajā dienestā no 1 līdz 12 gadiem.

“Atbalsts, resursu izpēte un piesaistīšana.” Ilze

“Bērnu vecāku pieradināšana pie citādām vērtībām, jaunām prasmēm.” Līga

“Stresa pārpildīts ikdienas darbs ar milzīgu atbildības sajūtu. Vainas sajūta par ģimeņu neveiksmēm.” Sarmīte

“Zaļa zālīte, maza, spoža saulīte un fonā milzīgs, tumšs negaisa mākonis. Nedroša, neprognozējama situācija...” Solvita

“Kopīgs darbs ar klientu. Pārmaiņas uz pozitīvo.” Zane

“Sevis pārbaude, saruna ar savu sirdsapziņu. Neatliekama lēmuma pieņemšana par palīdzības veidu klientam.” Diāna

“Bērna intereses, grūtības, sapratne, reizēm konflikti.” Ināra

“Apzināta, mērķtiecīga rīcība šeit un tagad cilvēku labā.” Anna

Mēs katrs ienesam sociālā darba praksē savu individualitāti, savas vērtības, bet svarīgākais ikdienas rutīnā ir realizēt mūsu galveno profesionālo pamatvērtību – humānismu, sava darba centrā izvirzot klienta intereses un vajadzības, kā arī nodrošinot bērna pamatvajadzību izaugt ģimeniskā vidē. Kā tas sociālā darba praksē sociālajos dienestos realizējas un attīstās praksē, var vērot caur sociālā darba ar ģimenēm un bērniem vēsturisko attīstību. Autore nepretendē uz padziļinātu sociālā darba ar ģimenēm vēsturiskās attīstības izpēti, ko nenoliedzami būtu vērts kādam uzņemties, bet Rīgas “ģimenistu” attīstība viennozīmīgi ir uzskatāma par būtisku un profesijas kopējo attīstību ietekmējošu faktoru.

Ieskats sociālā darba ar ģimenēm ar bērniem vēsturiskajā attīstībā

Šogad sociālais darbs ar ģimenēm ar bērniem ir sasniedzis 18 gadu vecumu – esam kļuvuši pilngadīgi. 2000. gada 2. janvārī ar Rīgas domes Labklājības departamenta direktora rīkojumu visos Rīgas pilsētas Sociālajos dienestos tika izveidotas Atbalsta nodaļas ģimenēm ar bērniem kā atsevišķas struktūrvienības, saīsināti – ANĢB. Tā laika Rīgas Sociālo dienestu prakse radīja dabisku nepieciešamību pēc sociālā darba ar ģimenēm ar bērniem, jo, apkalpojot sociālo dienestu klientus, skaidri iezīmējās vajadzība pēc plānotas, mērķtiecīgas palīdzības ģimenēm ar bērniem. Jau pirmie sociālie darbinieki ar ģimenēm ar bērniem atzina, ka pabalsti un trūcīgo statuss var risināt tikai nelielu daļu no ģimeņu ar bērniem problēmām. Nepieciešama plānveidīga palīdzība ar pakalpojumu piešķiršanu un speciālistu piesaistīšanu, un šī procesa laikā sociālais darbinieks kļūst par konsultatīvā darba veicēju, sniedz atbalstu, palīdz ģimenēm kļūt par savas dzīves un problēmu vadīšanas ekspertiem.

Par ģeogrāfiskās un metodiskās atskaites sākuma punktu sociālajam darbam ģimenēm ar bērniem var nosaukt Rīgas Kurzemes priekšpilsētas Sociālo dienestu, kuru vadīja M. Moors. Līdz 2000. gadam Kurzemes priekšpilsētas Sociālajā dienestā darbs ar ģimenēm ar bērniem notika kā krīzes palīdzība ģimenēm “Ģimeņu krīzes centrā”. Sociālā darba pamatus ar ģimeni krīžu situācijā veidoja Sociālā darba un sociālās pedagoģijas augstskolas “Attīstība” absolventi un studenti: R. Blāze, L. Balode, I. Balodis, D. Blaževiča, K. Kļukoviča, R. Danovska, A. Veidemanis.

Pēc autorei domām, šajā laikā sociālā darba ar ģimenēm ar bērniem rašanos un sākotnējo attīstību ietekmēja vairāku faktoru kopums. Tie bija: Sociālā darba un sociālās pedagoģijas augstskolas “Attīstība” programmas kvalitāte, uz problēmu bāzētās izglītības pieejas realizēšana, spēcīgs akadēmisko pasniedzēju sastāvs, ārvalstu sociālā darba literatūras piesaiste un tulkošana valsts valodā, kā arī zinātnisko rakstu publikācijas (ieskaitot studentu pētījumus). Pirmā privātā

sociālā darba un sociālās pedagoģijas augstskola profesores L. Šiņnevas vadībā iedeva stabilas, zinātniskos pētījumus un atzinumus balstītas zināšanas un prasmes veikt sociālo darbu, nodrošinot studējošiem iespējas piedalīties starptautiskās izglītības apmaiņas programmās. Tā laika studējošie daudz diskutēja par sociālā darba pamatiem, un veidojās vienota fundamentālā izpratne par sociālā darba vērtībām un mērķiem. Raksturīga bija izteikta vienotība un profesionālās kopienas identitātes sajūta. Jā, bija atšķirīgi viedokļi par veidiem un metodēm, bet sociālā darba pamatvērtības un identitāte bija kopīga.

Turpmāk uzskaitīšu dažus faktorus, kas pirmajos desmit gados ietekmēja sociālā darba ar ģimenēm ar bērniem attīstību:

- Ar Rīgas Sociālo dienestu atbalstošo attieksmi diezgan īsā laikā tika nodrošinātas piemērotas klientu pieņemšanas telpas.
- Tika atbalstītas Rīgas sociālo darbinieku ģimenēm ar bērniem vajadzības pēc supervīzijām, kuras tolaik pārsvarā sniedza psihoterapeiti.
- Aktīvi darbojās Rīgas Bērnu tiesību aizsardzības centrs (turpmāk – centrs), kuru vadīja J. Gulbis. Katrā Rīgas priekšpilsētas rajonā bija centra speciālists, kurš organizēja un vadīja – šodienas izpratnē – starpinstitūciju darbu par īpaši sarežģītiem sociālajiem gadījumiem bērnu tiesību aizsardzības jautājumos. Centra speciālisti sistemātiski organizēja sanāksmes katrā Rīgas priekšpilsētas rajonā. Sanāksmēs piedalījās Sociālā dienesta sociālais darbinieks darbam ar ģimenēm ar bērniem, pašvaldības policijas darbinieks, Valsts policijas darbinieks, ārsts pediatrs (pēc vajadzības), izglītības iestāžu pārstāvis, sociālais pedagogs, bāriņtiesas speciālists, dažreiz tika pieaicināti bērna vecāki.
- Rīgas pilsētā veidojās starpinstitucionālās komandas sadarbības prakse.
- Līdz 2002. gadam ģimenes, kuras nonāca Rīgas Sociālo dienestu redzeslokā, klasificēja kā riska vai nelabvēlīgās ģimenes, bet skaidru kritēriju klientu mērķa grupas identificēšanai nebija.
- Rīgas Kurzemes Sociālā dienesta sociālie darbinieki darbā ar ģimenēm ar bērniem, apkopojot ģimeņu sociālās problēmas, definēja tās šādi: vides neatbilstība, vardarbība, materiālā nodrošinājuma trūkums, atkarību izraisošo vielu pārmērīga lietošana, bērnu uzvedības traucējumi, starppaaudžu konflikti, bērnu klaiņošana.

No 2002. līdz 2010. gadam Rīgas Sociālo dienestu sociālo darbu ar ģimenēm ar bērniem raksturoja šādas būtiskas izmaiņas:

- 2002. gadā Rīgas Kurzemes Sociālā dienesta sociālie darbinieki ģimenēm ar bērniem izveidoja pirmos sociālo problēmu kodus, lai apkopotu informāciju par klientu sociālajām problēmām un vajadzībām, kā arī, lai veidotu darba pārskatus. Kodi ietvēra arī problēmu pazīmes un raksturojumus, kas veidoja vienotu izpratni par problēmām un to formulējumiem. Nedaudz vēlāk problēmu kodus sāka izmantot visi Rīgas Sociālie dienesti.
- Notika profesionāļu atteikšanās no termina “nelabvēlīgā ģimene”, ieviešot terminus “riskā ģimene”, “brīvpērīgais” un “obligātais” klients.

- Daudzas izmaiņas piedzīvoja klienta lietas nosaukums – “ģimenes vēsture”, “klienta vēsture” u.c., kas norāda uz aktīvu diskusiju par klienta lietas mērķiem, attieksmi pret klienta dokumentācijas apkopošanu, sadarbību ar klientu utt. Paralēli tika aktīvi strādāts pie “klienta vēstures” veidlapām, kuras arī turpmāk piedzīvos būtiskas izmaiņas. Šajā laika posmā Rīgas domes Labklājības departaments kā obligātās veidlapas noteica ekokarti un genogrammu, tādējādi veicinot šo metožu izmantošanu sociālajā darbā. Tiesa, kā obligātās veidlapas tās nenoturējās ilgi, jo profesionāļi uzstāja, ka minētās veidlapas ir izmantojamas kā metodika, nevis obligāti aizpildāmi dokumenti.
- Sociālā darbā praksē darbā ar ģimenēm ar bērniem tika ieviesti un lietoti termini: “sociālo problēmu komplicētība”, “komplicētas sociālās problēmas”, “nebrīvpērīgais klients”, “augsta un vidēja riska ģimenes” un citi.
- Sociālie darbinieki ģimenēm ar bērniem uzsāka specializēties pēc klientu sociālo problēmu sadalījuma – sociālais darbs ar vielu atkarīgām personām, ar jauniešiem un ģimenēm pēc ārpusģimenes aprūpes, ar ģimenēm, kurās notiek vardarbība, ar ģimenēm, kurās konfliktē paaudzes un konfliktos iesaistīti bērni, ar ģimenēm, kurās audzina bērnus ar īpašām vajadzībām.
- Sociālie darbinieki ģimenēm ar bērniem uzsāka grupu vadīšanu bērnu vecākiem.
- Sociālie darbinieki paši aktīvi attīstīja pakalpojumus bērniem – organizēja un vadīja tematiskās nometnes brīvlaikos, dienas centrus, radošās darbnīcas, attīstīja jaunus dienas centrus, atbalsta centrus ģimenēm un piedalījās projektos.
- Sociālie darbinieki apguva tālākizglītības programmas, ienesot praksē darbā ar ģimenēm ar bērniem jaunas metodes: psihodinamiskā konsultēšana, Marte Meo, smilšu spēles terapijas metodes, ģimenes sapulces metode, mākslas terapijas metodes, naratīvās terapijas un citas metodes.
- Rīgas Sociālajos dienestos attīstījās starpinstitucionālā sadarbība ar pakalpojumu sniedzējiem, krīzes centriem, skolu sociālajiem pedagogiem un citiem speciālistiem. Raksta autore vēlas pozitīvi atzīmēt Rīgas Atkarību profilakses centru kā sadarbības partneri darbā ar ģimenēm ar vielu atkarību problēmām – šim centram bija teicamas praktiskas iestrādes ielu sociālajā darbā, darbā ar bērniem un jauniešiem, kuri savu brīvo laiku organizēja patstāvīgi, ar novārtā pamestiem bērniem.

2002. gadā Rīgas ANGB strādāja 29 sociālie darbinieki, sniedzot atbalstu un palīdzību ģimenēm ar bērniem un jauniešiem, kuriem ir sociālās un psiholoģiskās problēmas, un atbilstoši tam tika izveidotas klientu lietas. Klientu lietās bija noteikta satura informācija par ģimeni: konsultāciju apraksti, apsekošanas akti, sarakste ar bāriņtiesu un citiem speciālistiem, sociālo komisiju lēmumi, atzinumi par sadarbību, līgumi par uzdevumu izpildi. Labklājības departaments organizēja regulāras ikmēneša tikšanās par darba aktualitātēm, iesaistot ANGB speciālistus attīstības procesu virzībā sociālajā darbā ģimenēm ar bērniem, nodrošinot metodisku vadību.

2007. gadā Rīgas Kurzemes Sociālais dienests īstenoja sociālo darbinieku ar ģimenēm un bērniem izplānotu projektu, atverot pirmo multifunkcionālo centru ģimenēm ar

bērniem – “Bolderājas ģimenes atbalsta centrs” (turpmāk – Centrs). Centrs tika izveidots ar mērķi maksimāli pietuvināt profesionāļu pakalpojumus klienta dzīves vietai, ņemot vērā kopienas specifiskās vajadzības. Bolderājas ģimenes atbalsta centrā darbu uzsāka spēcīga komanda ar daudziem Latvijā labi zināmiem sociālā darba profesionāļiem, kā, piemēram, Centra vadītāja Ieva Ozola (ex-Lāss), Vita Roga, Kārlis Viša, Inese Stankus-Viša, Agris Veidemanis, Līga Āboltiņa, un citiem jauniem, talantīgiem speciālistiem – Aiga Latišenko, Maija Bērziņa, Gvido Kubulnieks u.c. Centrā tika realizētas daudzveidīgas sociālā darba iespējas mikro un mezo līmenī. Centrs īstenoja daudzus starptautiskus un vietējus projektus dažādām mērķa grupām un veicināja iedzīvotāju kopienas aktivitātes. Žēl, ka līdz ar Rīgas Sociālo dienestu reorganizāciju Centra darbības laikā iegūtā pieredze netika pārņemta, un tas pakāpeniski pārtrauca savu darbību.

Visos Rīgas Sociālajos dienestos tika atvērti un attīstīti daudzi uz klientu vajadzību apmierināšanu vērsti pakalpojumi, piemēram, dienas centri bērniem. Dienas centru funkcijas bija palīdzēt bērniem iemācīties saturīgi pavadīt brīvo laiku, sagatavot mājas darbus, veicināt jaunu sociālo prasmju apgūšanu – saskarsmes, konfliktu risināšanas, savu talantu atklāšanas un citas prasmes. Daudzos dienas centros strādāja gan sociālais darbinieks, gan sociālais pedagogs un psihologs – speciālistu komanda kopā ar bērniem plāvoja un organizēja pasākumus un aktivitātes. Dienas centra darbinieki cieši sadarbojās ar Sociālā dienesta sociālo darbinieku darbā ar ģimeni. Dienas centri joprojām ir lielisks atbalsts ģimenēm un sociālajam darbiniekam darbā ar ģimeni, kuras bērni apmeklē dienas centru. Dienas centru attīstība, līdzīgi kā citu pakalpojumu attīstība, ietekmēja arī Sociālā dienesta sociālā darba ar ģimenēm funkcijas, un pakāpeniski mainījās funkcijas arī citiem pakalpojumiem sociālajā darbā ģimenēm ar bērniem.

Pirmo desmit gadu posmā Rīgas pilsētā strauji attīstījās daudzveidīgi sociālie pakalpojumi darbā ģimenēm ar bērniem. Ar vislabāko novērtējumu kā profesionālo pakalpojumu sniedzēju vēlos pieminēt vienu no pirmajiem krīzes centriem bērniem “Marsa gatve”, arī Rīgas nakts patversmes Ģimenes nodaļu. Savu darbu bija uzsācis Talsu sieviešu krīzes centrs, attīstījās jauni pakalpojumi kā papildu resursi darbā ar ģimeni un bērniem.

Raksturojot šo posmu, var teikt, ka sociālajam darbam ģimenēm ar bērniem bija ļoti daudz radošas enerģijas, ieceru, redzējumu – mani un manus kolēģus vienoja vienas sociālā darba idejas, vērtības, principi, ar kuriem bijām “saslimuši” augstskolā “Attīstība”. Arī citās pilsētās, novados un pagastos attīstījās sociālā darba ģimenēm ar bērniem specializācija, veidojās sava unikāla prakse un pieredze. Bieži sociālie darbinieki pēc pašu iniciatīvas, vēloties pilnveidot savu darbu, organizēja starppilsētu praktiskas pieredzes apmaiņas tikšanās, pārrunājot prakses jautājumus, apmainoties ar darba metodēm, veidlapām un citu darbam nepieciešamo informāciju. Šīs profesionāļu tikšanās notika gan Rīgā, gan Liepājā, gan citās pilsētās un novados, veidojot kopīgu sociālā darba praksi ģimenēm ar bērniem Latvijā. Tas bija

laiks, kad personīgi bijām pazīstami gandrīz ar visiem savas nozares kolēģiem, un jāatzīst, ka personāla mainība Sociālajos dienestos līdz 2010. gadam nebija tik liela kā pašlaik. Attīstījās pakalpojumi, attīstījās sociālā darba ģimenēm ar bērniem specializācija, pilnveidojās prakse un pieredze, kādā veidā varam palīdzēt grūtībās nonākušām ģimenēm ar bērniem, attīstot profesionālās intervences metodes.

2010. gadā Sociālo darbinieku biedrība sadarbībā ar Latvijas Universitāti organizēja pirmo konferenci “Sociālais darbs ar ģimenēm Latvijā”. Konference notika divas dienas, piedalījās 125 sociālie darbinieki no visas Latvijas, kuru darba prakse pamatā bija Krīzes centri, kā arī pašvaldību Sociālo dienestu sociālie darbinieki darbā ar ģimenēm ar bērniem. Konferencē bija referāti, praktiskās darbnīcas un diskusijas, aktualizējot prakses jautājumus. Konferencē tika diskutēti par tā laika aktuālajām sociālo darbinieku ģimenēm un bērniem problēmām:

- **Mainīgā klientu problemātika** – depresivitāte, nabadzības kultūras iezīmes, atsvešinātība no sabiedriskiem procesiem, sociālais analfabētisms, sabiedrības noslāņošanās sociālās stratifikācijas izpratnē.
- **Sociālo pakalpojumu jomas problemātika** – trūkst kopīgas pakalpojumu attīstības stratēģijas, trūkst pakalpojumu specifiskām grupām: bērniem ar uzvedības traucējumiem, vardarbībā cietušām personām un vardarbības veicējiem. Ārpusģimenes aprūpes sistēmas nepilnības, trūkst ģimeniskas aprūpes formu bez vecāku gādības palikušiem bērniem.
- **Sociālo darbinieku problemātika** – darbam traucē mainīgā likumdošana, trūkst vienotas atbalstošas metodikas, ir nepilnības darba vides nodrošinājumā. Atšķirības starp pilsētu un lauku sociālā darba saturu. Bieži pašvaldību līmeņa politiska neizpratne par sociālās jomas prakses specifiku – īpaši izteikti novados; darba vides nepiemērotība, pielāgotu telpu trūkums, neregulētas darba slodzes, veselības apdrošināšanas polišu neesamība. Teritoriāli administratīvo reformu rezultātā iezīmējamie riski zaudēt labas prakses iestrādes. Pienācīga atalgojuma un atbalsta sistēmas trūkums – supervīzijas, profesionālo robežu neskaidrība, nedrošība, brīžiem pārlietu lielais konformisms no Sociālo dienestu puses un citas problēmas.
- **Konferencē iezīmētās attīstības perspektīvas** – sekmēt sociālo darbinieku ģimenēm ar bērniem pašvaldībās skaita pieaugumu. Jāattīsta sociālo darbinieku specializācija pilsētās un jāmodelē pagastu sociālo darbinieku darba formas. Sociālā darba izglītības programmām ir jāattīstās līdz ar sociālā darba dinamisko praksi. Jāveicina tālākas profesionālās izglītības iespējas.

Atskatoties uz sociālā darba ģimenēm ar bērniem turpmākām attīstības tendencēm, pēc 2009.-2010. gada var izdalīt vairākus specializāciju un profesiju kopumā ietekmējošos faktorus:

- Finanšu un pārvaldes krīze valstī, kuras rezultātā tika optimizēts gan speciālistu skaits, gan atalgojums, lai arī cilvēku skaits, kuriem ir nepieciešama palīdzība, pieaug. 2009.-2011. gados notika radikāla valsts budžeta konsolidācija.

- Pašvaldību administratīvi teritoriālā reforma, kuras ietvaros notika izmaiņas esošajos Sociālajos dienestos, kā arī tika izveidoti jauni.
- Paplašinājās Labklājības ministrijas (turpmāk – LM) funkcijas saistībā ar Bērnu, ģimenes un Sabiedrības integrācijas ministriju reorganizācijām. LM pārņēma valsts politikas izstrādi bērnu tiesību aizsardzības jomā un ģimeņu tiesību jomā, Valsts Bērnu tiesību aizsardzības inspekcija kļuva par LM struktūru. LM pārņēma reorganizētās Sociālo pakalpojumu pārvaldes funkcijas.
- Labklājības ministrijas Valsts Bērnu tiesību aizsardzības inspekcija uzsāka Bāriņtiesu darbu pārraudzību un metodisko vadīšanu, kā arī audžuģimeņu atbalsta politikas veidošanu.
- Cilvēku ar redzes un dzirdes invaliditāti rehabilitācija nodota nevalstiskām organizācijām – Latvijas Neredzīgo biedrībai un Latvijas Nedzirdīgo savienībai.
- Latvijas Bērnu fonds pārņēma bērnu, kuri cietuši no prettiesiskām darbībām, sociālās rehabilitācijas administrēšanu un nodrošināšanu.
- Reorganizēti 33 Valsts sociālas aprūpes centri, rezultātā izveidojot 5 centrus.
- Reorganizēti 6 Rīgas priekšpilsētu Sociālie dienesti, rezultātā izveidojot vienu Rīgas Sociālo dienestu.
- Reorganizēts Rīgas atkarību profilakses centrs, slēgti priekšpilsētu atkarību profilakses kabineti.
- Likvidēts Rīgas bērnu tiesību aizsardzības centrs.

Daudzās reorganizācijas, tai skaitā labklājības jomā, saglabāja sociālo pakalpojumu sistēmu, bet ietekmēja tās struktūru, darba vietu skaitu, darba atalgojumu, darba noslodzi, darba vides apstākļus un citus faktoros. Autores skatījumā sociālā darba ar ģimenēm un bērniem profesionālās kopienas identitāti un pozitīvo “iekšējo garastāvokli”, radošumu, kā arī lielā mērā profesionālo autonomiju reorganizācijas procesi ietekmēja ļoti būtiski un daudzus arī apturēja. Iespējams, ka tas lielā mērā izskaidro šodienas profesionālās attīstības krīzes un stagnācijas iezīmes sociālā darba jomā ģimenēm ar bērniem.

Šobrīd sociālā darba ģimenēm ar bērniem ikdienas darba fokuss pašvaldību Sociālajos dienestos ir problemātika, kas saistīta ar bērnu interešu un pamatvajadzību nodrošināšanu ģimenēs. Zināmā mērā šodienas pašvaldību Sociālo dienestu sociālo darbinieku praksi var dēvēt par krīzes praksi, krīzes intervenci, kas mērķtiecīgi vērsta uz atrisinājumu. Bieži krīzi izprot kā hronisku negatīvu parādību kopumu, kuram ģimene ir pielāgojusies un sadzīvo ar daudzām sociālām un bērnu attīstībai bīstamām problēmām. Ģimenes bieži savu dzīves situāciju uztver nekritiski, nesaprotot sociālo darbinieku bažas un aicinājumus obligātai sadarbībai. Sociālo dienestu redzes lokā bieži vien (ap 80% gadījumos) nonāk informācija par ģimenēm, kurās netiek nodrošināta bērniem adekvāta aprūpe un audzināšana. Ģimenes ar bērniem, kurām raksturīgas “komplicētas sociālās problēmas”, veido sociālā darbinieka darbā ar Pateicoties indivīdiem un organizācijām, kam rūp ģimenēm ar bērniem klientu loku, ko visbiežāk praktiķi dēvē par obligātiem klientiem (neapmierinātas bērna vajadzības, augsti bērna drošības riski un sabiedrības pasūtījums uzliet sociālajam darbiniekam profesionālus pienākumus veidot sadarbību ar klientu). Bieži klientus raksturo zema sadarbības

motivācija un liela neuzticēšanās pozitīvam rezultātam. Tās ir ģimenes, kuras bieži ir apjukušas, nogurušas, dusmīgas uz valsts iekārtu, uz pašvaldību un visu pasauli, kuras atrodas uz emocionālo, garīgo, materiālo resursu izsīkuma robežas vairāku gadu ilgumā. Tas izskaidro sākotnējās sadarbības grūtības ar katru jaunu ģimeni, kura nonāk sociālā dienesta redzeslokā, jo klienti visbiežāk noliedz sadarbības nepieciešamību, dusmojas uz sociālo darbinieku kā uz valsts pārstāvi, nevēlas iesaistīties intervencē. Tādēļ sociālā darbinieka ar ģimenēm ar bērniem klientu patiesās gaidas bieži saistītas ar atraidīšanu: “Lieciet taču mūs mierā, mums nav nekādu problēmu, visus bērnus rāj, visus bērnus kādreiz noper, visi cilvēki kādreiz iedzer un sastrīdas!” Uzsākot sadarbību ar ģimenēm, sociālie darbinieki izprot, ko nozīmē mainīt vai ietekmēt kādas ģimenes vai cilvēka vērtību sistēmas, ierasto dzīves ritmu, ierastos paradumus un savās izcelsmes ģimenēs iemācītas uzvedības normas.

Autore ilggadējā prakse pašvaldību Sociālajos dienestos apliecina, kā sociālā darbinieka darbs ar ģimenēm ar bērniem ir ļoti komplicēts, saistīts ar vitālu nepieciešamību izmantot teicamas komunikācijas prasmes, veidojot sadarbību ar nemotivēto, problēmas neizprtošo vai noliedzošo cilvēku un saprotot problemātiku viņa dzīves kontekstā. Sadarbība ar klientu ir jāizprot kā darba alianse, kuras pamats balstās uz abpusēji skaidriem mērķiem un uzdevumiem; sadarbība, kurā eksperta loma pieder pašam klientam, bet sociālais darbinieks ir tikai iedrošinātājs, pārmaiņu veicinātājs, atbalstītājs. Neraugoties uz klienta negatīvajām emocijām un reakcijām, sava prakse jābalsta tikai uz humānisma, empātijas un cilvēktiesību principiem.

Autore vēlas lasītājus rosināt pārdomāt ikdienas sociālajā darbā lietotos terminus, ar kuriem tiek raksturoti noteikti sociālā darba procesi vai aktivitātes. Jā, sociālais darbs ar ģimenēm ar bērniem ir mērķtiecīgs strukturēts sadarbības process ar konkrētu ģimeni konkrētu sociālo problēmu risināšanas kontekstā jeb, kā aprakstīts sociālā darba literatūrā – sociālais darbs ar sociālo gadījumu. Jautājums ir par ikdienā lietotiem apzīmējumiem. Aprakstot sava darba saturu un struktūru, visbiežāk stāstām, kādā darbībā pašlaik atrodamies ar klientu: vai ievācam informāciju, vai motivējam sadarbībai (ar kādām metodēm), vai darām vairākas darbības vienlaicīgi, veicot darbu ar klientu (konsultējot) un veicot darbu bez klienta viņa labā – rakstiski un mutiski sazinoties ar dažādiem informācijas avotiem, resursiem. Visbiežāk Sociālajos dienestos lieto šādus formulējumus, aprakstot un pārrunājot sociālā gadījuma vadīšanas procesus:

- **Konsultatīvais darbs ar ģimeni** – konsultāciju dziļums, mērķtiecība, fokusa noturēšana, darba alianse izveide, klienta uzticēšanās, klienta ieguvumi, perspektīva. Konsultāciju laikā izmantotās metodes. Konsultāciju rāmīs, cik daudz, cik bieži, kurā vietā, kurš ir iniciators.
- **Informācijas iegūšana, analīze** – informācijas iegūšanas veidi, strukturēšana, analīze, šķirošana pēc nozīmīguma, analītisko secinājumu veidošana, atspoguļošana klientam, informācijas pasargāšana no izplatīšanas, piemēram, izglītības iestādes vidē. Informācijas iegūšanas metodes, ētiskie aspekti, konfidencialitāte.

- **Sava darba plānošana** – ko darīšu vispirms un ko vēlāk, ar ko tikšos, kādu informāciju iegūšu, nosakot kritērijus klienta sociālo problēmu novērtēšanai un laika rāmi uzdevumu izpildei. Konkrētu intervences projektu / plānu sagatavošana.
- **Ģimenes, vecāku un bērnu vajadzību un sociālās funkcionēšanas novērtēšana** – funkcionēšanas līmeņa novērtēšana klienta dažādās dzīves jomās, klienta pamatvajadzību apmierināšanas līmeņu noteikšana fiziskajā, garīgajā, emocionālajā, intelektuālajā, sociālajā sfērā.
- **Risku novērtēšana** – sadarbība ar citiem speciālistiem, iegūstot informāciju (arī par sensitīvām tēmām – seksualitāti un vardarbību, īpaši gadījumos, kad vecāks audzina viens pretējā dzimuma bērnu) un sagatavojot rehabilitācijas plānu ar konkrēto pasākumu kopumu risku mazināšanai bērnam un bērna vecākam ģimenes kā sistēmas funkcionalitātes uzlabošanai.
- **Ģimenes resursu novērtēšana** – iekļaujot kopā nedzīvojošu vecāku un plašākas ģimenes sistēmas radniekus, veicot rūpīgu individuālo resursu novērtēšanu (izmantojot metožu daudzveidību), palīdzot atklāt slēptus talantus, papildu enerģiju grūtību un problēmu pārvarēšanai.
- **Starpinstitucionālās sadarbības organizēšana** – mērķu noteikšana, sadarbības organizēšana, vadīšana, iesaistīto speciālistu motivēšana piedalīties sanāsmē, sadarbības partneru pozitīvā noskaņošana “par klientu”, fokusa noturēšana, klienta iesaistīšana, uzdevumu sadale, konkrēto laika robežu noteikšana, sadarbības pēctecības nodrošināšana. Sadarbības novērtēšana, atkārtota organizēšana, sasniegumu un rezultātu prezentēšana iesaistītajai komandai.
- **Resursu, sociālo pakalpojumu piešķiršanas procesi** – teicamas zināšanas normatīvajos aktos, prasme lasīt un pielietot normatīvo aktu pēc būtības, ietverot laika rāmi (kāda rīcība jānodrošina noteiktā laika posmā), sagatavojot administratīvos lēmumus atbilstoši Administratīvā procesa likumam, vadot pakalpojumu, resursu piešķiršanas procesu ar iespējami pozitīvākiem rezultātiem klientam. Prasmīgi orientēties normatīvo aktu klāstā saistībā ar pagaidu aizsardzību no vardarbības, laulību šķiršanu, uzturlīdzekļu pieprasīšanu, sadarbību ar tiesu izpildītājiem u.c.
- **Sadarbības procesa ar klientu novērtēšana** – fakti par novērotām izmaiņām klientā, ģimenes vajadzību apmierināšanas un klienta ģimenes sociālās funkcionēšanas jomā. Kādas izmaiņas veicināja piesaistītie sociālie pakalpojumi, resursi; cik apmierināti ar sadarbību un tās rezultātiem ir klienti.
- **Atzinuma un ģimenes sociālās situācijas izvērtējuma sagatavošana** – ģimenes sociālās funkcionēšanas atspoguļojums, balstoties uz konkrētiem, pārbaudītiem faktiem. Sadarbības procesa ar klientu raksturojums, kas balstīts konkrētos faktos, bez interpretācijas.
- **Klientu interešu pārstāvēšanā bāriņtiesas sēdē** – sagatavojot faktos balstītus atzinumus, izmantojot garīgus un intelektuālus resursus konfrontācijas noturēšanai un – nepieciešamības gadījumā – bāriņtiesu pieņemto lēmumu pārsūdzībai.
- **Darbs ar klienta lietu, datu bāzēm** – visu darba un sadarbības procesu atspoguļošana fiziskajā klienta lietā. Informācijas ievadīšanā SOPAS sistēmā un citās

pašvaldību datu bāzes, NPAIS sistēmā. Pēc autores domām, ļoti darbietilpīgs process, bieži viena un tā pati informācija jāievada vairākos avotos. Autore aicina pārdomāt šo jautājumu, nonākot pie racionāla risinājuma, kāda informācija un kur jāatspoguļo.

Strādājot sociālā gadījuma vadīšanas struktūras ietvaros, veicot sociālo darbu ģimenēm ar bērniem, autore to raksturo kā praktisku profesionālu palīdzību, kā bērna pamatvajadzību un interešu nodrošināšanu dzīvei savā ģimenē, ģimenes sociālās funkcionēšanas pilnveidi, ģimenes ar bērniem patstāvības atgūšanu un jaunu perspektīvu saskatīšanu, prasmju, iemaņu integrēšanu savā dzīvē.

Šobrīd aktuāls jautājums: vai un cik lielā mērā sociālā darbinieka apjomīgo darbu var dalīt, deleģējot, piemēram, pakalpojuma piešķiršanas procesu (kas pēc būtības ir administratīvais process) citiem speciālistiem (līdzīgi kā ar sociālo pabalstu piešķiršanu), vai visu intervences procesu vienai ģimenei organizēt, vadīt, uzraudzīt un novērtēt vienam sociālajam darbiniekam, kas strādā ar ģimeni ar bērniem. Pieredzē gūtā atziņa ir, ka klienta interesēs (īpaši nemotivēta klienta, kurš bieži neredz sadarbības pozitīvo perspektīvu), piešķirot sociālus pakalpojumus, īpaši pirmo pusgadu, ir veidot sadarbību tikai ar vienu sociālo darbinieku, jo intervences darba procesā sociālā gadījuma vadītājam neizbēgami “jāiznes” klientu problemātikas risināšana plašākā speciālistu un resursu telpā. Tomēr visu procesu apvienošana (izpēte, atbalsts, pakalpojumu piešķiršana, novērtēšana, atspoguļošana, konsultēšana u.c.) sociālā darba ar gadījumu izpratnē padara sociālā darbinieka ģimenēm ar bērniem darbu par komplicētu, intelektuāli sarežģītu, emocionāli piesātinātu un bieži arī garīgi iztukšojošu. Tādēļ tādu konkrētu jautājumu, kā ģimeņu skaita vienam darbiniekam (noslodze) noteikšana, sociālo darbinieku atbalsta sistēmas pilnveidošana (kvalitatīva izglītība, profesionālās pilnveides kursi, supervīzijas, pašizziņas darbnīcas, rehabilitācija, sociālās garantijas veselības jomā un citi), pēc autores domām, labvēlīgi ietekmētu sociālā darba ar ģimenēm ar bērniem attīstību, pakalpojumu kvalitāti, uzlabotu situāciju ar profesionāla personāla trūkumu pašvaldību Sociālajos dienestos.

Sociālā darba ģimenēm ar bērniem normatīvais regulējums

Lai atspoguļotu sociālā darba ar ģimenēm un bērniem komplicētību, autore vēlas uzskaitīt normatīvus, kuri tiešā un netiešā veidā regulē sociālā darbinieka ģimenēm ar bērniem darbu pašvaldību Sociālajos dienestos:

- **Likums “Par sociālo drošību”**, nosaka sociālā taisnīguma un sociālās drošības realizēšanas pamatprincipus.
- **Likums “Sociālo pakalpojumu un palīdzības likums”**, nosaka darbības principus, mērķus, uzdevumus, rīcības, sadarbību ar citām iestādēm.
- **Likums “Bērnu tiesību aizsardzības likums”**, nosaka darbības lauku un uzdevumus, realizējot bērna tiesības, intereses, vajadzības.
- MK noteikumi Nr. 338 “Prasības sociālo pakalpojumu sniedzējiem”, nosaka prasības sociālajam darbiniekam

darbam ar ģimenēm ar bērniem, laika robežas sociālā gadījuma vadīšanas uzsākšanai, risku novērtēšanas biežumu un sociālā gadījuma vadīšanas novērtēšanas biežumu.

- **MK noteikumi Nr. 288 “Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības saņemšanas kārtība”**, nosaka sociālo pakalpojumu piešķiršanas kārtību.
- **MK noteikumi Nr. 790 “Sociālās rehabilitācijas pakalpojumu sniegšanas kārtība no vardarbības cietušām un vardarbību veikušām pilngadīgām personām”**, nosaka sociālās rehabilitācijas pakalpojuma sniegšanas kārtību pilngadīgām personām, kuras cietušas no vardarbības, un vardarbību veikušām personām.
- **MK noteikumi Nr. 1613 “Kārtība, kādā nepieciešamo palīdzību sniedz bērnam, kurš cietis no prettiesiskām darbībām”**, nosaka sociālās rehabilitācijas saņemšanas kārtību bērniem, kuri cietuši vardarbībā.
- **MK noteikumi Nr. 914 “Kārtība, kādā no psihoaktīvām vielām atkarīgās personas saņem sociālās rehabilitācijas pakalpojumus”**, nosaka sociālās rehabilitācijas saņemšanas kārtību personām, kurām ir atkarība no psihoaktīvām vielām.
- **MK noteikumi Nr. 142 “Noteikumi par ārpusģimenes aprūpes pakalpojumu samaksas kārtību un apmēru”**, nosaka kārtību par ārpusģimenes aprūpes samaksas kārtību, paredz sociālā darbinieka atzinumu par sadarbību ar bērna vecākiem gadījumos, kad bērns atrodas ārpusģimenes aprūpē.
- **MK noteikumi Nr. 545 “Noteikumi par institūciju sadarbību bērnu tiesību aizsardzībā”**, nosaka starpinstitucionālās sadarbības obligātumu, mērķus, uzdevumus katrai pašvaldībai bērnu tiesību nodrošināšanā.

Uzskaitītie normatīvie akti palīdz realizēt sociālā darba ģimenēm ar bērniem pamatprincipus, mērķus un uzdevumus. Autore tos salīdzina ar rokasgrāmatām un rakstiem Latvijas sociālajiem darbiniekiem, kuros izskaidroti sociālā darba termini, jēdzieni, mērķi, uzdevumi, profesionālā darbība, laika rāmis un citas strukturālas un procesuālas lietas. Praktiķiem grūtības rada normatīvo aktu daudzums, un dažreiz tajos var sastapties ar pretrunām. Efektīvam darbam ar normatīvajiem aktiem nepieciešamas īpašas prasmes un zināšanas, sākot ar prasmi lasīt normatīvo aktu pēc būtības, nevis tikai gramatiski, un attiecināt regulējumu uz risināmo problēmu, kā arī apgūstot normatīvo aktu lasīšanas un pielietošanas metodes. Pēc autores domām, sociālā darba praktiķiem kopā ar politiķiem būtu jāvienojas par tuvākajām darbības stratēģijām riska ģimeņu sociālo problēmu mazināšanā un risināšanā, kā arī bērnu tiesību aizsardzībā makro un mezo līmenī.

Nobeigumā autore vēlas teikt, kā sociālais darbs ar ģimeni ar bērniem ir kopleģēts, individualizēts, ar konkrētu struktūru, procesu, saturu, un tas strauji turpina attīstīties. Sociālā darba jomas problemātika ne tikai saglabājas vairāku gadu garumā, bet arī ienāk jaunas sociālās problēmas sabiedrībā, ienesot šīs problēmas profesijā. Sociālo darbu ģimenēm ar bērniem grūti veikt un izprast tikai intelektuālajā telpā, un to nav iespējams paveikt vienatnē. Mūsdienīga sociālā darba mērķi pieprasa no sociālā darbinieka loģiskumu, apzinātību, radošumu, mērķtiecīgumu, balansa noturēšanu starp struktūru un elastību, personīgo intelektuālo, emocionālo un garīgo resursu līdzsvaru.

Autore skatījumā sociālo darbu ar ģimenēm ar bērniem pašvaldību Sociālajos dienestos pozitīvi ietekmētu šādu jomu pilnveidošana:

- Normatīvo aktu bāze – savstarpēji saistītu normatīvo aktu bāze bez pretrunām, viegli pārskatāma un saprotama.
- Kvalitatīvas izglītības programmas, kas atbilst 21. gadsimta prasībām un integrē sevī Latvijas realitāti un vajadzības. Izglītības iegūšanu atbalsta valsts garantētie kredīti.
- Mērķtiecīga tālākizglītība, kas pilnveido profesionālu prasmi, dod iespējas apgūt jaunas metodes, atver iespējas paplašināt zināšanu apjomu par konkrētām individu, grupu, kopienu, sabiedrības sociālajām problēmām un problēmu risināšanas stratēģijām.
- Veicināt profesionālas literatūras ienākšanu valsts valodā un sekmēt pētījumu realizēšanu.
- Izveidot saprotamas, skaidras sadarbības vadlīnijas starp ministrijām, kuras atbildīgas par cilvēka dzīves kvalitāti – Labklājības, Veselības, Izglītības, Tieslietu ministrijām.
- Skaidri noteikt iestādi, kura veic sociālā darba ar ģimenēm uzraudzību, kvalitātes kontroli, metodisku vadību. Pašlaik to dara Labklājības ministrija, Bērnu tiesību aizsardzības inspekcija, Tiesībsarga birojs, pašvaldību bāriņtiesas, pašvaldības politiskās struktūras.
- Universāla dizaina ieviešana pašvaldību Sociālajos dienestos, kur darba vide atbilst klienta un sociālā darbinieka vajadzībām (mūsdienīgas labiekārtotas telpas darbam ar klientu, IT tehnoloģiju pieejamība, atpūtas telpa darbiniekiem un citi).
- Valsts pārvaldes īstenota mērķtiecīga pašvaldības politiku izglītošana par sociālā darba aktualitātēm.
- Jaunu sociālo programmu, projektu, pakalpojumu ieviešana, atbalstīšana sociālā darba jomā. Ieviešot projektus ar pašvaldību Sociālo dienestu starpniecību, laicīgi plānot cilvēku resursu finansējumu (pašlaik tie ir saistīti ar deinstucionalizācijas jautājumiem un citiem lieliem, svarīgiem projektiem).
- Plašsaziņas līdzekļu mērķtiecīga iesaistīšana sabiedrības izglītošanā par sociālā darba profesijas aktualitātēm un attīstību.
- Sociālā atbalsta programmas pašvaldību Sociālo dienestu sociālajiem darbiniekiem ar ģimenēm ar bērniem, piemēram, veselības apdrošināšanas polises, rehabilitācijas programmas, vēl vairāk iespēju piedalīties vasaras pašattīstības / izglītošanās nometnēs un citās.
- Profesionālās pieredzes apmaiņu programmu ieviešana praktiķu vidē.
- Autore sirsnīgi pateicas lasītājam par iesaistīšanos raksta lasīšanā un aicina izteikt savu redzējumu, viedokli, receptes par veidiem, kā iespējams iziet no profesionālās krīzes, par sociālā darba ģimenēm ar bērniem praksi un prakses pilnveidošanas pasākumiem. Esam dzīva, enerģija un pārmaiņas radoša, sociāla daudzdimensionāla sistēma, un tikai kopā varam turpināt attīstīt uz cilvēku vajadzībām vērstu sociālo darbu!

Sociālais darbs ar ģimenēm ar bērniem Latvijā: kādu to vēlamies?

Sandra Darkēvica, sociālā darba maģistre (Mg.soc.d)

Rīgas Sociālā dienesta sociālā darbiniece darbā ar ģimenēm ar bērniem, Sociālo darbinieku biedrības valdes locekle

Publicēšanās izdevumā “Sociālais darbs Latvijā” man, kā ilggadējam sociālā darba praktiķim, ir izaicinājums, jo vēlēšanās dalīties ar pieredzi un atziņām mijas ar bažām par to, vai prakses krāšņā buķete uz papīra neizskatīsies kā sauss herbārija materiāls. Līdz šim sociālā darba ar ģimenēm ar bērniem praksē vēl nav pieredzēti mierīgi laiki un paredzams, ka arī turpmāk profesionālās attīstības procesi turpināsies. Sociālā darba ar ģimenēm ar bērniem dinamika ikdienas praksē tiešajā darbā ar klientiem pašvaldību sociālajos dienestos, profesionālajā vidē un sabiedrības nostāja padara šo sociālā darba jomu par īpaši sensitīvu un komplicētu, bet vienlaikus arī par ļoti interesantu un iedvesmojošu.

Es darbojos Sociālo darbinieku biedrībā no tās dibināšanas 2006. gadā un vairāk kā 10 gadus strādāju Rīgas Sociālajā dienestā par sociālo darbinieci darbā ar ģimenēm ar bērniem, tādējādi ir uzkrāta ievērojama prakses pieredze un iegūtas arī jaunas zināšanas šajā sociālā darba jomā no dalības projektos. Šo pieredzi balstīto praksi, savienojot ar atziņām no sociālā darba literatūras un pētījumiem, esmu guvusi vairākus secinājumus par pašvaldības sociālā darbinieka darbā ar ģimenēm ar bērniem būtiskām kompetencēm un specializācijas virzību, ko vēlos atspoguļot savā rakstā.

Specializācijas attīstība

Latvijas sociālā darba praksē tieši sociālā darbinieka darbā ar ģimenēm ar bērniem pašvaldību sociālajos dienestos profesionālā darbība atbilst profesionālās specializācijas priekšnoteikumiem: ir noteikts profesionālās kvalifikācijas līmenis profesiju klasifikatorā¹, normatīvo aktu regulējums², īpašas prasības izglītībai un profesionālajai pilnveidei³, un kopš 2018.gada – īpaša atalgojuma sistēma valsts mērķdotācijas veidā⁴.

¹ Profesiju standarti http://www.lm.gov.lv/upload/darba_devejiem/profesiju_standarti.pdf

² Prasības sociālo pakalpojumu sniedzējiem <https://likumi.lv/doc.php?id=291788>

³ Noteikumi par kārtību, kādā apgūst speciālās zināšanas bērnu tiesību aizsardzības jomā, šo zināšanu saturu un apjomu <https://likumi.lv/doc.php?id=49096>

⁴ Noteikumi par valsts budžeta mērķdotāciju piemaksai pie mēnesalgas 2018. gadā sociālajiem darbiniekiem darbā ar ģimenēm un bērniem <https://likumi.lv/ta/id/296028-noteikumi-par-valsts-budzeta-merkdotaciju-piemaksai-pie-menesalgas-2018-nbspgada-socialajiem-darbiniekiem-darbam-ar-ģimenem>

Kaut arī Profesiju klasifikatorā viena no atsevišķās grupas 2635 (Sociālā darba un konsultāciju vecākie speciālisti) profesijām ir Sociālais darbinieks darbā ar ģimeni un bērniem, tomēr pašvaldību sociālajos dienestos amats ir sociālais darbinieks darbā ar ģimenēm ar bērniem, jo sadarbības ar sociālajiem darbiniekiem darbā ar ģimenēm ar bērniem jautājumos, klients ir ģimene ar bērniem un bērns ģimenē vai gadījumos, kad bāriņtiesa pieņēmusi lēmumu par bērna šķiršanu no ģimenes, vecāki.

Sociālais darbs ar ģimenēm ar bērniem nepārtraukti mainās un attīstās. Tā tas notiek arī pašvaldību sociālajos dienestos. Rīgas Sociālajā dienestā sociālais darbs ar ģimenēm ar bērniem kā specializācija attīstās un nostiprinās mijiedarbībā ar sociālo pakalpojumu attīstību Rīgā⁵. Šim procesam var izsekot ieskatoties Rīgas domes Labklājības departamenta gadagrāmatās⁶. Šī attīstība nav tikai kvantitatīva, bet arī kvalitatīva. Tā 2006.gadā, tolaik vēl piecu Rīgas priekšpilsētu (rajonu) Sociālajos dienestos kopā strādāja 53 darbinieki ar gada beigās uzskaitītām 2295 ģimenēm, bet 2016. gadā, nu jau apvienotajā Rīgas Sociālajā dienestā strādāja 66 sociālie darbinieki ar 3087 ģimenēm. Sociālo darbinieku darbā ar ģimenēm ar bērniem darbā ir arvien lielāka loma bērnu tiesību aizsardzības nodrošināšanā Rīgas pašvaldībā. Panākta lielāka izpratne par individuālu sociālo gadījumu vadīšanu, kā arī ir ievērojami paplašinājies sociālo pakalpojumu klāsts.

Sociālā darba ar ģimenēm ar bērniem aktuālos virzienus nosaka arī Sociālo pakalpojumu attīstības pamatnostādnes 2014.-2020.gadam, galvenokārt deinstitutionalizācijas procesā, stiprinot starpinstitūciju, īpaši, - bāriņtiesu un sociālo dienestu sadarbību, lai ārpusģimenes aprūpē nonācis bērns primāri atgrieztos bioloģiskajā ģimenē, kā arī preventīvos pasākumus, lai novērstu institucionālās aprūpes nepieciešamību.⁷

⁵ Sociālais darbs Latvijā.1/2017. Sociālo pakalpojumu ģimenēm ar bērniem attīstība Rīgā.

⁶ Gadagrāmata “Sociālā sistēma un veselības aprūpe Rīgā 2006. gadā” Rīgas domes Labklājības departamenta GADAGRĀMATA “Sociālā sistēma un veselības aprūpe Rīgā 2016. gadā” <http://www.ld.riga.lv/files/Gadagramatas/Gals%202017.pdf>

⁷ Sociālo pakalpojumu attīstības pamatnostādnes 2014.-2020.gadam http://www.lm.gov.lv/upload/aktualitates2/Impam_290713_sp.pdf

Liela nozīme sociālā darba ar ģimenēm ar bērniem specializācijas attīstībā ir sociālā darba aktualitātēm – projektiem, pētījumiem, starptautiskām inovācijām un normatīvo aktu izmaiņām. Refleksijas sabiedrībā un profesionāļu vidē ir rosinājuši Labklājības ministrijas organizētie pasākumi, piemēram, saistībā ar Eiropas Savienības ESF līdzfinansēto projektu “Profesionāla sociāla darba attīstība pašvaldībās” aktivitātēm, 2016. – 2017. gada pētījums “Ex-ante izvērtējums pašvaldību sociālo dienestu darbības efektivitātes novērtēšanai”, tematiskās diskusijas u.c. Balstoties uz pētījumā veikto kvantitatīvo iedzīvotāju aptauju, redzams, ka Latvijas iedzīvotājiem kā nākošais svarīgākais pēc atbalsta veciem cilvēkiem un personām ar invaliditāti, ir atbalsta sniegšana ģimenēm ar bērniem, kurās ir nelabvēlīgi apstākļi, kā arī nepieciešamā palīdzība risināt savstarpējo attiecību un uzvedības problēmas. Savukārt, iedzīvotāju kritika visbiežāk ir vērsta pret nepietiekamu sociālo darbu un/vai tā zemo efektivitāti un atbalsta trūkumu ģimenēm ar bērniem, kurās ir nelabvēlīgi apstākļi⁸.

Profesionāļu vidē sociālā darba ar ģimenēm ar bērniem joma vienmēr izsauc aktīvu interesi, – vai tās būtu konferenču darba grupas, diskusijas semināros vai domnīcas un jāatzīst, ka sakrīt sabiedrības un profesionāļu skatījums par to, ka bērnu labklājības nodrošināšana ir viens no svarīgākajiem sociālo dienestu uzdevumiem. Šī sociālā darba joma tiek īpaši izcelta, kad plašsaziņas līdzekļos tiek apspriesti gadījumi par nelaimē nonākušiem bērniem, ļaunprātīgiem vecākiem, vardarbīgu vidi ģimenēs, uzvedības problēmām un skolēnu likumpārkāpumiem, kad savlaicīgi un kvalitatīvi nav sniegta palīdzība ģimenēm. Šaubām tiek pakļauts sociālo darbinieku profesionālisms un arī paši sociālie darbinieki bieži vien nespēj konsekventi noturēt savas profesionālās robežas, saistot ar sociālā darba vērtībām un atbildības lauku, tādējādi vājinot profesijas identitāti un prestižu kopumā.

Es domāju, ka šis ir pietiekams iemesls, lai sociālie darbinieki darbā ar ģimenēm ar bērniem, stiprinātu savu profesionālo kapitālu, un kā atzina Rīgas Stradiņa universitātes Labklājības un sociālā darba katedras vadītāja L.Vilka: “Zināšanu pārnese, kritiska ielūkošanās un analīze, dalīšanās pieredzē un attīstīti profesionālās sadarbības paradumi ir svarīgi sociālā darba profesionālā kapitāla aprites komponenti, kas at-griezeniski spēcina sociālā darba profesionālo kopienu”⁹.

Tas nozīmē, ka profesionālais kapitāls var tikt saistīts gan ar kompetenču veidošanos, gan īpašu prasmju attīstīšanu vai specifisku zināšanu apguvi un tas viss tiek uzkrāts, jo “kapitāls” pēc lingvistiskās nozīmes ir sinonīms vārdam “uzkrājums”. Laba iespēja uzkrāt un stiprināt šos sociālā darbinieka profesionalitātes komponentus ir darboties profesionālās organizācijās, - piemēram, Sociālo darbinieku biedrībā, piedalīties Sociālo darbinieku biedrības

organizētajās nometnēs, dalīties labās prakses pieredzes apmaiņas pasākumos un citās aktivitātēs, kur tiek diskutēts ne tikai par sociālo darbu ar ģimenēm ar bērniem pašvaldībās, bet arī par citām sociālā darba aktualitātēm.

Izpratne un priekšstati

Katram – gan profesionālim, gan klientam, gan iedzīvotājam, ir savs priekšstats, izpratne un uztvere par sociālā darbinieka darbu. Piemēram, sociālajiem darbiniekiem tas veidojas ne tikai no studijām, mācību materiālu, pētījumu, oficiālo dokumentu vai bukletu informācijas, bet arī no katra paša profesionālās darbības un pieredzes. Savukārt, citu profesiju pārstāvjiem, tas var veidoties saskaroties ar sociālo dienestu vai kādu citu sadarbības institūciju darbiniekiem un to, kā viņi sadarbojas savā starpā un realizē sociālā darba uzdevumus, pārstāvot klienta intereses. Savukārt, klientiem šis priekšstats veidojas no viņu pašu personīgās pieredzes un izveidotām attiecībām ar sociālo darbinieku, kas var būt pozitīva vai arī negatīva. Ļoti bieži to ietekmē citu cilvēku spriedumi un stereotipi.

Arī informatīvā un institucionālā telpa ietekmē to, kāda ir sabiedrības izpratne par sociālā darbinieka lomām un pienākumiem. Varbūt tāpēc diskusijās ir izskanējuši nopietni uzdoti jautājumi par to, kas ir labs sociālais darbinieks darbā ar ģimenēm ar bērniem, – vai tas, kurš pārbaudot ierodas klientu ģimenē nākamajā dienā pēc pabalstu saņemšanas vai pēc svētkiem, vai tas sociālais darbinieks, kurš atrod īstos vārdus un resursus, kad klientu ģimenē notikusi kāda nelaime, vai tas, kurš prot rakstīt Eiropas Savienības fondu finansējuma projektus un vada atbalsta grupas. Manuprāt, sociālā darbinieka profesionālais kapitāls ar uzkrātajām zināšanām un prasmēm neļauj nomaldīties šo dažādo sajūtu un izpratņu jūklī, bet notur uz pareizā profesionalitātes ceļa.

Lai saprastu, kādu sociālā darba ar ģimenēm ar bērniem praksi vēlamies turpmāk, jāapkopo labās pieredzes dažādos Latvijas pagastos, jāizvērtē kas ir bijis un kas varētu būt noderīgs un jāizvēlas konkrēti specializācijas kritēriji vai raksturojumi. Ja nav šādu atskaites punktu, tad ir grūti novērtēt plānoto un paveikto darbību un ieviešanās stratēģiju efektivitāti un lietderību. Sociālā darbinieka darbā ar ģimenēm ar bērniem pašvaldības sociālajā dienestā prakses standarts vai vadlīnijas veicinātu izpratni par sociālā darbinieka kompetenču robežām, mazinātu institucionalizācijas pazīmes (autoritārisms, lēmumu politizēšana u.c.) un iespējams, palīdzētu tikt skaidrībā ar specializācijā aktuāliem jēdzieniem “novērtēšana”, “atzinums”, “viedoklis” u.c.

Sociālajā darbā ar ģimenēm ar bērniem ar tā īpašo, sensitīvo un, nu jau valsts atbalstīto praksi, ir jāņem vērā sociālo procesu likumsakarības un teorētiskās zināšanas par sociālajām problēmām, ja vien vēlamies sniegt iedzīvotājiem kvalitatīvu sociālā darba pakalpojumu. Ja nav iespējas sistemātiski un mērķtiecīgi papildināt zināšanas un attīstīt noteiktas prasmes, sociālā darbinieka personiskā un institūcijas ietekmētā pieredze nostiprinās dažādos stereotipiskos pieņēmumos vai priekšstatos, kas sašaurina un padara nabadzīgu sociāla darbinieka praksi un pilnīgi iespējams, var kaitēt

⁸ Labklājības ministrijas pētījums “Ex-ante izvērtējums pašvaldību sociālo dienestu darbības efektivitātes novērtēšanai” <http://www.lm.gov.lv/news/id/7724>

⁹ Zināšanu pārnese sociālā darba praksē Nr.2 http://www.lm.gov.lv/upload/lm_istenotie_projekti/2/nr1_zinasasanu_parnese_sept_2015.pdf

konkrētam klientam – ģimenei, bērnam. Šādos gadījumos profesionalitātes jēdziens vispār izpaliek.

Kā zināms pārbaudījums sociālā darbinieka profesionalitātei ir spēja sabalansēt savus amata pienākumus ar pašvaldības iesaistīšanos dažādos ES struktūrfondu projektos vai līdzdalību ES fondu finansētos pasākumos klientu interesēs. Piemēram, “Deinstitucionalizācija”, Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcijas Konsultatīvā nodaļa, “Soli tuvāk: Kopienas vienotā atbilde uz vardarbības pret sievietēm gadījumiem”, “Proti un dari”, ir paplašinājuši sociālā darba mērķa grupas ar personām ar invaliditāti, personām ar garīgās attīstības traucējumiem, ārpusģimenes aprūpē esošiem bērniem, bērniem ar funkcionāliem traucējumiem, bērniem ar saskarsmes grūtībām un uzvedības traucējumiem, cietušajiem no vardarbības ģimenē un pieaugušām vardarbību veikušām personām, jauniešiem, kuri nestrādā un nemācās, kā arī ir uzlabojuši palīdzības iespējas. Savukārt, diskusijas starp sociālā darba profesionāļiem (sociālo darbinieku biedrības pasākumos, konferenču darba grupās u.c.) norāda uz to, ka sociālo darbinieku darbā ar ģimenēm ar bērniem jau tā lielajai slodzei pievienojušies nosacīti jaunie pienākumi - individuālu gadījumu izskatīšana saistībā ar iespējamiem bērnu tiesību pārkāpumiem sadarbības grupās, bāriņtiesas informēšana par risku novēršanu ģimenē, nepilngadīgo personu atbalsta informācijas sistēmas izmantošana, kas, ņemot vērā pēdējā laikā pastiprināti kritisko skatījumu uz sociālo darbinieku darbu, pastiprina perspektīvas un kongruences zaudēšanu.

Sociālā darba prakses attīstību līdz šim vairāk ir ietekmējuši procesi sabiedrībā, sociālo problēmu dinamika un institucionālās vajadzības, mazāk, - zinātnes un pētījumu atbalsts.

Bet es esmu nonākusi pie savas atziņas, ka sociālā darba teorijas palīdz sociālajam darbiniekam virzīties uz problēmu risinājumu, meklējot to, balstoties uz zināšanām un izmantojot sociālā darba pieejas un metodes, piemēram, personas - vides novērtēšanas skalas, intervijas vai mākslas metodes. Tā ir savstarpēja mijiedarbība, kuru apstiprina arī mūsdienu sociālā darba praksē pieņemtais ekosistēmais skatījums, ko savos darbos par personas – vides transakcijām strukturējis arī zinātnieks un R.Ramzejs (*R.Ramsay*)¹⁰.

Aktuāls kļūst sociālā darba ar ģimenēm ar bērniem prakses jautājums par bērnu tiesību aizsardzības funkcijas un citu funkciju – piemēram, sociālo pakalpojumu nodrošināšana, preventīvais darbs ar bērniem u.c. integrēšanu amata un kompetenču ietvaros. Pašvaldības sociālā darbinieka darbā ar ģimenēm ar bērniem uzmanības centrā ir bērns ar tā individuālajām vajadzībām un tiesībām. Sociālā darbinieka darbam ir nozīmīga loma gadījumos, kad jānovērtē bērna drošība ģimenē un jāpalīdz ģimenei attīstīt vajadzīgās prasmes, lai nodrošinātu bērna audzināšanai un aprūpei atbilstošus apstākļus. Latvijas pašvaldību sociālo darbinieku

uzkrātā pieredze šajā jomā, tai skaitā risku novērtēšana ģimenēs ar bērniem, kurās ir bērna attīstībai nelabvēlīgi apstākļi, norāda uz to, ka jāpilnveido sociālā darba praksē izmantotie novērtēšanas instrumenti atbilstoši specializācijai.

Liela pieredze sociālajā darbā ar ģimenēm ar bērniem ir Eiropas valstīs, piemēram, Lielbritānijā, kur kopš 90-to gadu beigām ģimeņu un bērnu tiesību jomā tika ieviestas agrīnās iejaukšanās un sadarbības ar ģimeni stratēģijas. Parādījās tolaik jauna pieeja – pētīt ģimenes grūtības plašākā kontekstā, nevis koncentrēties uz atsevišķa notikuma izpēti. Tika atzīta nepieciešamība pēc sociālo darbinieku iejaukšanās gadījumos, kad vecākiem ir vājas audzināšanas prasmes. Lielbritānijas profesore un eksperte bērnu tiesību aizsardzības jomā L.Divaina (*L.Divaine*) 2015.gada pētījumā par ģimeņu novērtēšanu sociālajā darbā skaidri norāda uz novērtēšanas nozīmi kā daļu no palīdzības procesa¹¹. Ja sociālie darbinieki novērtēšanas procesu spēj veikt sadarbības attiecību ar ģimeni ietvaros, tiek panākts terapeitisks efekts. Minētajā pētījumā ir apkopoti secinājumi par Lielbritānijā pieņemto bērnu drošības ģimenē novērtēšanas pieeju, kā arī pausta kritika par no tiesvedības burtiski pārņemto *sacīkstes* principu izmantošanu bērnu likteņu lemšanā, par ziņošanas un novērtēšanas saistību ar sociālo pakalpojumu piešķiršanu. Savukārt, agrīnu intervenču un universālas palīdzības pieejas ir pierādījušas efektivitāti bērnu labklājības uzlabošanā. Agrīnas intervences ir svarīgas ne tikai lai novērstu nelabvēlīgu apstākļu riskus ģimenēs, bet arī lai uzlabotu bērnu aprūpi un audzināšanu ģimenē, maksimāli palielinot aizsargājošos faktorus. Domāju, ka Latvijā ir laba iespēja ņemt vērā citu Eiropas valstu pieredzi un veidot savu efektīvu sociālā darba ar ģimenēm ar bērniem praksi.

Es noteikti piekrītu tam, ka ir svarīgi izmantot agrīnas intervences sociālo problēmu risinājumos, jo vienas neatrisinātas problēmas rada nākošās problēmas un viena no sociālā darba jomām, kur jāpielieto agrīnas intervences ir sociālajā darbā ar ģimenēm ar bērniem ar funkcionāliem traucējumiem. M.Seligmana (*M.Seligman*) un R.Darlingas (*R.Darling*) grāmatā “Parastas ģimenes. Īpaši bērni” aprakstīta profesionāļu un ģimenes locekļu sadarbība ģimenes sistēmiskās pieejas skatījumā¹². Kā svarīgākā ir doma par profesionāļu saskaņotu sadarbību, lai ģimenei piedāvātu palīdzību, ko tā spēj pieņemt, par iejaukšanās savlaicīgumu un izmaiņu intensitāti. Aizsargājot sociālā riska ģimeņu bērnu tiesības, sociālais darbinieks kļūst par savu klientu partneri pārmaiņu sasniegšanā. Arī šeit jāuzsver stipro pušu un ierobežojumu izvērtēšanas nepieciešamība, jānodala vecāku konstruktīvās reakcijas no disfunkcionālām.

Tādējādi, sociālo darbinieku iejaukšanās ģimeņu situācijās, kad bērnu aprūpes un audzināšanas problēmas vēl

¹¹ Devine, L. (2015) Considering social work assessment of families. *Journal of Social Welfare & Family Law*, 37 (1) <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/09649069.2015.998005>

¹² *Ordinary Families, Special Children: A Systems Approach to Childhood Disability* by Milton Seligman, Rosalyn Benjamin Darling Published February 21st 2007 by The Guilford Press (first published February 17th 1989)

¹⁰ Transforming the Working Definition of Social Work into the 21st Century Richard F. Ramsay Research on Social Work Practice 2003 <http://rsw.sagepub.com/https://epdf.tips/working-definition-of-social-work-practice.html>

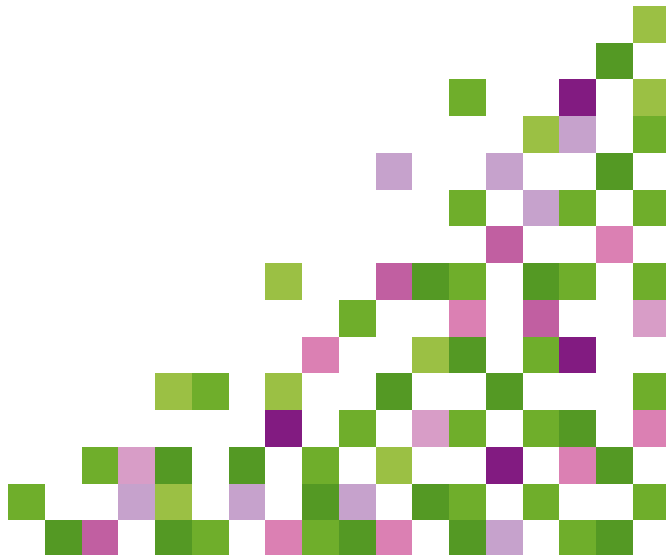
nav samilzušas, attiecināma arī uz sociālo darbinieku specializācijas mērķgrupām – ģimenēm, kurās ir bērni ar likumpārkāpumu pieredzi, ģimenes ar zemām vecāku prasmēm, ģimenes ar atkarīgām personām u.c.

Un nobeigumā vēlos teikt, ka nav iespējams palīdzēt bērnam, nepalīdzot viņa ģimenei un palīdzība sākas ar izpratni par pasauli, kur bērns dzīvo - viņa ģimeni. Tāpēc sociālajiem darbiniekiem specializācijā "sociālais darbs ar ģimenēm ar bērniem" jāklūst par aktīviem šīs specializācijas sistēmas veidotājiem, sākot no ziņojumu pieņemšanas, novērtēšanas procesa, sadarbības ar ģimenes locekļiem un bērniem veidošanas, līdz piemērotu teorētisko pieeju izvēlei, pakalpojumu attīstīšanai un normatīvo aktu pilnveidošanai.

6. Gadagrāmata "Sociālā sistēma un veselības aprūpe Rīgā 2006. gadā" Rīgas domes Labklājības departamenta GADAGRĀMATA "Sociālā sistēma un veselības aprūpe Rīgā 2016. gadā" <http://www.ld.riga.lv/files/Gadagramatas/Gals%202017.pdf>
7. Sociālo pakalpojumu attīstības pamatnostādnes 2014.-2020.gadam http://www.lm.gov.lv/upload/aktualitates2/Impam_290713_sp.pdf
8. Labklājības ministrijas pētījums "Ex-ante izvērtējums pašvaldību sociālo dienestu darbības efektivitātes novērtēšanai" <http://www.lm.gov.lv/news/id/7724>
9. Zināšanu pārnese sociālā darba praksē Nr.2 http://www.lm.gov.lv/upload/lm_istenotie_projekti/2/nr1_zinasasanu_parnese_sept_2015.pdf
10. Transforming the Working Definition of Social Work into the 21st Century Richard F. Ramsay Research on Social Work Practice 2003 <http://rsw.sagepub.com/> <https://epdf.tips/working-definition-of-social-work-practice.html>
11. **Devine, L.** (2015) Considering social work assessment of families. Journal of Social Welfare & Family Law, 37 (1) <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/09649069.2015.998005>
12. Ordinary Families, Special Children: A Systems Approach to Childhood Disability by Milton Seligman, Rosalyn Benjamin Darling Published February 21st 2007 by The Guilford Press (first published February 17th 1989)

Izmantotās literatūras un avotu saraksts.

1. Profesiju standarti http://www.lm.gov.lv/upload/darba_devejiem/profesiju_standarti.pdf
2. Prasības sociālo pakalpojumu sniedzējiem <https://likumi.lv/doc.php?id=291788>
3. Noteikumi par kārtību, kādā apgūst speciālās zināšanas bērnu tiesību aizsardzības jomā, šo zināšanu saturu un apjomu <https://likumi.lv/doc.php?id=49096>
4. Noteikumi par valsts budžeta mērķdotāciju piemaksai pie mēnešalgas 2018. gadā sociālajiem darbiniekiem darbam ar ģimenēm un bērniem <https://likumi.lv/ta/id/296028-noteikumi-par-valsts-budzeta-merkdotaciju-piemaksai-pie-menesalgas-2018-nbspgada-socialajiem-darbiniekiem-darbam-ar-gimenem>
5. Sociālais darbs Latvijā.1/2017. Sociālo pakalpojumu ģimenēm ar bērniem attīstība Rīgā.

Mākslas terapija – resurss audžuģimeņu emocionālās “izdeģšanas” risku mazināšanā psihosociālā atbalsta nodrošināšanai

Aloida Jurčenko, Mg. paed., Mg. sc. sal.

Veicot audžuvecāku pienākumus paaugstinātas spriedzes apstākļos, pastāv audžuvecāku emocionālās “izdeģšanas” draudi. Lai to mazinātu, audžuģimeņu dzīvesvietu pašvaldību sociālajiem dienestiem ir jānodrošina gan metodiskais, gan psihosociālais atbalsts audžuvecākiem. Tikai emocionāli līdzsvaroti un harmoniski vecāki var izaudzināt veselus un laimīgus bērnus. Kā liecina prakse, mākslas terapijas nodarbības audžuvecākiem var būt kā labs resurss emocionālās “izdeģšanas” draudu mazināšanā.

Likumā noteiktā kārtībā gadījumos, kad smagu slimību dēļ vecāki nespēj parūpēties par saviem bērniem, ir miruši vai vecākiem ir atņemtas bērna aprūpes vai aizgādības tiesības, veselībai vai dzīvībai bīstamos apstākļos nonākušiem bērniem bāriņtiesa meklē iespēju nodrošināt ārpusģimenes aprūpi aizbildniecībā, audžuģimenē vai, gadījumos, kad tas neizdodas, bērni tiek ievietoti bērnu ārpusģimenes aprūpes iestādēs. Diemžēl institucionālajā aprūpē nonākušajiem bērniem tiek liegta iespēja augt un attīstīties ģimeniskā vidē.

Pateicoties indivīdiem un organizācijām, kam rūp institucionālajā aprūpē nonākušo bērnu nākotne, izdevies aktivizēt valsts institūcijas, plašsaziņas līdzekļus un arī plašāku sabiedrību pievērsties šo bērnu likteņiem. Deinstitutionalizācijas plāna ietvaros ar ES fondu finansējuma atbalstu pašvaldībās top bērnu sociālās aprūpes iestāžu reorganizācijas plāni. Aktivizējusies audžuģimeņu kustība. Tiek organizētas potenciālo audžuģimeņu mācības gan Rīgā, gan reģionos.

Lai gan joprojām dažādi aizspriedumi traucē cilvēkiem savās ģimenēs pieņemt bez vecāku gādības palikušus bērnus, audžuģimeņu skaits gadu no gada ir palielinājies un Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcijas dati 2017. gadā pirmo reizi Latvijā ārpusģimenes aprūpe audžuģimenēs tika nodrošināta lielākam bērnu skaitam (tai skaitā arī vecumā līdz trīs gadiem) nekā aprūpes iestādēs dzīvojošiem.

Audžuvecāki dod iespēju bērniem izaugt ģimeniskā vidē, nodrošinot bērna veselības stāvoklim un attīstībai atbilstošu aprūpi un audzināšanu, palīdzot pārvarēt dažādas

emocionālas un fiziskas grūtības, kā arī veicinot bērnu un viņu bioloģisko vecāku saišu atjaunošanos.

Audžuģimene tiek uzskatīta par bērna uzturēšanās pagaidu variantu, kamēr bērns var atgriezties savā bioloģiskajā ģimenē; ja tas nav iespējams – tad līdz bērna adopcijas vai aizbildnības nodibināšanai. Kāda daļa bērnu, dzīvojot audžuģimenē, sasniedz arī savu pilngadību.

Kā jebkurš emocionāli intensīvs darbs paaugstinātas spriedzes apstākļos, audžuvecāku pienākumu pildīšana vairāku gadu garumā ir sarežģīts uzdevums, un dažādu stresoru ietekmē var veidoties emocionāls izsīkums jeb “izdeģšana”.

Procesus, saistītus ar emocionālās “izdeģšanas” riskiem, zinātnieki ir pētījuši visā pasaulē. Izdeģšanas sindroms ir ļoti daudzpusīgs savās izpausmēs. Sākotnēji izdeģšanas sindromu aprakstīja kā sociālu fenomenu – specifisku hronisku emocionālu stāvokli, kam tiek pakļauti veseli cilvēki, parasti profesionāļi, kuri ilgstoši strādā ciešā kontaktā ar cilvēkiem.

Viena no vadošajām izdeģšanas sindroma pētniecēm ir ASV Kalifornijas Universitātes profesore K. Maslača. Viņa atzīst, ka emocionālā izsīkuma un cinisma sindroms ir bieži sastopams to indivīdu vidū, kuri veic dažāda veida darbu ar cilvēkiem.

Svarīgākais izdeģšanas sindroma aspekts ir pieaugoša fiziskā un emocionālā izsīkuma sajūta, kas saistīta ar darbības vidi, apstākļiem un cilvēka personības iezīmēm. Izdeģšanas sindromam nav raksturīgs dzimumu specifiskums – vienlīdz augsts risks ir abu dzimumu pārstāvjiem. Paaugstināts stress bojā un apdraud imūnsistēmu un veicina dažādas saslimšanas.

Patrīcija Smita (*Patricia Smith*) apraksta vēl vienu sabiedrībā novērojamu fenomenu – nogurumu aiz līdzjūtības, kas tiek definēts kā emocionāla iztukšošanās, ko piedzīvo tie, kas rūpējas par cilvēkiem, kuri pārdzīvojuši

sāpes, traumatiskus notikumus. Nogurums aiz līdzjūtības tiek dēvēts arī par “sekundāru traumatisko stresu” (Figley, 1989; Stamm, 1997, Circenis 2014). Sekundāra traumatiska stresa rezultātā aprūpētāji var justies hroniski noguruši, var būt viegli aizkaitināmi, nesavaldīgi, var parādīties dažādi psihosomatiski simptomi.

Kā biežāk novērojamās izdegšanas pazīmes, kas ne vienmēr parādās vienlaicīgi, zinātnieki nosauc šādas: emocionālo izsīkumu kā svarīgāko izdegšanu raksturojošo īpašību un nepārprotamu šī kompleksā sindroma izpausmi – līdzjūtības un tolerances zudumu, jo parādās tendence vainot citus par savām neveiksmēm, optimisma zudumu, ka lietas varētu mainīties uz labo pusi (Maslach, Pinnes, 1998).

Līdzīgi simptomi tiek novēroti arī audžuvecākiem, jo viņu ģimenēs nonākušos dažāda vecuma bērnus lielākoties ir skārusi traumatiska pieredze. Bērni ir piedzīvojuši gan pamešanu novārtā, gan fizisku, emocionālu un nereti arī seksuālu vardarbību. Psiholoģiski vieglāk ievainojamiem audžuvecākiem paaugstināta stresa situācijās var rasties grūtības kontrolēt un savaldīt savas emocijas, izteikumus un rīcību.

Lai mazinātu audžuvecāku ikdienas spriedzi un novērstu emocionālās “izdegšanas” riskus, ir nepieciešams regulārs un daudzpusīgs profesionāls atbalsts, jo, kā uzskata psihologi, nevis notikumi paši par sevi, bet cilvēka pieņēmumi, gaidas un notikumu skaidrojums ir saistīti ar negatīvu emociju radīšanu.

Lai saņemtu psiholoģisku atbalstu dažādās problēmsituācijās, audžuvecākiem ir iespējas vērsties pēc palīdzības pašvaldībā, sociālajā dienestā un bāriņtiesā, kura pieņemusi lēmumu par bērna ārpusģimenes aprūpi. Audžuģimeņu atbalstam tiek īstenoti dažādi projekti, kuru ietvaros veiktas apmācības, izstrādātas un realizētas audžuģimeņu atbalsta programmas. Lai mazinātu bērnu traumatisko pārdzīvojumu sekas un sniegtu atbalstu audžuvecākiem, pēdējos gados speciālisti piedāvā uz personu orientētas preventīvās programmas individuāli vai grupās, samazinot stresa pakāpi.

Pašvaldībās audžuģimenēm tiek nodrošinātas sociālo darbinieku, sociālo pedagogu, psihologu konsultācijas, patronāžas pakalpojumi (apsekošana dzīvesvietā, problēmsituāciju izpēte, atbalsta sniegšana), psihoterapija un atbalsts; krīzes, konsultatīvā un informatīvā tālruņa pakalpojumi, dalība atbalsta grupās, tikšanās ar bērna bioloģisko ģimeni, izglītojošie semināri un bērnu uzraudzība semināra norises laikā. Jaunajām audžuģimenēm ir pieejami arī mentoru pakalpojumi – pieredzējušu audžuģimeņu atbalsts. Rīgā konsultatīvo un atbalsta programmu audžuģimenēm, aizbildņiem un adoptētājiem no 2011. gada realizē nodibinājums “Sociālo pakalpojumu aģentūra”.

No 2014. līdz 2017. gadam nodibinājums ”Sociālo pakalpojumu aģentūra”, sadarbojoties ar reģiona koordinatoriem, pašvaldību institūciju pārstāvjiem un speciālistu komandu reģionā, visā Latvijas teritorijā realizēja OAK fonda finansētu projektu “Drošu ģimenes vidi

Latvijas bērniem!”, kura ietvaros tika sniegtas individuālās konsultācijas un konsultācijas krīžu situācijās bērniem un audžuvecākiem, izmantojot dažādas terapijas metodes.

Sniedzot individuālās konsultācijas, atklājās virkne grūtību, ar kurām ikdienā nākas saskarties audžuvecākiem – smagu, ielaistu bērnu veselības un uzvedības problēmu risināšana, palīdzības sniegšana, pārvarot emocionālās grūtības, kas ir neizbēgamas bērnam, saskaroties ar bioloģiskajiem vecākiem un piedzīvojot noraidījumu u.tml.

Lai gan audžuvecākiem ir iespējas apmeklēt bezmaksas psihologa konsultācijas un piedalīties audžuģimeņu atbalsta grupās, daudzi audžuvecāki saskaras ar grūtībām, ko rada dažādi ikdienas stresori, piemēram, biežas konfliktsituācijas bērnu un audžuvecāku starpā, laika un finansiālā atbalsta trūkums, problēmas ar veselību u.tml.

Audžuģimeņu biedrība ”Muna sāta” apzināja audžuvecāku vajadzības un, pateicoties Daugavpils un Ilūkstes novadu partnerības atbalstam, no 2016. gada pavasara līdz 2017. gada beigām realizēja projektu “Mākslas terapijas nodarbības audžuvecākiem”. Latgales reģiona audžuvecākiem bija iespēja piedalīties vizuāli plastiskās mākslas terapijas (turpmāk – mākslas terapijas) grupu nodarbībās.

Četrās reģiona pilsētās tika organizētas kopumā četras audžuvecāku grupas. Katra grupa satikās vienu reizi mēnesī. Gada laikā katrai grupai notika astoņas mākslas terapijas grupu nodarbības, vienas grupas nodarbības ilgums – 4 stundas. Grupu dalībnieku sastāvs bija mainīgs. Pārsvārā mākslas terapijas nodarbības apmeklēja audžumātes, taču interesi izrādīja arī audžutēvi.

Mākslas terapijas nodarbības vadīja vizuāli plastiskās mākslas terapeite.

Mākslas terapijas nodarbību programma tika veidota, ņemot vērā potenciālo grupu dalībnieku – audžuvecāku – vajadzības. Nodarbību primārais mērķis – atbalsta sniegšana audžuvecākiem emocionālās “izdegšanas” riska mazināšanai.

Sekundārie mērķi:

- personīgo psihosociālo vajadzību noskaidrošana;
- emociju atpazīšana un pašregulācijas prasmju pilnveide;
- stresa pārvarēšana.

Programma tika balstīta integratīvi eklektiskajā pieejā, kas apvieno vairākus psihoterapijas virzienus – psihodinamisko / psihoanalītisko, kognitīvi biheiviorālo, humānistisko un citus. Psihodinamiskā / psihoanalītiskā pieeja tiek skaidrota no simboliskās domāšanas pieņēmumu skatu punkta. Kognitīvi biheiviorālā pieeja ir īstermiņa, direktīva un strukturēta pieeja, kas prasa aktīvu iesaistīšanos gan no klienta, gan terapeita puses. Humānistiskā pieeja mākslas terapijā ļauj pacientiem aktualizēt un produktīvi strādāt ar tēmām, kas radušās spontāni.

Dažādu pieeju izmantošana terapijas procesā mākslas terapeitam deva iespēju elastīgi piemēroties gan situācijai un videi, gan grupas dalībnieku vajadzībām (Krevica, 2011).

Mākslas terapijas procesā tika apvienotas mākslas terapeita, mākslas darba un mākslas darba radītāja attiecības, kur māksla ar savām daudzveidīgajām iespējām tiek izmantota kā terapeitisks instruments. Noteicošā loma bija mākslas radīšanas procesam.

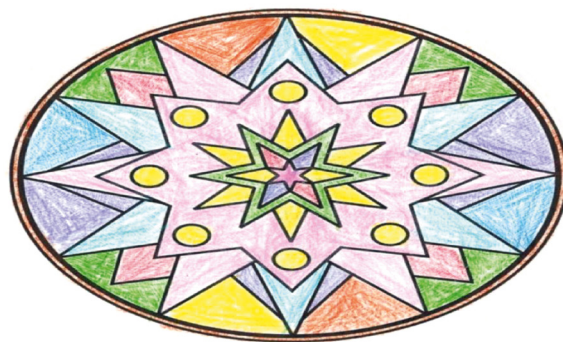
Zinātniski pierādīts, ka caur mākslas ekspresiju var panākt gan fiziskā, gan emocionālā stāvokļa uzlabošanu, jo radošās izteiles un dažādu mākslas ekspresijas paņēmienu izmantošana dod iespēju izpausties dažādos līmeņos: ne tikai domāšanas, jūtu un uzvedības, bet arī uztveres, sajūtu un simbolu līmenī (Lusebrink, 2004). Mākslas darbi to radīšanas procesā veicina spontanitāti, aktivizē galvas smadzeņu labo puslodi, kas galvenokārt atbild par cilvēka iekšējiem tēliem, kā arī glabā traumatisko pieredzi.

Tēmas tika orientētas gan uz tām jomām, kuras audzvecākiem ikdienā ir sagādājušas grūtības – savu vajadzību apzināšanu, emociju atpazīšanu un paušanu, gan jomām, kas saistītas ar šo grūtību pārvarēšanas iespējām – prasmi izprast savas domas, emocijas un uzvedības modeļus, un mainīt tos uz efektīvākiem, pilnveidot paškontroles iemaņas, atklāt iekšējos resursus. Lai labāk varētu izprast dzīves situācijas, caur vizuāliem tēliem grupu dalībniekiem bija iespēja analizēt savas domas, emocijas un rīcību, kas ir radījušas emocionālu distresu, kā arī apzināt savas spējas tikt galā ar tām.

Uzsākot mākslas terapiju grupā, trauksmainiem klientiem bija raksturīgas bažas par savām prasmēm, izolētības sajūta. Tāpēc terapijas sākumposmā, lai mazinātos trauksme, uzdevumi tika strukturēti. Mākslas terapeits noteica tēmas, izmantojamus materiālus un uzdevumus. Direktīvā (aktīvā jeb strukturētā) pieeja tika kombinēta ar nedirektīvo (spontāno) pieeju, kura sasauca ar psihodinamisko domāšanu un humānistisko pieeju. Izmantojot gan vienu, gan otru pieeju, tika strukturēts laiks, nosakot radošās aktivitātes un verbālās atgriezeniskās saites aptuveno ilgumu.

Katra sesija sākās ar iesildīšanās uzdevumiem, kā arī ar īsu refleksiju par iepriekšējā sesijā paveikto. Lai mazinātu piesardzīgu attieksmi pret dažādu mākslas materiālu izmantošanu un veicinātu grupas dalībnieku komunikāciju un radošumu, sākumā iesildīšanās uzdevumiem tika izmantotas direktīvās tehnikas, piemēram, skricelēšana ar kreiso roku, kolāža "Mans noskaņojums" (Buchalter S.J., 2009), daļēji direktīvās – "Mans vārds" (Lebedeva L., 2003, Dreifelde-Gabruševa, Zakriževska, no Mārtinsone K., 2010), mandalu krāsošana (skat. 1. att.).

Mandala ir zīmējums aplī. Mandalu krāsošana ir viens no universālākajiem un pasaulē atzītākajiem mākslas terapijas vingrinājumiem. Tās izmanto uzmanības koncentrēšanai, meditācijām (Curry, Kasser, 2005). Mandalu krāsošana, kas ir ritmisks darbs, mazina trauksmi (Fincher, 1991).

1. att. Izkrāsota mandala

Paveiktā darba rezultāts grupu dalībniekiem palīdzēja izjust gandarījumu par paveikto, atgūt līdzsvaru, bet bažas un izmisumu transformēt gaišā prieka enerģijā.

Grupās darba pieredzes veicināšanai tika izmantoti uz dalībnieku komunikāciju vērsti vingrinājumi, piemēram, "Padod zīmējumu pa apli", "Uzzīmēt un padot partnerim skricelējumu, kurš, to papildinot, rada tēlu" (Kopitin, 2001) un citi. Pēc tam tika analizētas katra dalībnieka saskarsmes stiprās un vājās puses.

Darbības daļas uzdevumi bija izraudzīti atbilstoši sesiju tēmām un mērķiem, un vērsti uz drošības sajūtas un uzticēšanās stiprināšanu, savstarpējo sapratni.

Analizējot terapijas procesu, jāatzīst, ka nodarbību sākumā dalībnieku trauksme izpaudās konkrētā uzvedībā, piemēram, darbi tika veikti steigā. Tie tika salīdzināti ar citu darbiem un pat slēpti. Šāda rīcība izskaidrojama ar pašapziņas un pašvērtējuma problēmām, kā arī nevēlēšanos dalīties savās emocijās, kas sasauca ar Č.D. Spilberga trauksmes pētījumiem un atziņām par baiļu un trauksmes reakcijas izpausmēm saistībā ar dažādu stresoru ietekmi (Spilberger, 1983).

Darbiem bija raksturīgs vides detaļu trūkums, mazas formas, neizteismīgas krāsas (skat. 2. att.).

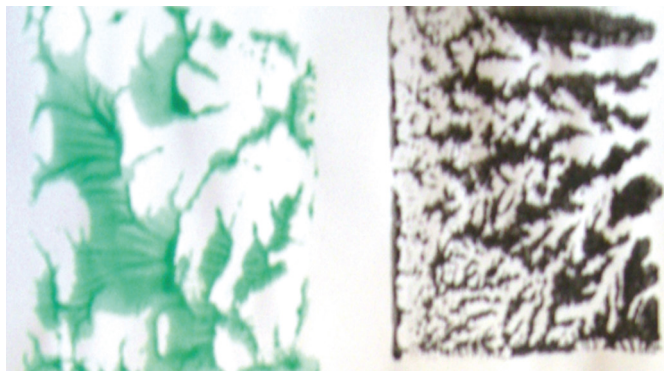

2. att. Mākslas darbs terapijas sākumā

Ja cilvēki ir fiziski un emocionāli noguruši, viņiem trūkst iekšējo resursu, lai attēlotu savu pieredzi vai jūtas mākslas darbā (Malchiodi, 1999).

Veidojoties pieredzei darbā ar dažādiem mākslas materiāliem, grupu dalībniekiem tika piedāvātas nedirektīvas tehnikas, piemēram, monotipijas.

Veidojot monotipijas (*skat. 3. att.*), krāsas tika klātas uz stikla vai plastmasas materiāla plātnītes, kas neuzsūc mitrumu. Šo plātni piespiežot pie papīra, iegūst oriģinālu krāsainu vai melnbaltu nospiedumu.

3. att. Monotipijas

Monotipijas vēlāk varēja izmantot arī kā izejmateriālu dažādu kompozīciju veidošanai.

Zinātnieks A. Painess uzskata, ka izdegšana ir atkarīga no tā, kā cilvēks sevi uztver kā personību, kāda ir viņu attieksme pret sevi, savu paštēlu, kāda ir attieksme pret ār pasauli un citiem cilvēkiem. Izdegšanu var veicināt savu vajadzību, vēlmju nerespektēšana, nespēja veidot robežas, izteikta vajadzība tikt atzītam un novērtētam, bailes kļūdities, perfekcionisma tendence, bailes piedzīvot neveiksmi un izteikta vēlme palīdzēt, kā arī citi faktori. Audžuvecākiem caur tēliem un simboliem, izmantojot dažādus mākslas materiālus, pavērās iespēja izpētīt savu paštēlu, emocionālos stāvokļus un tos transformēt jaunos tēlos. Pat apla laukuma aizpildīšanai ar dažādām krāsām un formām var būt personīgo pašapziņu un personības izaugsmi veicinošs, pašdziedējošs efekts (*Malchiodi, 1999*).

4. att. Mākslas darbs “Bailes”

Darbs “Bailes” veicināja apzināto negatīvo emociju izpaušanu drošā terapeitiskā vidē (*skat. 4. att.*). Ar krāsu palīdzību bija iespējams uz papīra attēlot emocionālo stāvokli, verbalizēt sajūtas, kuras tika piedzīvotas gan darba tapšanas laikā, gan tad, kad attēlotās bailes tika iznīcinātas, attēlu saburzot, tādējādi atbrīvojot iekšējo sasprindzinājumu.

Amerikāņu psihologs C. Černiss izdegšanu saista ar neproporcionālu attiecību starp to, ko cilvēks no sevis dod un ko saņem pretī.

Emocionālu izsīkumu var veicināt arī paaugstināts stress, ko rada nedrošība par nākotni saistībā ar darbu, pārslogotība, atpūtas, atvaļinājuma trūkums (*Cherniss, 1980; Maslach, 1976; Pinnes, 1981; Circenis, 2014*). Grupu dalībnieki kā biežāk sastopamos ikdienas stresorus minēja nemitīgu pārslēģšanos no vienas nodarbes uz otru, neatrisinātus konfliktus, bažas par audžubērnu nākotni.

5. att. Mākslas darbs “Mans stress”

Mākslas darba “Mans stress” (modificēts pēc *Buchalter S.J., 2009*) radīšanas procesā grupu dalībniekiem, pateicoties vizuālajai ekspresijai ar krāsām un līnijām, bija iespēja izdzīvot dažādu emocionālo gammu un nonākt saskarsmē ar saviem iekšējiem tēliem. Par to liecināja dalībnieku teiktais par pašu darba radīšanas procesu – vairākkārt tika uzsvērts, ka tēli radās spontāni un atainoja piedzīvotas emocijas stresa situācijās (*skat. 5. att.*). Tā kā emocionālais stress lielā mērā ir kognitīvo procesu traucējums, emocionālā distresa mazināšanai tika uzsvērtā izglītojošā komponenta nepieciešamība mākslas terapijā. Tēlu analīze palīdzēja izprast gan emocijas, gan savu rīcību un motivēja apgūt paņēmienus stresa situāciju pārvarēšanai, palīdzēja analizēt rīcību.

Terapijas gaitā, mazinoties trauksmei, dalībnieki vairāk spēja apzināt savus resursus, piemēram, kā tas redzams kolāžā “Mani resursi”, (modificēts pēc *Buchalter S.J., 2009*) (*skat. 6. att.*), jo vizuālo tēlu radīšanas process saistās ar lielu emocionālu aktivitāti, kā rezultātā piedzīvotais izraisa psihofizioloģiskas pārmaiņas un prieka izjūtu.

6. att. Mākslas darbs “Mani resursi”

Daudzveidīgās mākslas terapijas metodes un tehnikas – zīmēšana, gleznošana, kolāža, mandalu krāsošana, zīmēšana ar tradicionāliem materiāliem: zīmuļiem, krītiņiem, flomāsteriem, gvašu, akrilu, ogli vai veidošana no plastikas, māla un citiem dabas materiāliem – radīja iespēju izpausties gan ar dažādiem mākslas un dabas līdzekļiem, gan ar krāsām, līnijām un telpiskām formām. Kā uzskata mākslas terapeiti, izmantojot kinestētiskās un sensorās aktivitātes ar dažādiem mākslas materiāliem, radītie darbi noved pie dziļākas emocionālo reakciju izpratnes (*Upmale, Mārtinsone, Krevica, Dzilna*, 2011).

Mākslas terapeita atbalsts un grupas dalībnieku savstarpējā mijiedarbība veicināja pozitīvas terapeitiskās izmaiņas. Uzdevumi caur radošo procesu palīdzēja apzināt iekšējos konfliktus, vēlmes un motīvus, kas ir ikkatra cilvēka darbības virzošie spēki. Mainot mākslas terapijas grupu dalībnieku domas un uzskatus, tika veicinātas pozitīvas izmaiņas un rezultātā mazināti emocionālās “izdegšanas” draudi.

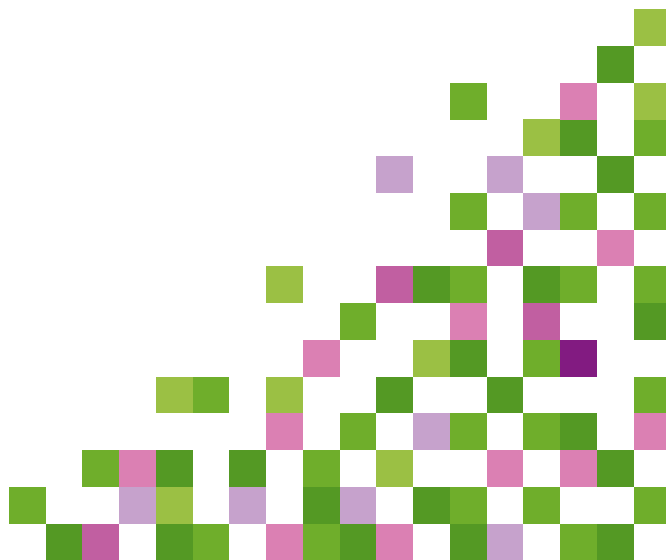
Rezultātā, kā secināja paši grupu dalībnieki, mākslas terapijas nodarbības palīdzējušas veidot pozitīvu saskarsmi, saliedēt audžuvecākus; mazināt stresu, atbrīvoties no bailēm un citām garastāvokli pasliktinošām emocijām. Ir kļuvis vieglāk pārvarēt krīzes situācijas.

Tikšanās ir ļāvušas izteikties par lietām, par kurām ikdienā nav bijis iespējams runāt, un devušas iespēju uz dzīvi paskatīties it kā “ar citām acīm”. Mākslas darbu radīšana ir bijis labs resurs personīgo problēmu pētīšanā, veicinot attieksmes un situācijas vērtējuma maiņu.

Tikšanās reizes devušas iespēju veltīt laiku sev, kas kopumā pozitīvi ir atsaucies uz visu ģimeni.

Izmantoto literatūras un informācijas avotu saraksts:

1. **Buchalter S.J.** Art Therapy Techniques and Applications. – Jessica Kingsley Publishers, 2009.
2. **Circenis K.** Rīgas Stradiņa universitāte / lekciju materiāli. – 2014.
3. **Curry N.A.&Kasser T.** Can Coloring Mandala Reduce Anxiety? Art Therapy: Journal of the Amerikan Art Therapy Association. – 2005, 22(2), pp.81-85
4. **Fincher S.** Creating Mandalas. – Boston, MA: Shambhala Publications, 1991.
5. **Копитин А.И.** Практикум по арт –терапии. – Питер: 2001. 443 стр.
6. **Krevica E.** Psiholoģijas un psihoterapijas ietekmes mākslu terapijā. “Mākslu terapija”. Sastādītāja Mārtinsone K. – Izdevniecība RAKA, 2011. 76.-99. lpp.
7. **Lusebrink V.** Art therapy and the brain: An attempt to understand the underlying process of art expression in therapy. Art Therapy: J Am Art Ther Assoc, 2004. 21(3): 125–135.
8. **Malchiodi C.** Medical art therapy with adults. – London: Jessica Kingsley, 1999.
9. **Maslach, C.** Cognitive therapy and the emotional disorders. – New York: International Universities Press, 1976.
10. **Спилбергер Ч.Д.** Концептуальные и методологические проблемы исследования тревоги. // Стресс и тревога в спорте М. 1983, 220 с.
11. **Upmale, Mārtinsone, Krevica, Dzilna.** Mākslu terapija. Sastādītāja Mārtinsone K. – Izdevniecība RAKA, 2011.

Sociālais darbs laukos

Ilze Jansiņa, bakalaura grāds sociālajā darbā (Bc. soc. d.), maģistra grāds sociālajā darbā (Mg. soc. d.), smilšu spēļu terapeite

Madonas novada pašvaldības Sociālā dienesta sociālā darbiniece

Kristīne Veispale, bakalaura grāds sociālajā darbā (Bc. soc. d.), maģistra grāds personāla vadībā (Mg. hr.)

Madonas novada pašvaldības Sociālā dienesta Sociālās palīdzības un sociālā darba nodaļas vadītāja

Raksta mērķis ir raksturot sociālā darba prakses specifiku vidējos un mazos lauku novados – pienākumus, kompetences robežas, pakalpojumu pieejamību un sociālā darba attīstības iespējas. Sociālais darbs Latvijā joprojām tiek pilnveidots un attīstīts, tiek meklētas labākās darba formas un pieejas, lai maksimāli reaģētu uz iedzīvotāju vajadzībām laukos.

Pienākumi un kompetences robežas

Teorētiskajā literatūrā sociālais darbs lauku vidē tiek skatīts kā darbs jebkurā lauku teritorijā ar mazu iedzīvotāju blīvumu un ierobežotu pieeju pakalpojumiem. Joprojām arī citās valstīs ekspertu vidū aktuāla ir diskusija, kā precīzāk definēt sociālo darbu laukos, jo sociālajiem darbiniekiem laukos ir jābūt ļoti plašām, visaptverošām zināšanām un prasmēm, lai varētu praksē īstenot sociālā darba pamatvērtības. Analizējot sociālo darbu laukos, raksta autore galvenokārt iezīmēs problēmjautājumus un iespējamus risinājumus vidējos (iedzīvotāju skaits no 5 000 līdz 20 000) un mazos lauku novados (iedzīvotāju skaits līdz 5 000).

Raksta sagatavošana par sociālo darbu laukos ir liels izaicinājums, jo par šo tēmu Latvijā ir maz pētījumu.

Nozares atbildīgā ministrija – Labklājības ministrija, izstrādājot “Profesionāla sociālā darba attīstības pamatnostādnes 2014.–2020. gadam” (turpmāk – Pamatnostādnes), konstatējusi vairākas problēmas, kuras īpaši ietekmē lauku novadus, jo vidējos un mazos lauku novados sociālā darba speciālistu skaits ir ievērojami mazāks nekā pilsētās – sociālā darba speciālistu skaits un kvalifikācija neatbilst normatīvajos aktos noteiktajām prasībām; nav iekšējās kontroles sistēmas, institūcijas darbības plānošanas, rezultātu uzraudzības un novērtēšanas; iztrūkst sistemātiska, vajadzībās pamatota sociālo darbinieku atbalsta sistēma; nepietiek metodiskā atbalsta pasākumu sociālajiem darbiniekiem; sociālajiem darbiniekiem nav specifisku zināšanu un prasmju sociālā darba praksē ar dažādām klientu mērķgrupām; nav noteiktas sociālā darba kompetences robežas; nemotivējoša un necaurskatāma sociālo darbinieku atalgojuma sistēma; nav noteikti adekvāti slodzes kritēriji un rezultātīvie rādītāji sociālā darba praksei; nepietiekami attīstīta starpinstitucionālā un starpprofesionālā sadarbība starp klienta sociālo problēmu risināšanā iesaistītajām institūcijām un speciālistiem, un daudz citu problēmu.

Ar virkni pasākumu plānots uzlabot esošo situāciju.¹ Problemātika sociālā darba praksē laukos iezīmēta arī 2017.

¹ Pamatnostādnes sociālo pakalpojumu attīstībai 2014.–2020. gadam: <http://polsis.mk.gov.lv/documents/4558>

gada ex-ante pētījumā “Pašvaldību sociālo dienestu un sociālā darba speciālistu darbības efektivitātes novērtēšanas rezultāti un to analīze”, kas veikts Labklājības ministrijas īstenotā Eiropas sociālā fonda (turpmāk – ESF) projekta “Profesionāla sociālā darba attīstība pašvaldībās” ietvaros. Papildus minētā projekta ietvaros 2017.gada 18.oktobrī organizēta diskusija par sociālo darbu laukos. Arī Sociālo darbinieku biedrība 2017. gada konferencē “Aktualitāte sociālajā darbā: specializācija un robežas”² kā vienu no tēmām iekļāva “Lauku sociālā darba specifika”.

Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrijas (turpmāk – VARAM) izstrādātajās Reģionālās politikas pamatnostādnes 2013.–2019. gadam tiek definēts publisko individuālo pakalpojumu klāsts (“grozs”) pa apdzīvoto vietu grupām (infrastruktūra un pakalpojumi). Pamatojums pakalpojumu “groza” izveidei ir nodrošināt pakalpojumu pieejamību, ņemot vērā ierobežotos resursus un nelabvēlīgās demogrāfiskās tendences Mazākās apdzīvotās vietās (pagasta centri, ciemi) pašvaldībai jānodrošina aprūpe mājās (t.sk. drošības pogas, ēdiens mājās, mobilā brigāde), **sociālā darba pakalpojums**, atbalsta pasākumi un konsultatīvā palīdzība. Novadu nozīmes attīstības centros pilna apjoma sociālā dienesta pakalpojumi – sociālais darbs un pakalpojumu nodrošināšana – atbilstoši personu vajadzībām.³ VARAM pamatnostādnes tiek uzsvērti NVO un privātā sektora loma pakalpojumu nodrošināšanā, mobilizējot arī sabiedrību aktīvai līdzdalībai. Kā viens no izaicinājumiem reģionālās politikas mērķu sasniegšanai un iedzīvotāju dzīves kvalitātes nodrošināšanai ir demogrāfiskās izmaiņas un to ekonomiskie, sociālie cēloņi un sekas. Kā norādīts VARAM pamatnostādnes, Latvijā raksturīgs zems dabiskais pieaugums un augsta emigrācija, kas rada spēcīgu fiskālu nesabalansētību izdevumos un ieņēmumos, apgrūtinot labklājības sfēras izdevumu segšanu. Rets apdzīvotums lauku teritorijās un strauji augoša Rīgas aglomerācija. Minētais būtiski ietekmē arī sociālās palīdzības un sociālo pakalpojumu jomas attīstību Latvijā, īpaši vidējos un mazos lauku novados.

Raksta autoru ieskatā dažādu jomu politikas pamatnostādnes ir nedefinētas problēmas, tomēr nav vienota skatījuma un ieteikumu to risināšanai. Piemēram, pakalpojumu “grozā” tiek iekļauts sociālā darba pakalpojums. Jautājums, vai ar šo terminu tiek domāts Sociālo pakalpojumu un sociālās

² <http://www.socialwork.lv/jaunumi/prezentacijas/>

³ Reģionālās politikas pamatnostādnes 2013.–2019. gadam: <http://www.varam.gov.lv/lat/pol/ppd/?doc=20773>

palīdzības likumā noteiktais termina “sociālais darbs” skaidrojums vai tam ir plašāka nozīme. Sociālais darbs ir profesionāla darbība, lai palīdzētu personām, ģimenēm, personu grupām un sabiedrībai kopumā veicināt vai atjaunot savu spēju sociāli funkcionēt, kā arī radīt šai funkcionēšanai labvēlīgus apstākļus.

Saskaņā ar Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likuma 10. pantā noteikto, lai nodrošinātu iedzīvotāju vajadzību profesionālu izvērtēšanu un kvalitatīvu sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības sniegšanu, katrā pašvaldībā jābūt vismaz vienam sociālā darba speciālistam uz katriem tūkstošiem iedzīvotājiem, kā arī jāizveido sociālais dienests.

Šobrīd katrā novadā ir izveidots sociālais dienests. Sociālo dienestu vadītāji iedzīvotāju vajadzību nodrošināšanai laukos izmanto dažādas pieejas:

- mazākajos novados sociālā darba speciālistu skaits ir 3 darbinieki, ieskaitot vadītāju, piemēram, vadītājs, sociālais darbinieks darbam ar ģimenēm un bērniem un sociālās palīdzības organizators vai sociālais darbinieks darbam ar pilngadīgām personām;
- uz klientu apkalpošanas vietām izbrauc sociālais darbinieks darbam ar ģimenēm ar bērniem vai sociālās palīdzības organizators;
- sociālā darbinieka pilna atbildība konkrētā pagastā, nodrošinot gan sociālās palīdzības sniegšanu, veicot sociālo darbu ar ģimenēm ar bērniem un ar pilngadīgām personām, veicot novērtēšanu pakalpojumu saņemšanai un sagatavojot lēmumus par pakalpojumu piešķiršanu, kā arī krīzes intervenci;
- mazajos un vidējos lauku novados visbiežāk sociālie pakalpojumi tiek pirkti no citām pašvaldībām, NVO, kā arī tiek izmantoti valsts finansētie pakalpojumi.

Gan dalītai atbildībai, gan pienākumu apvienošanai ir savi plusi un mīnusi, kas var ietekmēt darba kvalitāti. Lielajās pilsētās un novados sociālo darbinieku pienākumi ir nodalīti atbilstoši darbam ar konkrētām mērķa grupām, arī sociālās palīdzības sniegšana nav sociālā darbinieka pienākums. Risinājumus, kurus var piemērot lielajos novados ar iedzīvotāju skaitu virs 20 000 un pilsētās, nevarēs piemērot lauku teritorijās ar zemu iedzīvotāju skaitu un plašām teritorijām.

Ilze Jansiņa jau vairāk kā 20 gadus strādā Liezēres pagasta teritorijā, kas pēc teritoriālās reformas ietilpst Madonas novada pašvaldībā. 20 gadu laikā ir būtiski pilnveidojusies sociālās palīdzības un sociālo pakalpojumu sistēma valstī un arī pašvaldībās. Liezēres pagastā sociālais darbinieks veic gan darbu ar ģimenēm un bērniem, gan nodrošina sociālās palīdzības sniegšanu un organizē pakalpojumu saņemšanu iedzīvotājiem atbilstoši vajadzībām. Vienotu darba izpildes kvalitāti nodrošina izstrādātās instrukcijas, veidlapas, sniegtā pakalpojuma kvalitātes kontroles reizi gadā. Kristīne Veispale sociālā darba jomā strādā 15 gadus, ir pieredze Rīgā valsts un NVO sektorā, šobrīd pašvaldībā. Uzsākot darbu pašvaldībā, kurai ir 14 pagasti un pilsēta,

saskārās ar daudziem izaicinājumiem. Būtiski atšķiras sociālā darbinieka darba apjoms, arī saturs, ja ir pieejami daudzveidīgi sociālie pakalpojumi un speciālisti iespējami tuvāk klienta dzīvesvietai. Šādā situācijā galvenais darbā ir klienta vajadzību novērtēšana, motivēšana, nosūtījums pakalpojuma saņemšanai, atgriezeniskā saite. Savukārt laukos arī atbilstoši tiek veikta klienta vajadzību novērtēšana, tomēr pakalpojumu saņemšanas iespējas bieži vien ir ierobežotas (piemēram, attālums, transporta izmaksas, speciālistu noslogotība).

Raksta autore piedalījās Labklājības ministrijas ESF projekta “Profesionāla sociālā darba attīstība pašvaldībās” 2017. gada 18. oktobrī organizētajā tematiskajā diskusijā “Lauku sociālā darba specifika Latvijā”. Diskusijas laikā tika apzināti sociālā darbinieka laukos pienākumi sociālā darba prakses ietvaros. Praksē bieži tiek apvienota sociālās palīdzības sniegšana, darbs ar gadījumu jeb psihosociālais darbs, gadījumu vadīšana, krīzes intervence, novērtēšana pakalpojumu saņemšanai un citi sociālā darbinieka pienākumi. Papildus, reaģējot uz vietējās kopienas iedzīvotāju vajadzībām, tiek veikti arī citi pienākumi, kas neatbilst sociālā darbinieka kompetencei, piemēram, transporta pakalpojuma nodrošināšana, apsveikumu gatavošana, pabalstu piegāde mājās, mājokļa apsaimniekošanas jautājumu risināšana u.tml. Diskusijas laikā izskanēja arī daudz atšķirīgu viedokļu un prakses raksturojumu, jo atšķiras gan sociālā darba speciālistu skaits novados, gan pieejamie sociālie un sabiedriskie pakalpojumi. Tas var ietekmēt sociālā darbinieka darba apjomu un veicamos pienākumus.⁴ Viens no būtiskākajiem aspektiem ir darba organizēšana un plānošana atbilstoši katra novada lielumam, teritoriālajam iedalījumam, iedzīvotāju skaitam, iedzīvotāju vajadzībām un pieejamajiem pakalpojumiem.

Vienlaikus arī ex-ante pētījumā “Pašvaldību sociālo dienestu un sociālā darba speciālistu darbības efektivitātes novērtēšanas rezultāti un to analīze”, kuru Labklājības ministrija veica 2017. gadā, iezīmējas problemātika, kas raksturīga sociālajos dienestos, kuri veic darbu lauku novadu teritorijās ar zemu iedzīvotāju blīvumu.⁵ Pētījumā gan sociālo dienestu vadītāji, gan sociālā darba speciālisti norāda, ka ikdienā viņiem ir jāveic pienākumi, kas nebūtu jāveic sociālā darba ietvaros, turklāt dienestu vadītāji tā domā biežāk nekā sociālā darba speciālisti (attiecīgi 83% un 66%). Pētījumā konstatēts, ka sociālie darbinieki papildus saviem profesionālajiem pienākumiem nodrošina klientu transportēšanu uz / no citām iestādēm pakalpojumu saņemšanai (t.sk. ar personīgo transportu), apsveic iedzīvotājus svētkos, nogādā pabalstus dzīvesvieta, izdala pārtikas pakas, organizē kultūras pasākumus, kārtro mājokļa apsaimniekošanas jautājumus, mājokļu novērtēšanu, piedalās personas izlikšanā no mājokļa, risina problēmas ar mājdzīvniekiem, organizē bezpiederīgo cilvēku apbedīšanu, apkopj kapus, risina kaimiņu konfliktus, izsniedz dažāda veida izziņas.

⁴ Videoarhīvs: <https://www.facebook.com/Profesionalasocialadardaattistibapasvaldibas/>

⁵ Ex-ante pētījums “Pašvaldību sociālo dienestu un sociālā darba speciālistu darbības efektivitātes novērtēšanas rezultāti un to analīze” 92.-101. lpp.ppd/?doc=20773

Papildus nosaukti tādi uzdevumi, kas liecina par pārmērīgas aprūpes uzņemšanos pār klientu vai citu darbinieku funkciju uzņemšanos (psihologa, asistenta, aprūpētāja, policista, jurista, grāmatveža, sekretāres un citu speciālista pienākumi).

Pētījumā gan sociālo dienestu vadītāji, gan sociālie darbinieki norāda, ka izprot savas kompetences robežas un papildu pienākumus iespējams deleģēt gan citiem speciālistiem pašvaldībā, gan nevalstiskajām organizācijām, gan privātajam sektoram.

2017. gada 10. novembrī Sociālo darbinieku biedrības organizētajā konferencē "Aktualitāte sociālajā darbā: specializācija un robežas"⁶ dalībnieku ieteikumi un redzējums par problemātiku un iespējamiem attīstības virzieniem ir līdzīgs gan tematiskajā diskusijā, gan ex-ante pētījumā apkopotajos sociālā darba prakses novērojumos vidējos un mazos lauku novados:

- viens speciālists veic dažādus pienākumus (sociālās palīdzības sniegšana, darbs ar ģimenēm un bērniem, darbs ar pilngadīgām personām, darbs ar cilvēkiem ar invaliditāti, darbs ar veciem cilvēkiem u.c.), līdz ar to jābūt plašām un vispārīgām zināšanām par sociālo darbu ar dažādām mērķa grupām, jāspēj atrast atbilstošu informāciju, jāpārzina normatīvie akti;
- ierobežota sociālo pakalpojumu pieejamība, nevienmērīgi attīstīti pakalpojumi;
- ierobežota vispārējo pakalpojumu pieejamība (transports, ārstniecība, bankas, veikali, nodarbinātība, izglītība u.c.);
- speciālistu (piemēram, psihologa, psihoterapeita, jurista, psihiatra, ergoterapeita, sociālā pedagoga u.c.) un sociālo pakalpojumu (atbalsta centru, ģimenes asistenta u.c.) pieejamība efektīvai bērnu tiesību aizsardzības sistēmas nodrošināšanai;
- ierobežots laiks veikt sociālo darbu ar gadījumu, izmantojot dažādas metodes un pieejas, t.sk. psihosociālo konsultēšanu;
- grūtības ievērot profesionālās kompetences robežas, tiek pildīti citi pienākumi;
- iesaiste labdarības projektos, līdzdarbošanās un iesaiste NVO projektos;
- atalgojuma atšķirība, ierobežotas iespējas karjeras izaugsmei;
- kopienas zināšanas – jāpārzina vietējā sabiedrībā notiekošais, jāorientējas kopienas sistēmā (par līdzcilvēku resursiem u.tml.), ģeogrāfiskās teritorijas pārzināšana;
- sociālo dienestu vadītājiem nav obligāti jābūt sociālā darba izglītībai, taču sociālie darbinieki pauž viedokli, ka nereti vadītāji tādēļ neizprot kompetences robežas sociālajam darbiniekam un uzdod veikt papildu pienākumus.

Gan tematiskajā diskusijā, gan ex-ante pētījumā, gan konferencē iezīmējas sociālā darba prakses specifika vidējos un mazos lauku novados. Lai objektīvi analizētu sociālo darbu laukos, autore ir apkopojus arī ārvalstu pētījumus, praksi un ieteikumus par sociālo darbu laukos.

⁶ <http://www.socialwork.lv/jaunumi/prezentacijas/>

Sociālais darbs lauku apvidos pirmo reizi tiek minēts jau 1908. gadā, kad toreizējais ASV prezidents Teodors Rūzvelts iestājās par labdarības jautājumiem. Vēlāk 60. gados ASV uzsāka cīņu ar nabadzību. (Lohman and Lohman, 2006)⁷

Lauku vidē sociālajiem darbiniekiem ir vispārīgas un plašas zināšanas par problēmu risināšanu, lai varētu reaģēt uz kompleksajām klientu un ģimeņu vajadzībām ar ierobežotu pieeju pakalpojumu saņemšanai un transporta pieejamībai, un šajos apvidos iedzīvotāji ir vairāk pakļauti nabadzības riskam (Farley, 1982; Ginsberg, 2005).

Zinātniskajos rakstos un pētījumos par sociālā darba praksi lauku teritorijās galvenokārt dominē viedoklis par vispārējās sociālā darba prakses attīstību kopienā. Vēsturiski sociālais darbs gan Eiropā, gan ASV ir attīstījies divos virzienos. Lielākā daļa sociālā darba speciālistu strādā pilsētās, un ir noteikti dažādi specializācijas virzieni, kā arī klientiem pieejams plašs pakalpojumu klāsts. Lauku teritorijās ar mazāku iedzīvotāju blīvumu ir mazāk sociālo darbinieku un pakalpojumu (veselības, izglītības, sociālie u.c.).

Citi autori (Colvin & Bullock, 2015; Lewis, Scott & Calfee, 2013; Scales, Streeter & Cooper, 2013) norāda, ka sociāla darbinieka loma lauku vidē nav tikai darbs ar gadījumu, bet ir arī sadarbība vietējā kopienā, vietējās kapacitātes stiprināšana, interešu aizstāvība un izglītošana.

ASV profesionālo sociālo darbinieku asociācija, kura apvieno vairāk kā 132 000 profesionāļu, norāda 5 galvenos izaicinājumus sociālajā darbā lauku teritorijās:

1. Augstas izmaksas pakalpojumu nodrošināšanai atbilstoši personas individuālajām vajadzībām. Sociālajam darbiniekam jābūt visaptverošām zināšanām par to, kā reaģēt un kā organizēt palīdzības sniegšanu ierobežotu resursu apstākļos.
2. Darbs un dzīvesvieta ģeogrāfiski nelielā teritorijā. Saskarsme ar klientiem publiskās vietās, veikalos, izglītības iestādēs, baznīcās, pie ārsta, atpūtas vietās. Nereti personiskas attiecības, klients bijis pazīstams personīgi vai kādā kopīgā aktivitātē, projektā izveidojas draudzīgas attiecības ar bijušajiem klientiem. Mazā kopienā izvairīties no tā ir gandrīz neiespējami, tādēļ jāslāglabā augsti ētiskie standarti un īpaši jāpievērš uzmanība privātuma nodrošināšanai darbā ar klientiem. Kā vienu no risinājumiem atbalsta sniegšanā klientiem asociācija min moderno tehnoloģiju izmantošanu. Piemēram, klientu konsultēšana tiešsaistes režīmā, ja to kāda iemesla dēļ nevar veikt kopienā esošais sociālais darbinieks.
3. Nabadzība. Lielākajam nabadzības riskam ir pakļauti iedzīvotāji lauku teritorijās. Sociālajam darbiniekam jāmeklē risinājumi, kā klientiem ar ierobežotiem finanšu resursiem atrast iespējas lētākam dzīvesvietas

⁷ "Rural Social Work Practice. Nancy Lohman and Roger A. Lohman. "The Journal of Sociology & Social Welfare": Vol. 33: Iss. 4, Article 22.

nodrošinājumam, bērnu aprūpes pakalpojumiem, pieejai veselības aprūpes un izglītības pakalpojumiem u.tml., jo darba iespēju klientiem ir maz.

4. Grūtības nokļūt līdz pakalpojumu saņemšanas vietai, sabiedriskā transporta pieejamība. Arī ASV speciālisti norāda, ka pastāv dažādi risinājumi – piemēram, arī velosipēds ir transports, ja laika apstākļi ir piemēroti.
5. Darbs kā interešu aizstāvim un sociālais darbs kopienā. Sociālais darbinieks lauku teritorijās neveic tikai individuālo darbu ar klientu, bet arī organizē dažādas aktivitātes, kas veicina vietējās kopienas iedzīvotāju interešu aizstāvību un veicina jaunu pakalpojumu attīstību atbilstoši iedzīvotāju vajadzībām.⁸

Apkopojot teorētisko literatūru, secināms, ka arī ārvalstu praksē pastāv izaicinājumi sociālā darba praksē laukos. Raksta autore vēlas iedrošināt sociālajā jomā strādājošos speciālistus būt elastīgiem, lai meklētu labākos risinājumus darba kvalitātes uzlabošanai un sociālā atbalsta nodrošināšana lauku teritorijās. Ir iespējami vairāki risinājumi.

Minimālās prasības noteiktas normatīvajos aktos, tomēr sociālo pakalpojumu pieejamība un sociālā darba speciālistu skaits atšķiras. Galvenokārt efektīva sociālo pakalpojumu attīstība ir sociālā dienesta vadības kompetences jautājums. Vienlaikus līdzekļu piešķiršanā lēmumus pieņem pašvaldības politiķi, tādējādi sadarbībai jābūt labai visos līmeņos. Jāatzīmē, ka sociālajiem dienestiem nākotnē ir jādoma par pakalpojumu attīstību jaunajos sociālekonomiskajos apstākļos. Joprojām aktīva ir iedzīvotāju migrācija uz pilsētām un emigrācija. Jāņem vērā arī tas, ka Latvijā pakāpeniski ieplūst darbaspēks no citām valstīm, līdz ar to integrācijas jautājumi kļūst aizvien aktuālāki. Katru gadu laukos tiek likvidētas izglītības iestādes, tiek slēgtas pasta nodaļas, veikta veselības aprūpes sistēmas reforma, kas būtiski ietekmē sabiedrisko pakalpojumu saņemšanas iespējas lauku novados.

Pamatojoties uz iepriekšminēto, sociālo darbu laukos var organizēt vairākos veidos.

1. Darbu var veikt sociālais darbinieks pagasta teritorijā / kopienā, piemēram, realizējot sociālā darbinieka profesijas standartā noteikto, ka sociālais darbinieks identificē klienta (indivīda, grupas) sociālās problēmas un vada sociālā gadījuma risināšanas gaitu; apzina, mobilizē, organizē un piesaista resursus; izveido starpprofesionālo komandu, nodrošina tās vadību un ilglaicīgu funkcionēšanu; pārstāv klienta intereses un tiesības citās institūcijās; analizē sociālo problēmu cēloņus un izstrādā priekšlikumus sociālo problēmu risināšanai mikro, mezo un makro līmenī; veicina uzlabojumus un izmaiņas kopienas un

⁸ National Association of Social Workers (NASW) profesionālo sociālo darbinieku asociācija ASV. NASW has about 132,000 members "Five Major Challenges that come with Social Work in Rural Communities" <https://online.rutgers.edu/resources/articles/five-major-challenges-that-come-with-social-work-in-rural-communities/?program=msw>

visas sabiedrības sociālajā attīstībā, sakārtojot kopienas un valsts sociālo vidi; novērtē sociālās politikas efektivitāti, sociālo pakalpojumu kvalitāti un atbilstību iedzīvotāju vajadzībām, kā arī pakalpojumu pieejamību sabiedrībai; veic un attīsta sociālā darba pētījumus, programmas un projektus; organizē un veic profilaktisko sociālo darbu, lai novērstu sociālo problēmu rašanos; veic supervīziju; vada citus darbiniekus. Kā redzams sociālo darbinieku profesijas standartā, viens no pienākumiem ir kopienas attīstības, sociālo pakalpojumu pieejamības un atbilstības kopienas locekļu vajadzībām veicināšana.⁹ Arī Labklājības ministrija kā vienu no risinājumiem sociālā darba prakses pilnveidošanai ESF projekta "Profesionāla sociālā darba attīstība pašvaldībās" ietvaros paredzējusi uzsākt kopienas sociālā darba īstenošanu Latvijas pašvaldībās:

- kopienas sociālais darbs tiek izmantots, lai stiprinātu un motivētu cilvēkus savai izaugsmei un attīstībai;
- ietver stratēģijas, kas vērstas uz sociālo izmaiņu ierosināšanu un ieviešanu kopienā vai sabiedrībā kopumā;
- kopienas sociālajā darbā tiek risinātas dažādas sabiedrības grupu mijiedarbības problēmas un kopienas sociālās problēmas.

Dažādus sociāla darbinieka pienākumus, piemēram, kopienas darbu, ir iespējams veikt, jo praksē sociālais darbs laukos ar konkrētām mērķa grupām nav tik intensīvs kā pilsētās un lielajos novados, jo klientu skaits atsevišķās mērķa grupās nav liels un ir mainīgs.

2. Otra iespēja – organizēt sociālo darbu laukos, veicot klienta situācijas atbilstošu novērtēšanu, pakalpojumu nodrošināšanu un krīzes intervenci, padziļinātam sociālajam darbam ar gadījumu piesaistot speciālistus no novada centra vai citiem pakalpojumu sniedzējiem.

Apkopojot praktiķu sniegto informāciju, personīgo profesionālo pieredzi lauku sociālā darba praksē un teorētisko literatūru, secināms, ka Latvijas situācijā sociālajos dienestos darbs tiek veikts gan ar klientiem, gan strādājot kā interešu aizstāvjiem un līdzdarbojoties jaunu pakalpojumu veidošanā novados. Par sociālā dienesta attīstības virzieniem galvenokārt atbildību uzņemas sociālā dienesta vadītāji, tomēr pietiekami bieži gan presē, gan praktiķu semināros un konferencēs redzami daudzi labās prakses piemēri, kur iniciatori un realizētāji bijuši tieši sociālie darbinieki.

Ieteikumi un iespējamie risinājumi

Raksta autore, apkopojot ex-ante pētījumā konstatēto, diskusijas laikā un konferences darba grupās izteiktos praktiķu viedokļus, kā arī teorētisko literatūru, izvirza vairākus iespējamus risinājumus sociālā darba prakses laukos attīstībai Latvijas apstākļos, par kuriem nepieciešams diskutēt plašāk, lai atrastu piemērotākos risinājumus.

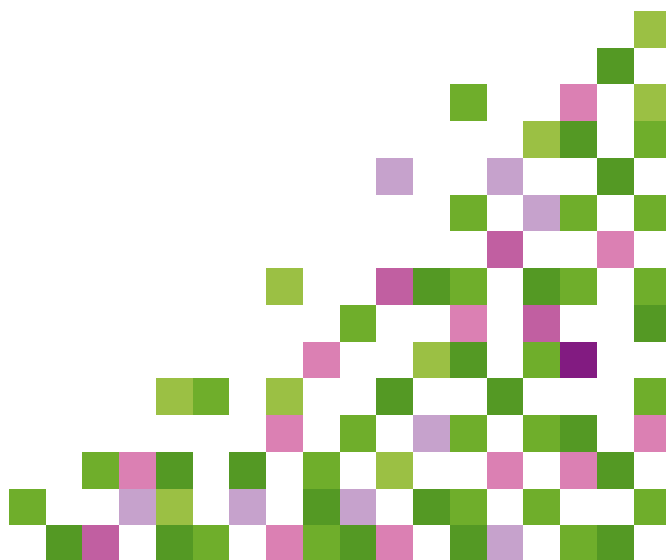
⁹ Profesijas standarts "sociālais darbinieks", apstiprināts ar Izglītības un zinātnes ministrijas 2002. gada 6. jūnija rīkojumu Nr. 351

- Makro līmenī – valstiskā līmenī politikas veidotājiem būtu nepieciešams noteikt sociālā darba laukos specifiskās prasības, lai varētu noteikt kompetences robežas un noteikt noslodzi sociālajam darbiniekam, kurš strādā lauku teritorijā / kopienā. Piemēram, diskutējams jautājums ir par sociālās palīdzības sniegšanu, nodalot to no sociālā darba ar personu / ģimeni. Kopienas sociālā darba ieviešana praksē.
- Mezo līmenī – pašvaldības līmenī pašvaldības politiķiem kopā ar sociālā dienesta vadību turpināt attīstīt sociālos pakalpojumus atbilstoši iedzīvotāju vajadzībām, ņemot vērā VARAM ieteikumus pakalpojumu “grozu” piemērošanā. Papildu pienākumus, kurus veic sociālie darbinieki, un kuri tika norādīti gan pētījumā, gan diskusijās, deleģēt citiem pašvaldības speciālistiem, NVO vai sociālo pakalpojumu sniedzējiem. Zināšanas par prakses robežām un prasme tās noturēt ir viens no lielākajiem izaicinājumiem sociālā darba praksē lauku novados. Pienākums izvērtēt veiktā darba apjomu un saturu ir gan sociālā dienesta vadības līmenī, gan sociālā darba speciālistam pašam. Izvērtēt iespējas ieviest pašvaldības praksē kopienas sociālo darbu kā papildu resursu.
- Mikro līmenī – stiprināt sociālā darbinieka profesionālo kapacitāti, nodrošinot mācības un supervīziju, lai sociālais darbinieks labāk spētu noteikt savas kompetences robežas.

Sociālā darba prakses specifika laukos ir pamatota ar tādiem kritērijiem kā iedzīvotāju blīvums, attālums, sociālo pakalpojumu pieejamība. Atbildes uz iespējamajiem risinājumiem ir noteiktas VARAM pamatnostādņēs ar noteikto pakalpojumu “grozu” atbilstoši teritoriālajam lielumam un resursu pieejamībai. Sociālajam darbiniekam laukos stingri jānosaka kompetences robežas, jānodala papildu pienākumi, kas neatbilst sociālā dienesta pamatfunkcijai.

Izmantoto literatūras un informācijas avotu saraksts:

1. **Lohman N., Lohman A.R.** “Rural Social Work Practice. “The Journal of Sociology & Social Welfare”: Vol. 33: Iss. 4, Article 22.
2. National Association of Social Workers (NASW) “Five Major Challenges that come with Social Work in Rural Communities” <https://online.rutgers.edu/resources/articles/five-major-challenges-that-come-with-social-work-in-rural-communities/?program=msw>
3. Ex-ante pētījums “Pašvaldību sociālo dienestu un sociālā darba speciālistu darbības efektivitātes novērtēšanas rezultāti un to analīze” 92.–101. lpp. 2017. Pieejams: <http://www.lm.gov.lv/text/3756>
4. Labklājības ministrijas ESF projekta “Profesionāla sociālā darba attīstība pašvaldībās” rīkotās diskusijas “Lauku sociālā darba specifika Latvijā” 18.10.2107. Pieejams: Videoarhīvs <https://www.facebook.com/Profesionalasocialadarbaattistibapasvaldibas/>
5. Pamatnostādnes sociālo pakalpojumu attīstībai 2014.- 2020.gadam. Pieejams: <http://polsis.mk.gov.lv/documents/4558>
6. Profesijas standarts “sociālais darbinieks”, apstiprināts ar Izglītības un zinātnes ministrijas 2002.gada 6.jūnija rīkojumu Nr.351. Pieejams: <http://visc.gov.lv/profizglitiba/dokumenti/standarti/ps0079.pdf>
7. Reģionālās politikas pamatnostādnes 2013.--2019. gadam. Pieejams: <http://www.varam.gov.lv/lat/pol/ppd/?doc=20773>
8. Sociālo darbinieku biedrības konference “Aktualitātes sociālajā darbā: specializācija un robežas”, 10.11.2017. Pieejams: <http://www.socialwork.lv/jaunumi/prezentacijas/>

Ētiskās dilemmas risināšana: Rīgas Labklājības departamenta pieredze

Mārtiņš Moors, sociālo zinātņu maģistrs sabiedrības vadībā (Mg. sc.), tiesību zinātņu maģistrs (Mg. iur.),
Rīgas domes Labklājības departamenta Ētikas komisijas priekšsēdētājs

2017. gada nogalē mediju un sabiedrības uzmanība tika pievērsta gadījumam, kurā bija iesaistīti arī Rīgas sociālie darbinieki. Telekanāla “STV Pirmā” projekta, kurā piedalījās divas Rīgas patversmes (turpmāk – Patversme) klientes, 2017. gada 19. oktobra 1. raidījumā “Caur ērkšķiem uz...” (turpmāk – TV projekts) tika rādīti divi sociālie darbinieki, kuri raidījumā publiski puda informāciju par klientu sociālo situāciju. Raidījumā tika rādīta ne tikai klientu dzīvesvieta Patversmē, bet arī citu klientu dzīvesvietas Patversmes telpās. Raidījumā varēja redzēt Patversmes klientu gultas vietas, kā arī uz tām uzrakstītus uzvārdus. Rīgas domes Labklājības departamentā (turpmāk – Labklājības departaments), kas ir Rīgas pilsētas pašvaldības vadošā iestāde sociālo pakalpojumu, sociālās palīdzības un veselības jomā, un Rīgas patversme ir tā pakļautības iestāde, ir izveidota Ētikas komisija (turpmāk – Komisija). Publiski izskanējusi informācija norādīja uz iespējamu neētisku iesaistīto sociālo darbinieku rīcību, pārkāpjot konfidencialitātes pienākumu attiecībā pret klientu, tāpēc Labklājības departaments izskatīja minēto gadījumu Komisijā un turpmāk rakstā ir pausti Komisijas apsvērumi un secinājumi.

Gadījuma izskatīšanas procedūra

Kaut arī sākotnēji izskanējusi informācija ļāva izdarīt pieņēmumus, ka ir veikta neētiska sociālo darbinieku rīcība, Komisijas uzdevums bija uzklaušīt iesaistītos darbiniekus un iestādes vadītāju, un nepieņemt sasteigtu lēmumu. Lai to nodrošinātu, tika saņemti iesaistīto sociālo darbinieku un vadītāja rakstiski paskaidrojumi un citi dokumenti (piemēram, klientu rakstiskie iesniegumi), kā arī sociālie darbinieki un vadītājs uzklaušīti klātienē Komisijas sēdē. Komisija sanāca divas reizes – pirmo reizi, lai iegūtu informāciju no iesaistītajiem darbiniekiem un uzklaušītu viņu pamatojumu savai rīcībai, bet otro reizi, lai nodefinētu ētikas dilemmu, veiktu iegūtās informācijas interpretāciju Latvijas sociālo darbinieku Ētikas kodeksa (turpmāk – Ētikas kodekss) regulējuma kontekstā, izspriestu iespējamās rīcības alternatīvas un izveidotu secinājumus un ieteikumus.

Vēl viens būtisks aspekts ir tas, ka Komisija izskatīja situāciju saskaņā ar pastāvošā Ētikas kodeksa regulējumu, nevis vadījās no teorētiskām nostādnēm vai citu valstu sociālā darba ētikas regulējuma.

Situācijas apraksts

2017. gada maija beigās Patversmē tika saņemta informācija, ka “STV Pirmā” un “Jump Studio” ir izsludinājuši atlasi jaunam TV filmēšanas projektam, kuram tiek meklētas dalībnieces. TV projekts bija paredzēts kā sociāls eksperiments, kurā 10 sievietēm tika dota iespēja mēneša laikā uzlabot dzīves kvalitāti. “Jump Studio” producete piedāvāja klientēm ar smagām dzīves situācijām pieteikties sociālajā projektā. Piedāvājumam atsaucās divas Patversmes klientes. Saskaņā ar TV projekta noteikumiem visiem dalībniekiem bija nepieciešams atrast divas personas, kuras raidījumā varētu par viņām pastāstīt un raksturot. Tā kā abām dalībniecēm nebija nevienas šādas personas, sievietes vērsās ar lūgumu pie saviem Patversmes sociālajiem darbiniekiem.

Sociālie darbinieki, apspriežoties ar Patversmes vadītāju par TV projekta mērķi un sieviešu situācijām, nolēmuši, ka projekts varētu būt cita veida palīdzība, atšķirīga no tās, ko var sniegt sociālie pakalpojumu vai sociālā palīdzība; TV projekts, iespējams, dotu impulsu un vēlēšanos mainīt klientu pašreizējo situāciju. Tāpēc sociālie darbinieki nolēma atbalstīt klientu iniciatīvu dalībai TV projektā.

Sociālo darbinieku rīcības skaidrojums un pamatojums

Sociālie darbinieki skaidroja, ka lēmums par piedalīšanos TV projektā tika apspriests darbinieku starpā un ar klientēm ilgāku laiku pirms dalības uzsākšanas. Tas nozīmē, ka šāda rīcība nenotika sasteigti vai nepārdomājot tās nozīmi klientu privātās dzīves publicitātes kontekstā. Sociālie darbinieki apzinājās, ka TV projekta aktivitātes paredz dalībniekiem paust informāciju par savu privāto dzīvi. Viens no sociālajiem darbiniekiem pirms TV projekta arī zvanīja šova kontaktpersonai un interesējās, kā projekts tiks organizēts, kas tajā notiks. Ņemot vērā iepriekš minēto, Patversmes vadītājs un sociālie darbinieki vienojās, ka ar klientēm pirms dalības uzsākšanas veiks pārrunas par TV projekta noteikumiem, izskaidrojot, ka TV projekts tiks rādīts televīzijā, par klientēm tiks parādītas daudzas privātas lietas. Sievietes piekrita dalībai projektā, jo neuzskatīja, ka viņām ir kas slēpjams.

Sociālie darbinieki uzsvēra, ka sievietes pašas nāca un lūdza palīdzību. Klientes uzrakstīja rakstisku iesniegumu

par to, lai sociālie darbinieki būtu personas, kas raksturo viņas kameras priekšā, kā to noteica TV projekta noteikumi. Tāpat arī citas Patversmes klientes, kas nepiedalījās TV projektā, puda atbalstošu attieksmi abām dalībniecēm un atļāva TV projekta operatoram filmēt viņu dzīvesvietu.

Sociālie darbinieki savu rīcību pirms materiāla filmēšanas tika analizējuši Ētikas kodeksa kontekstā un uzskata, ka Ētikas kodekss atļauj sociālajiem darbiniekiem šādu rīcību, īpaši, ja to prasa paši klienti. Proti, Ētikas kodeksa 3.3.1. apakšpunkts nosaka, ka *“sociālais darbinieks primāri ir atbildīgs klienta priekšā”*, savukārt, 2.5. apakšpunkts nosaka sociālā darbinieka pienākumu *“Sniegt visu iespējamo palīdzību katram [...]”*. Līdz ar to sociālie darbinieki uzskatīja, ka nebija pamata atteikt palīdzēt sievietēm un tas nebija pretrunā ar Ētikas kodeksu.

Sociālie darbinieki skaidroja, ka pirms dalībnieču filmēšanas TV projektā viņi izrunāja ar klientēm, kādu informāciju stāstīs par dalībniecēm filmēšanas laikā, vienojās, ko drīkst teikt un ko nedrīkst teikt, piemēram, vai drīkst teikt, ka kliente ir dzīvojusi bērnu namā, par dzīvi Patversmē, uz ielas, par atkarībām, par attiecībām ar mammu. Vienojās noteikti nestāstīt par intīmo dzīvi.

Kad sociālais darbinieks runāja kameras priekšā, attiecīgā dalībiece atradās filmēšanas telpā un dzirdēja visu, ko sociālais darbinieks runāja par viņu filmēšanas laikā. Sievietes akceptēja darbinieku teikto.

Par raidījuma epizodi, kad tika rādītas Patversmes telpas, kur uz gultām ir redzami uzvārdi, ir saņemta attiecīgo klientu piekrišana, proti, iesniegums no citām Patversmes klientēm. Citas Patversmes klientes bija atbalstošas, kad tika prasīta atļauja filmēšanai, viņām nebija pretenziju. Arī vēlāk Patversmes klientes, noskatoties šovu, izteica atzinību un atbalstu abām dalībniecēm.

Patversmes klientes un dalībnieces apsprieda arī iespēju, ka šovs vismaz minimāli dos iespēju pastāstīt sabiedrībai, kādas problēmas un situācijas dzīvē pastāv. Arī sociālie darbinieki uzskatīja, ka ar TV projekta starpniecību ir iespējams aktualizēt problēmas, ar kurām saskaras noteiktas sabiedrības grupas, proti, personas bez pastāvīgas dzīvesvietas.

Ētikas kodeksa regulējums

- 2.2. Katram cilvēkam ir tiesības uz pašrealizāciju tādā mērā, kādā tā netraucē citu personu tiesību realizāciju [...].
- 2.5. Sniegt visu iespējamo palīdzību katram, kas vērsies pēc palīdzības vai padoma [...].
- 2.7. Ievērot privātās dzīves, konfidencialitātes, kā arī informācijas atbildīgas izmantošanas principus.
- 3.2.2. [...] atturēties no jebkuras rīcības, kas varētu nelabvēlīgi ietekmēt profesijas prestižu.

3.2.6. Noteikt un skaidrot sociālās vajadzības, sociālo problēmu pamatus un raksturu.

3.3.1. Sociālais darbinieks primāri ir atbildīgs klienta priekšā.

3.3.3. Atzīt un respektēt klientu individuālos mērķus, atbildību un atšķirības.

Ētiskās dilemmas izpratne

Klienta pašrealizācijas tiesību, tiesību uz individuāliem mērķiem un atšķirībām ievērošana pret privātās dzīves, konfidencialitātes un informācijas atbildīgas izmantošanas pienākumu.

Komisijas situācijas interpretācija

Aprakstītā situācija var šķist viennozīmīga un skaidra tikai pirmajā brīdī, neiedziļinoties detaļās un bez iesaistīto darbinieku skaidrojuma, kā šī situācija veidojusies. Par to, ka aprakstīto situāciju kā viennozīmīgu neuzskatīja arī Komisija, liecina tas, ka Komisijai gadījuma izskatīšanai bija nepieciešamas divas sanāksmes, kurās Komisijas locekļi apskatīja iegūto informāciju galvenokārt no trīs aspektiem: klienta intereses un tiesības uz sociālā darbinieka atbalstu; sabiedrības intereses par sociālo problēmu aktualizēšanu; profesijas intereses un tēls sabiedrības skatījumā. Turklāt Komisija konstatēja, ka Patversmes vadītājs un sociālie darbinieki pirms rīcības izvēles ir veikuši ētikas apsvērumus un nonākuši pie secinājuma, ka situācijas aprakstā minētā rīcība nepārkāpj Ētikas kodeksu.

Klienta intereses

Varēja redzēt, ka sociālie darbinieki ir analizējuši TV projekta piedāvātos noteikumus, konsultējuši klientus par tiem un iespējamām privātas informācijas izpaušanas sekām. Var secināt, ka ir tikusi respektēta Patversmes klientu griba un lūgumi, kuri pie tam ir fiksēti rakstveidā. Tas liecina par klientu apzinātu un informētu izvēli. Līdz ar to var secināt, ka sociālo darbinieku rīcības izvēle ir bijusi par labu klienta prasībām un vēlmei pašrealizēties, izmantojot TV projekta piedāvājumu. Tomēr Komisija uzskatīja, ka sociālie darbinieki ir interpretējuši Ētikas kodeksa normas par klienta pašrealizāciju pārāk plaši, attiecinot to arī uz sociālā darbinieka aktīvu iesaistīšanos klienta pašrealizācijā. Komisijas ieskatā minētā Ētikas kodeksa norma ir vērsta uz to, lai atturētu sociālos darbiniekus no klienta pašrealizācijas tiesību ierobežojumiem, nevis kļūtu par to aktīvu līdzdalībnieku. Komisijas vērtējumā bija novērojama sociālā darbinieka iesaistīšanās Patversmes klienta privātajā dzīvē ārpus sociālā pakalpojuma sniegšanas attiecībām, tāpēc šādas attiecības var vērtēt kā nevēlamas. Sociālā darbinieka loma pakalpojuma sniegšanas ietvaros neietver šādas darbības un pienākumus, tāpēc tās ir veiktas ārpus profesionālo uzdevumu robežām, kaut arī pozitīvā nolūkā.

Komisijas vērtējumā sociālie darbinieki nebija pārkāpuši konfidencialitātes ierobežojumus attiecībā pret klienta privātās dzīves informācijas izpaušanu, jo bija rīkojušies pēc

klienta apzināta un informēta lūguma. Turklāt arī saskaņā ar Fizisko personu datu aizsardzības likumu šādas ziņas izpaust drīkst, ja ir paša datu subjekta piekrišana. Un šajā gadījumā tā nebija pasīva piekrišana, bet gan aktīva klientu pozīcija un lūgums veikt noteiktas darbības.

Sabiedrības intereses

Komisija piekrīt apgalvojumam, ka sociālā darba profesijas kopumā un sociālā darbinieka prakses uzdevums ir aktualizēt mērķa grupas vajadzības un bezpajumtniecības problēmu kā tādu, ko Patversmes darbinieki ir novērtējuši kā primāru uzdevumu. Tomēr Komisijas locekļi kritiski vērtēja to, vai šāds veids (dalība šovā, kas ir izklaidējošs nevis, piemēram, analītisks vai dokumentāls raidījums) ir atbilstošs sabiedrības informēšanai par problēmu. Tam ir jāizvēlas citi līdzekļi, kādus pieļauj arī sociālā darba teorija, piemēram, sociālā akcija, raksti profesionālos žurnālos, politiku informēšana, profesionāla rakstura informācija medijos vai citā veidā, kad auditorija ir pienācīgi informēta, ka tas ir profesionālu viedoklis par kādas problēmas pastāvēšanu vai izpausmi sabiedrībā.

Profesijas intereses

Atsevišķu Komisijas uzmanību izpelnījās Ētikas kodeksā noteiktais atbildīgas informācijas izmantošanas pienākums, jo Komisijas vērtējumā tam ir divas šķautnes – attiecībā uz klientu tas prasa ievērot konfidencialitāti un privātās dzīves respektēšanu, taču otra šķautne saistās ar nepieciešamību izvērtēt, kā publiski paustā informācija var tikt uztverta plašākā sabiedrībā, kura nezina, ka sociālais darbinieks rīkojas ar klienta atļauju un pat, ja tā var teikt, klienta uzdevumā. No raidījumā parādītā varēja rasties iespaids, ka klients nezina, ka sociālais darbinieks runā par viņu publiski. Raidījumā tas nekādi netika atspoguļots. Savukārt sociālais darbinieks nekādā veidā nevar ietekmēt mediju radīto produktu. Arī pats televīzijas kā medija formāts parasti nepieļauj visu apstākļu izskaidrošanu, savukārt TV projekta formāts (šovs) koncentrējās uz pavisam citiem aspektiem, ne konfidencialitātes apsvērumiem. Drīzāk tas līdzinājās “dzeltenās preses” raidījumam, kurā informācija tiek pasniegta skandalozi, pat kompromitējoši, pievilinot auditoriju ar sensacionālu informāciju. Līdz ar to atbildīgas informācijas izmantošanas pienākums ir saistāms ar Ētikas kodeksa 3.2.2. punktā noteikto sociālā darbinieka vispārējo ētiskas uzvedības standartu un pienākumu atturēties no jebkādas rīcības, kas varētu nelabvēlīgi ietekmēt profesijas prestižu. Šis vispārējais standarts attiecas uz jebkuru sociālo darbinieku rīcību, bet publiskas rīcības gadījumā tam var būt vislielākā ietekme.

Komisija konstatē:

Ņemot vērā iepriekš minēto, Komisija konstatēja, ka sociālie darbinieki ir veikuši ētikas apsvērumus, dodot priekšroku rīcībai, kas saskanēja ar klienta vēlmēm un interesēm, un par ko ir saņemts rakstisks un informēts klientu lūgums. Tas nozīmē, ka sociālie darbinieki nav pārkāpuši Ētikas kodeksā noteikto konfidencialitātes pienākumu. Komisijas vērtējumā salīdzinoši mazāka nozīme ir piešķirta sociālā darba profesijas prestiža un ārējā tēla ietekmes izvērtējumam. Var teikt, ka sociālie darbinieki proporcionāli vairāk uzmanības

ir veltījuši klientu vēlmēm, bet mazāk analizējuši savas rīcības iespējamo publisko rezonansi. Komisija uzskatīja, ka pārāk maz nozīmes ticis piešķirts apsvērumiem par atbildīgas informācijas izmantošanu jebkurā situācijā, kas uzliek par pienākumu ļoti kritiski attiekties pret jebkuru klienta informācijas izpaušanu “uz āru” neatkarīgi no klienta pieprasījuma. Savukārt Ētikas kodeksa normu par informācijas atbildīgas izmantošanas un konfidencialitātes pienākumu sociālie darbinieki ir interpretējuši pārāk šauri, attiecinot to uz paša klienta piekrišanu informācijas izpaušanai publiski. Komisija uzskatīja, ka šāda sašaurināta interpretācija ir neatbilstoša. Sociālā darba profesijas neatņemama sastāvdaļa ir privātuma ievērošana un uzticības attiecības ar klientu. Informācijas par klientu publiska paušana (arī ar klienta piekrišanu) plašākā sabiedrībā var radīt pretēju priekšstatu, kas var nodarīt var radīt risku nodarīt būtisku kaitējumu sociālā darba profesijas prestižam sabiedrībā. Turklāt jāatgādina, ka klientam pašam vienmēr ir tiesības publiski par sevi paust jebkādu informāciju.

Komisijas pieņemtais lēmums

- Komisija tiešu Ētikas kodeksa pārkāpumu izskatāmajā gadījumā iesaistīto sociālo darbinieku rīcībā nekonstatē, bet konstatē neatbilstošu Ētikas kodeksa normu interpretāciju, kas noveda pie negatīvas publiskās rezonanses profesionāļu vidū.
- Ir nepieciešams skaidrot sociālo pakalpojumu sniedzējiem Ētikas kodeksa normu interpretāciju attiecībā pret klienta informācijas publisku paušanu arī gadījumos, kad klients to pats prasa.
- Ir jārosina grozījumi Ētikas kodeksā, lai no tā normām būtu skaidri saprotama sociālā darbinieka rīcība, ja klienta prasa savas sociālās situācijas izklāstīšanu publiski.

Nobeigums

Esmu pateicīgs par Patversmes sociālo darbinieku atļauju publicēt minētās situācijas analīzi Ētikas komisijā. Man ir liels gandarījums, ka sociālie darbinieki savā darbā sarežģītu lēmumu pieņemšanā izmanto Ētikas kodeksu. Tikai tad, ja mēs paši analizējam reālas situācijas, ar kurām sastopas sociālie darbinieki praksē, un dalāties ar šo pieredzi, mēs varam kopīgi veidot Ētikas kodeksa piemērošanas praksi un vairot savu kā profesionālu ētisko briedumu. Tikai vispusīga situācijas analīze un Ētikas kodeksa normu sistēmiska interpretācija ļauj veidot izpratni par rīcības pareizību konkrētos prakses apstākļos. Ceru, ka šis piemērs noderēs par atziņu kopumu visiem, kas ir bijuši vai būs iesaistīti šādās situācijās – gan tiem, kas steidzas ātri izdarīt secinājumus un nosodīt bez iedziļināšanās, gan tiem, kas vēlas praktizēt Ētikas kodeksa piemērošanu.

Sociālā darbinieka ekokarte

Ieva Ozola (ex-Lāss), maģistra grāds sociālajā darbā (Mg.soc.d.)

Supervizore, smilšu spēles metodes praktizētāja, Junga analītiskā psihoterapeite

Sociālā darba joma ir veltīta cilvēkiem, kuri ir nonākuši grūtībās. Tas nozīmē, ka sociālie darbinieki savā plašajā darba laukā saskaras ar cilvēka dzīvi no dzimšanas līdz miršanai, ar bērniem, mātēm un tēviem, ar vecvecākiem, ar vientuļniekiem un ģimenēm; slimībās, sāpēs un apjukumā, atbalsta trūkumā, izstumtībā un vājumā; jūtot kopīgu prieku un līdzpārdzīvojumu, kā arī neizmērojamo gandarījumu, kad lietas sāk iet uz labo pusi. Lai sociālais darbinieks savu darbu varētu veikt, līdzās daudzām kompetencēm un personības kvalitātēm ir nepieciešamas plašas zināšanas un reflektīva pieredze, kā arī atvērtība jaunai pieredzei, plašs redzesloks un spēja integrēt dažkārt ļoti pretrunīgus cilvēka dzīves aspektus. Sociālā darbinieka resursi ir ne tikai augstskolā vai tālākizglītībā iegūtās prasmes, ne tikai zināšanas par pašu sociālo darbu un tā veikšanu, bet arī viss, kas palīdz iepazīt cilvēka dabas un dzīves rituma daudzšķautņaino dažādību un dziļumu, vienkāršo un sarežģīto. Tādēļ uzdrošināšos teikt, ka sociālo darbinieku intereses lielākoties ir plašas, daudzpusīgas, tās tiešā nozīmē ir “ārpus” sociālā darba un aptver gan kino, teātri, mākslu, gan saistītās nozares – psiholoģiju, filozofiju, socioloģiju, teoloģiju un citas. Būtisks informācijas avots gandrīz katram ir mūsu kolēģu un tuvo cilvēku vai autoritāšu ieteikumi par piedzīvoto, kā arī reklāmas un aicinājumi, recenzijas sociālajos tīklos, un viens no nelieliem sociālo darbinieku atbalsta punktiem varētu būt arī žurnālā veidotā “Sociālā darbinieka ekokarte”, kurā dalīsimies un iepazīstināsim ar sociālo darbinieku jau izmantotiem noderīgiem avotiem, kā arī piedāvāsim jaunas resursu idejas.

↓ Ērti pieejami materiāli par sociālā darba praksi interneta vidē

Latvijas sociālā darba joma vēl pagaidām nevar lepoties ar daudziem, regulāriem un kvalitatīviem izdevumiem, bet nevarētu arī teikt, ka pavisam nekā nav. Tādēļ, pirmkārt, vēlos iepazīstināt ar trīs nozīmīgiem sociālo darbinieku ikdienas prakses resursiem interneta vidē, kurus jau izmanto un augsti novērtē gan praktizējošie sociālie darbinieki, gan studenti.

“Rokasgrāmata: metodes un pieejas sociālajā darbā”

Kuldīgas novada pašvaldības aģentūras un Latvijas supervizoru apvienības ESF projekta ietvaros izstrādāta rokasgrāmata, kas tika veidota kā turpinājums sociālo darbinieku mācību programmai. Lai arī rokasgrāmatā tiek izmantots jēdziens “psihosociālā konsultēšana”, tomēr tā nav specifiski orientēta uz sociālo darbinieku gadījuma vadīšanas vai psihosociālā jeb darba ar gadījumu prakses metodēm, bet sniedz bāzes zināšanu un prasmju apskatu

vispārīgā sociālā darba konsultēšanas kontekstā. Tā var lieliski noderēt sociālajiem darbiniekiem, kuriem ikdienā ir klienti ar vardarbības vai atkarības problēmām, un kuri veic klientu konsultēšanu, krīžu intervenci un / vai sociālo rehabilitāciju. Izdevuma autori ir pieredzējuši sociālā darba profesionāļi un supervizori. Kā ievadvārdos raksta rokasgrāmatas līdzautore un Latvijas supervizoru apvienības valdes priekšsēdētāja Inese Stankus-Viša: “Ikvienam sociālajam darbiniekam būtu nepieciešams “akadēmiskās” zināšanas papildināt ar padziļinātām praktiskām pieejām un metodēm sociālā darba praksē, iegūstot papildu specializāciju un strukturāli sekot tai, piemēram, naratīvajā pieejā, psihosociālajā konsultēšanā vai sociālajā darbā ar specifiskām grupām. Padziļināta sociālā darba prakšu un pieeju izmantošana paaugstina sociālā darbinieka kompetenci, kā arī dod iespēju prognozēt sagaidāmo intervences rezultātu sociālajā darbā.” I.Stankus-Višas ievadvārdi precīzi atspoguļo grāmatas satura būtību, kas vērstas uz problemātikas atspoguļojumu (atkarība, vardarbība, krīze) un uz specifisku metožu un pieeju izklāstu (krīžu intervence, naratīvā pieeja). Piecu tēmu izklāsts ir veidots vairākās apakšsadaļās gan ar problēmu teorētisku pamatojumu, gan palīdzošiem darba instrumentiem konsultēšanas procesā, pievēršot uzmanību riskiem un kompetencēm. Īpašā grāmatas “odziņa” ir materiāls par sociālo darbu ar vardarbības veicējiem un praktisks atbalsts sociālajiem darbiniekiem par sociālo darbu ar grupu. Lasot rokasgrāmatu, var rasties vilšanās, ka nozīmīgo tēmu izklāsts ir ļoti kompakts un sašaurināts, bet jāatgādina, ka rokasgrāmata tika veidota kā noteiktam laika posmam sagatavotu mācību sastāvdaļa. No otras puses, kompaktais tēmu izklāsts palīdz iepazīties ar galvenajiem tēmu virzieniem, kurus būtu vērts meklēt padziļināti citos avotos. Domāju, ka kopumā rokasgrāmata ir praktiski izmantojama un aktuāla arī šodien, lai gan pagājuši septiņi gadi kopš tās izdošanas.

Rokasgrāmata ir noderīga sociālajiem darbiniekiem pilngadīgo klientu individuālā konsultēšanā, sociālajā darbā ar atkarīgajiem, sociālajā darbā ar vardarbības veicējiem, sociālajā darbā ar grupu.

- Rokasgrāmata ir bez maksas un pieejama Sabiedrības integrācijas fonda interneta vietnē <http://www.sif.gov.lv/nodevumi/nodevumi/3167/rokasgramata.pdf>

Rokasgrāmata “Psihosociālais sistēmiskais sociālais darbs sistēmiskā pieejā” un sociālo darbinieku raksti par psihosociālo darbu

Kā otru sociālā darba praksē noderīgu un pieejamu interneta materiālu vēlos piedāvāt nodibinājuma “C Modulis” (kuru

vada ilggadējs sociālā darba speciālists un supervizors Kārlis Viša) izstrādātā projekta bagātīgos augļus. Divus gadus ilgušā apjomīgā projekta rezultātā 2016. gadā tika izveidota rokasgrāmata un blogs, kurā ir pieejami raksti par psihosociālo darbu. Es uzskatu šo projektu par nozīmīgu, jo tas bija pirmais mēģinājums nodalīt skaidrākas robežas starp darbu ar gadījumu (*case work*) jeb psihosociālo darbu un gadījuma vadīšanu (*case management*), kā arī apgūt psihosociālo darbu konkrēta teorētiskā ietvara, t.i., sistēmiskās pieejas, kontekstā. Latvijas sociālā darba attīstības vēstures īpatnības ir noteikušas eklektisku un plašu pieeju ikdienas praksē, kam ir daudz priekšrocību, bet tomēr arī daudz apgrūtinājumu un neskaidrību par darba mērķiem un robežām. Apmācītāju grupa, ko veidoja pieredzējuši Latvijas sociālā darba praktiķi, pirms mācības programmas izstrādes paši piedalījās sistēmiskā darba mācībās pie zviedru kolēģes, sociālās darbinieces, supervizores un sistēmiskās ģimenes terapeites Ilzes Normanas (*Ilze Norman*). Rokasgrāmata ietver interesantus rakstus par teorijas un prakses mijiedarbību, sistēmiskā psihosociālā darba attīstības un sistēmiskās pieejas psihosociālajā darbā raksturojumu, kā arī specifiskus tiešā darba ar klientu aspektus, tai skaitā konsultēšanas pamatprincipus, attiecību veidošanas nozīmi un metodes, sociālā darba ar grupu kā mikrolīmeņa sociālā darba metodes aprakstu, piemēram, dažādu grupu raksturojums, grupas vadīšanas priekšnoteikumi un process. Ņemot vērā, ka mācības tika veidotas pieaugušo izglītības metodikā, tās bija orientētas uz pašrefleksijas attīstību un jaunas praktiskas pieredzes iegūšanu, iemēģinot daudzas metodes, supervizējoties un labāk apzinoties savu praksi. Rokasgrāmatas apjoms neļāva iekļaut piedzīvotā refleksijas, bet sociālajiem darbiniekiem bija iespēja izpausties rakstos blogā. Projekta blogā ir pieejami lieliski rokasgrāmata neiekļautie raksti par psihosociālā darba sociālajā dienestā atspoguļojumu, sistēmiskās teorijas pielietojumu ikdienas praksē, psihosociālā sistēmiskā sociālā darba ieviešanu sociālajā dienestā, sistēmiskā darba pamatprincipiem un daudz citu noderīgu rakstu.

- Resurs ir noderīgs sociālajiem darbiniekiem tiešā darbā ar pieaugušajiem klientiem, individuālā konsultēšanā un darbā ar grupu.
- Rokasgrāmata ir bez maksas un pieejama augstskolu bibliotēkās, kā arī ir satura atspoguļojums Sabiedrības integrācijas fonda mājas lapā http://www.sif.gov.lv/nodevumi/nodevumi/5773/Rokasgramata_Psihosocialais_soc_darbs_sitematiskaja_pieeja.pdf
- Projekta bloga interneta vietne ir <http://socialaisdarbs.blogspot.com/>

Metodiskais materiāls “Psihosociālais darbs ar ģimeni vardarbības pret bērnu novēršanai”

Trešais materiāls, kuru piedāvāju kā labu resursu sociālā darba praksē un kuru jau izmanto gan praktiķi, gan studenti, ir Latvijas Bērnu fonda un Siguldas novada pašvaldības projekta ietvaros izveidotais metodiskais materiāls, kurš

tapis gandrīz vienā laikā ar psihosociālā sistēmiskā sociālā darba rokasgrāmatu, kas norāda uz šīs sociālā darba pieejas pieaugošu aktualitāti pēdējos gados. Metodiskais materiāls ir veidots sistemātiski un pakāpeniski, izstrādājot un aprobējot dažādas metodes Siguldas novada sociālo darbinieku darbā ar ģimenēm ar bērniem praksē. Metodikas aprobēšanas un ieviešanas supervizore un metodiskā materiāla izstrādātāja ir sociālā darbiniece un ilggadīgā supervizore, projekta “Audzināsim bērnu nevardarbīgi!” eksperte-konsultante Evija Apine. Piedāvātais sociālā darbinieka ģimenēm ar bērniem darba modelis atspoguļo psihosociālo pieeju gadījuma vadīšanā. Metodiskā materiāla teorētiskais pamatojums balstās uz Edas Goldšteinas (*Eda G. Goldstein*) Ego attīstības psiholoģijas pieeju. E. Apine materiālā piedāvā sociālā darba ar ģimenēm un bērniem, kuri cietuši vardarbībā, procesa modeli, un tajā detalizēti tiek aprakstīti sociālā darbinieka sociālajā darbā ar gadījumu soļi, uzdevumi, ģimenes iesaistīšana, atbalsta sistēmas veidošana un sadarbība ar citiem speciālistiem. Praktisks un ikdienas darbā lietojams materiāls. Īpašu lietderību šim materiālam piešķir daudzi pielikumi ar aprobētu metodiku, kura ir izmantojama ikdienas praksē.

- Resurs ir noderīgs sociālajiem darbiniekiem ģimenēm ar bērniem.
- Metodiskais materiāls ir bez maksas un pieejams Latvijas Bērnu fonda interneta mājas lapā <http://www.lbf.lv/content/2016/09/Methodika.pdf>

Sabiedrības integrācijas fonda (SIF) projekta īstenotāju sagatavotie materiāli

Rokasgrāmatu un metodisko materiālu kontekstā es nevaru nepieminēt vēl vienu ļoti bagātīgu interneta resursu, kurā gandrīz katrs sociālais darbinieks no jebkuras institūcijas, darbā ar praktiski jebkuru mērķa grupu varētu sev atrast kādu interesantu, bagātinošu un praksē noderīgu materiālu, apkopojumu, rokasgrāmatu. SIF mājas lapas sadaļā “Projekta īstenotāju sagatavotie materiāli” ir apkopoti projektu rezultāti kopš 2004. gada.

The screenshot shows the website www.sif.gov.lv with a search bar and navigation menu. The main content area is divided into several sections:

- Pētījumi** (Research): Includes links to reports on social services, public services, and the impact of the EU on social services.
- Macību materiāli** (Training materials): Includes project term lists, training materials for NGOs, and materials for the SIF project.
- Metodikas, rokasgrāmatas, vadlīnijas** (Methodology, manuals, guidelines): Includes manuals for project implementation, European Union methodology, and various guides.
- Zinojumi** (Reports): Includes reports on social services quality, social services quality, and social services quality.
- Bukleti, informatīvie materiāli** (Brochures, informational materials): Includes brochures on regional development, social services, sports, and health.
- Citi** (Other): Includes materials on social services, practice examples, and technical economic presentations.

At the bottom, there are logos for ESF (European Social Fund), Eiropas Savienība (European Union), and SIF (Social Integration Fund).

Milzīgs, saturiski interesants un plašs materiālu apkopojums.

- Noderīgs plašam sociālo darbinieku lokam!
- Pieejams <http://www.sif.gov.lv/>

Grāmatas

No plašā klāsta grūti izvēlēties grāmatu, kura ienāks šajā sadaļā kā pirmā. Es izvēlējos to, kas manā un daudzu kolēģu praksē gan sociālajā darbā ar ģimenēm, gan individuālajā darbā ar pieaugušajiem ir bijusi un joprojām ir ļoti noderīga.

Melodija Bītija. “Pārtraukt līdzatkarību”

Nelielā grāmatiņa par līdzatkarību jau vairs nav jauna. Tā ir 2007. gadā latviski tulkotā amerikāņu rakstnieces Melodijas Bītijas (*Melody Beattie*) 1986. gadā publicētā pirmā grāmata, kas ASV ilgu laiku bija dižpārdoļu statusā, jo līdz tam laikam par līdzatkarību kā atsevišķu problēmu runāja šaurāk *ALANON* līdzatkarīgo cilvēku grupās, atsevišķās teorijās, kā, piemēram, transakciju analīzes kontekstā un atkarības speciālistu vidū. M. Bītijas

vienkāršais, bet pamatots un interesants stāstījums par līdzatkarību savā ziņā palīdzēja šai nozīmīgajai problēmai nonākt plašākas sabiedrības apziņā. Pēc M. Bītijas grāmatas popularitātes palielināšanās pieauga jaunu grāmatu pieplūdums šajā tematikā. M. Bītija ir arī citu grāmatu autore, kā, piemēram, “Viņpus līdzatkarības” (*Beyond Codependency*), “Ļaušanās valoda” (*The Language of Letting Go*) u.c.

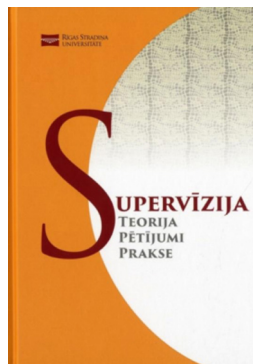
“Kā pārtraukt līdzatkarību” ir iespēja par daudziem līdzatkarības aspektiem uzzināt vienuviet. M. Bītija raksta par to, kas ir līdzatkarība, kāds ir līdzatkarīgā raksturojums, kā pakāpeniski var mazināt līdzatkarības pazīmes un, novēršot fokusu no atkarīgā, sākt rūpēties par sevi. Smalki un niansēti aprakstīti visi līdzatkarības tipiskie aspekti – jūtas, domas un uzvedība, par sarežģīto līdzatkarīgā atdalīšanās procesu no atkarīgā. Grāmata ir papildināta ar autores personiskām pārdomām, vingrinājumiem un pašu pildāmiem testiem. Tā kā esmu daudz pētījusi atkarības un līdzatkarības tematiku, tad varu teikt, ka M. Bītijas grāmata ir viena no pirmajām, kurā minēti daudzpusīgi līdzatkarības cēloņi, ka līdzatkarība nerodas tikai, uzaugot atkarīgo vecāku ģimenē, vai dzīvojot ar atkarīgu personību. Līdzatkarības pamatā var būt arī kādi citi traumatiski, personību ietekmējoši faktori.

Ņemot vērā, ka atkarības un līdzatkarības problemātika sociālajā darbā ir viena no apjomīgākajām, tad šī grāmata

ir palīdzoša ne tikai, lai labāk izprastu līdzatkarības būtību, bet arī plašāk apzinātos profesionāļu riskus, strādājot ar atkarīgiem un līdzatkarīgiem klientiem. Šo grāmatu es ieteiktu izmantot arī tiešā darbā ar klientiem. Piemēram, es savā praksē vairākkārtīgi esmu pārrunājusi grāmatu kopumā, tās atsevišķas daļas vai tēmas kopā ar klientiem. Tas palīdz klientiem vairāk uzzināt par savu problemātiku, normalizēties, pieņemt, ka daudziem citiem cilvēkiem ir līdzīgas grūtības, un apzināties savas jūtas, kas, savukārt, ir ceļš prom no līdzatkarības.

- Detalizētak ar M. Bītijas darbiem var iepazīties viņas mājas lapā <http://melodybeattie.com/>
- Bītija M. Kā pārtraukt līdzatkarību. Tulk.no angļu val. L.Vītuma – Rīga: “Mansards”, 2007. 317. lpp. Grāmata latviešu valodā pieejama arī bibliotēkās un var atrast elektroniskās versijas interneta vietnēs, piemēram, <https://tavaatkariba.wordpress.com/>

“Supervīzija: teorija, pētījumi, prakse”. Rakstu krājums

Otra grāmata, ko piedāvāju ieteikumu sadaļā, arī varētu interesēt lielu daļu sociālo darbinieku un studentu. Apjomīgākā un nozīmīgākā grāmata par supervīziju, kas jebkad Latvijā ir izdota.

Grāmatas saturā ir aplūkoti teju visi supervīzijas aspekti: vēsture un attīstība mūsdienās, supervīzijas teorija no dažādiem

skatu punktiem, supervīzijas process, supervizora loma, vienošanās supervīzijā, supervīzijas gaitas apraksts, dažādu supervīzijas veidu apskati. Grāmatā tiek aplūkota supervīzijas izglītības un nevalstisko organizāciju attīstība. Atsevišķa sadaļa grāmatā ir veltīta supervīzijai psihoterapijā, psihologa, skolotāja un citu profesionāļu darbā. Īpaši vēlos akcentēt sadaļu par supervīziju sociālajā darbā. Latvijas sociālie darbinieki var lepoties, jo tieši sociālie darbinieki-supervizori 2006. gadā izveidoja Latvijas supervizoru apvienību (*LSA*, www.supervizija.lv), kas šobrīd apvieno supervizorus no dažādām jomām: sociālais darbs, psiholoģija, psihoterapija, mākslas terapija; biznesa jomas supervizorus un citus. Jau vairākus gadus veiksmīgi darbojas LSA tizstrādātais supervizoru sertifikācijas process un LSA piedalās starptautiskās supervizoru apvienības ANSE valdē un tās organizētajos pasākumos. Grāmatas izveides iniciatore un apjomīgās autoru grupas organizētāja ir LSA biedre, mākslas terapeite, supervizore, *dr.psych.* K.Martinsone. Grūti un nevajadzīgi būtu pārstāstīt grāmatas saturu, kurā tikai satura rādītājs aizņem 7 lapas puses. Viennozīmīgi vērtīgākais un apjomīgākais informācijas avots latviešu valodā, noteikti iekļaujams obligātās literatūras sarakstā visiem sociālā darba un supervīzijas studentiem un ieteicamās literatūras sarakstā plašam sociālo darbinieku lokam, lai padziļināti izprastu supervīzijas būtību un lielo nozīmi, kā arī lai atsvaidzinātu un iegūtu jaunas zināšanas.

- Supervīzija: teorija, pētījumi, prakse – Rīga: Rīgas Stradiņa Universitāte, 2017. 422. lpp.
- Grāmata nopērkama Rīgas Stradiņa universitātē uz vietas un ar nelielu uzceļojumu uzņēmuma “Latvijas grāmata” interneta vietnē <http://www.lgramata.lv/index.php>

Teātris

“Mana māsa”

Vēlos padalīties ar iespaidiem un ieteikt izrādi, kura izsauca rezonansi un interesi sociālajiem darbiniekiem. Tā ir Dailes teātra izrāde “Mana māsa”. Loti intīms stāsts par divām māsām Ilzi un Ievu. Ilze ir talantīga un veiksmīga, viņai ir laba izglītība un vēl labāks darbs. Ievai nav nekā no tā visa. Pēdējos 16 savas dzīves gadus viņa ir pavadījusi sociālās aprūpes centrā cilvēkiem ar garīgās attīstības

traucējumiem – līdz brīdim, kad viņu pie sevis dzīvot paņēma māsa. Kā rakstīts izrādes anotācijā: ““Mana māsa” ir stāsts par labiem nodomiem un to, kas notiek, kad labi nodomi sastopas ar vēl nepieredzētām grūtībām, vilšanos, lepnumu un paštaisnumu. Šis ir totāli brīvprātīgs projekts, kurā divas Dailes teātra aktrises labprātīgi ļaujas eksperimentam, kopā ar izrādes režisoru un dramaturgu apkopojot stāstus no dažādu cilvēku dzīves pieredzes.” Izrāde tika nominēta “Spēlmaņu nakts 2016/2017” balvai.

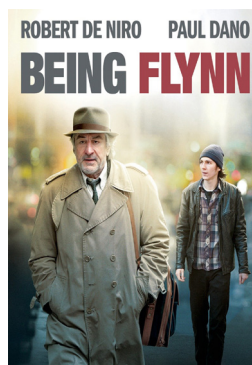
Varētu teikt, ka “Mana māsa” ir viena no retajām sociālā reālisma izrādēm, kas mēģina aktualizēt vienu diezgan slēgtu un daudziem nezināmu dzīves daļu: kā sadzīvot ar cilvēku, kam ir smagi garīgās attīstības traucējumi, kā otra cilvēka slimība neizbēgami ietekmē ikdienas dzīvi, darbu, atpūtu, kā notiek cīņa ar cerību par stāvokļa uzlabojumiem un bezcerīgumu, ka nekas nekad nemainīsies. Izrādes veidotāji ir daudz konsultējušies ar jomas profesionāļiem un iedziļinājušies šajā smagajā tēmā. Pricējās, ka šāda izrāde ir. Ķuzules-Skrastiņas tēlojums, attēlojot slimo māsu, ir spēcīgs un pārliecinošs. Atsevišķas scenārija neveiksmes, ko varbūt ievēro tikai profesionāļi, kompensē lieliski aktieri.

Filma

Gandrīz jebkura dokumentālā vai mākslas filma ir stāsts par cilvēka dzīvi, un atlasīt vienu filmu, lai ieteiktu to noskatīties sociālajiem darbiniekiem, ir izaicinoši. Tādēļ izvēlējos salīdzinoši neitrāla žanra filmu ar tematiku, kas atšķiras no iepriekšējās resursu sadaļās aprakstītajām. Šo filmu ar patiesu interesi esam analizējuši kopā ar sociālā darba studentiem.

“Būt Flinam”

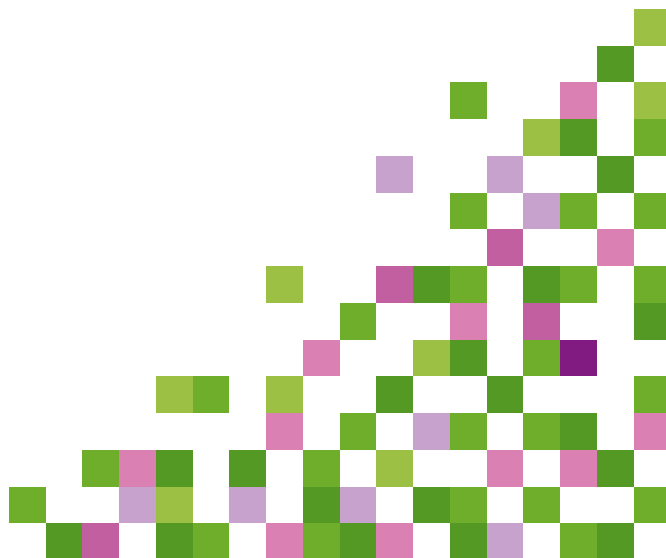

“Būt Flinam” ir amerikāņu režisora un rakstnieka Pola Veica (*Paul Weitz*) drāma, kurā atainoti patiesi notikumi. Niks Flins (aktieris Pols Deno) ir jauns rakstnieks, kas pagaidām vēl neko nozīmīgu nav uzrakstījis. Viņš mēģina sakārtot savu dzīvi, piestrādā bezpajumtnieku patversmē, un tur vienu dienu satiek savu ļoti ekscentrisko, agresīvo un kategorisko tēvu

Džonatanu Flinu (aktieris Roberts de Niro). Nika tēvs ir zaudējis darbu, viņam ir ļoti sarežģītas attiecības ar apkārtējiem cilvēkiem, viņš regulāri lieto alkoholu un viņam vairs nav kur dzīvot. Tēvs un dēls nav redzējušies ļoti daudzus gadus, un Nika tēvs regulāri viņu nostāda neērtās situācijās patversmē. Filmā vienlaicīgi tiek attīstīts gan tēva un dēla attiecību stāsts, gan katra atsevišķi individuālās attīstības sižeta līnija. Veiksmīgi tiek atspoguļots, kā pagātne sasaucas ar tagadni: sarežģītas ģimenes attiecības ietekmē jaunu attiecību veidošanos, tiek pārņemti vecāku uzvedības modeļi un no neatrisinātiem konfliktiem nav iespējams aizbēgt. Filma sniedz ieskatu dziļās, personīgās, nesentimentālās divu vīriešu – tēva un dēla – ambivalentās attiecībās, kuras var attīstīties tikai caur konfliktu un tā pārvarēšanu. No sociālā darba viedokļa bez attiecību un personību aspektiem ir interesanti analizēt, kā darbojas patversme un darbinieku komanda. Vēl viens būtisks aspekts, ko piedāvā filma, ir palīdzošo profesionāļu pašu problēmas un to ietekme uz darbu, kā arī darba ietekme uz profesionāļiem.

SKATIETIES! VĒRTĒJIET! DISKUTĒJIET!

“Sociālā darbinieka ekokartē” arī turpmāk varēsiet lasīt par dažāda veida resursiem. Ja vēlaties kaut ko ieteikt sociālo darbinieku iedvesmai, lūdzu, sūtiet savas idejas ieva.lass@gmail.com

Profesionāla sociālā darba attīstības izaicinājumi

Oksana Žabko, socioloģijas maģistre

Nodibinājuma "Baltic Institute of Social Sciences" projektu direktore. Profesionāla sociālā darba attīstības izaicinājumi

Rakstā aplūkoti Labklājības ministrijas projekta "Profesionāla sociālā darba attīstība pašvaldībās" pētījuma "Ex-ante izvērtējums pašvaldību sociālo dienestu darbības efektivitātes novērtēšanai" rezultāti, kura ietvaros aptaujātas dažādas iesaistītās puses – sabiedrība kopumā, t.sk. sociālo dienestu klienti, sociālo dienestu vadītāji un sociālā darba speciālisti, sociālo dienestu sadarbības partneru pārstāvji un pašvaldības politiskā vadība pirms 2017. gada pašvaldības vēlēšanām. Pētījuma un šī raksta mērķis ir raksturot šī brīža nozīmīgākos nozares izaicinājumus, kuri jāņem vērā, attīstot profesionālu sociālo darbu pašvaldībās.

Kad pētījumā tiek aplūkota izpratne par sociālā dienesta darba uzdevumiem un sadarbība ar citām institūcijām, atklājas, ka sociālā darba jēdziens ir neskaidrs un izplūdis. Līdz ar to sabiedrībā pastāv spēcīga asociācija par trūcīgajām un maznodrošinātajām personām kā sociālā dienesta galveno klientu grupu un sociālo pabalstu izsniegšanu kā nozīmīgāko sociālā dienesta darba uzdevumu. Šie rezultāti ir likumsakarīgi, jo pašvaldības informatīvajos materiālos informācija parasti tiek sniegta par sociālās palīdzības un sociālo pakalpojumu saņemšanas nosacījumiem, savukārt sociālā darba ietvaros sniegtās konsultatīvās palīdzības satura un nozīmes izskaidrošana parasti netiek veikta. Arī pašvaldību vadības redzējumā sociālā dienesta darbs pirmkārt asociējas ar sociālās palīdzības sniegšanu un tikai tad ar sociālo pakalpojumu jomu, kuras nozīmes apzināšanās variē dažādu pašvaldību starpā. Pašvaldību vadītāji pozitīvi vērtē sociālā dienesta darbu, ja no sociālā dienesta klientiem saņemto sūdzību skaits ir mazs. Kopumā šādi ir radīti un tiek uzturēti sabiedrības priekšstats, ka citām iedzīvotāju grupām sociālā dienesta atbalsts nepienākas. Aptauja liecina, ka 8% Latvijas iedzīvotāju pēdējo divu gadu laikā ir bijusi situācija, kad viņi apsvēruši iespēju vērsties pašvaldības sociālajā dienestā, taču to nav darījuši. Galvenie iemesli, lai nevērstos sociālajā dienestā, bija informācijas trūkums – vai personai vispār pienākas palīdzība, un kauna, neērtības sajūta vērsties pēc palīdzības.

Tādējādi kā pirmo būtisko aspektu profesionāla sociālā darba attīstībai pašvaldībās pētījums iezīmē nepieciešamību mazināt aizspriedumus pret sociālo dienestu klientiem un mainīt šobrīd pastāvošo pašvaldības vadības un dažreiz arī pašu sociālā darba speciālistu uzskatu, ka sociālā palīdzība ir galvenais veids, kā iespējams palīdzēt sociālā dienesta klientiem. Tādējādi turpmākajos gados politikas veidotājiem, sadarbojoties ar nozares profesionālajām organizācijām un pašvaldību sociālajiem dienestiem, ir jāvirzās uz to, lai prioritāte būtu sociālais darbs, nevis

sociālās palīdzības sniegšana. Šī prioritāte ir jāaktualizē arī sabiedrībā un sociālo dienestu sadarbības partneru vidū, izmantojot daudzveidīgus informēšanas kanālus.

Atšķirīga izpratne par sociālo darbu ir raksturīga arī sociālo dienestu sadarbības partneriem un pašvaldības vadībai. Tās rezultāts ir neskaidrās sociālā darba robežas, par kurām pēdējā gada laikā jau vairākkārt ir runāts plašsaziņas līdzekļos. Neskaidrās sociālā darba robežas pētījumā atklājas dažādi – kā pārmērīgas un neatbilstošas gaidas no sociālā dienesta darba uzdevumiem un rezultātiem, kā nepieciešamība pildīt pašvaldības uzdotus pienākumus, kam nav saistības ar sociālo darbu, un kā neskaidrs pienākumu sadalījums dažādu institūciju starpā. Viens no tipiskākajiem piemēriem, kur institūcijas veic ļoti radniecīgus un pat līdzvērtīgus uzdevumus, ir risku novērtēšana darbā ar ģimenēm ar bērniem, ko praktiski pēc identiskas metodoloģijas veic gan bāriņtiesa, gan sociālais dienests. Tāpat sociālā dienesta un bāriņtiesas sadarbībā mēdz veidoties konflikta situācijas, kad atšķiras sociālā dienesta un bāriņtiesas darbinieku viedokļi par konkrētiem lēmumiem, visbiežāk par to, ir vai nav nepieciešams bērnu izņemt no ģimenes, kā arī par veicamajām darbībām, lai uzlabotu ģimenes dzīves apstākļus. Sociālie darbinieki izjūt, ka lielāks varas mandāts ir bāriņtiesai, tāpēc nereti sastopas ar vilšanos, kad viņu ieguldītais darbs un sasniegtie rezultāti (piemēram, klienta sociālo prasmju attīstīšanā) tiek noniecināti. Šādas situācijas ir pamats atziņai, ka jāstiprina praktiskais dažādu institūciju sadarbības tīkls pašvaldībās, un tas lielā mērā ir atkarīgs no efektīvas un kompetentas institūcijas vadības. Savukārt ilgtermiņā, domājot par skaidru sociālā darba prakses robežu noteikšanu, ir jāaktualizē nepieciešamība izstrādāt Sociālā darba likumu, kas definētu sociālo darbu, tā mērķus, uzdevumus, sociālā darba speciālistu kompetences un starpprofesionālo atbildību.

Pētījums izgaismo arī resursu pieejamības problēmas. Kā spilgtākās var minēt ierobežotus personāla resursus un nespēju finansējuma trūkuma dēļ attīstīt jaunus, iedzīvotāju vajadzībām atbilstošus pakalpojumus. Resursu pieejamību nosaka pašvaldības ekonomiskā attīstība, tās iedzīvotāju vecuma struktūra un apdzīvotības blīvums, kā arī pašvaldības vadības prioritātes. Pētījuma dati ir pamats secinājumam, ka šobrīd netiek pilnā mērā izmantota Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likuma 9. pantā piedāvātā iespēja pašvaldībām, kuras nav izveidojušas nepieciešamos sociālos pakalpojumus, slēgt līgumus ar citiem sociālo pakalpojumu sniedzējiem savā teritorijā vai ar citām pašvaldībām par minēto sociālo pakalpojumu sniegšanu

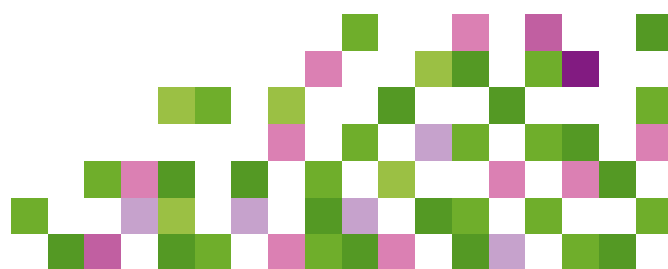
un samaksu. Arī pašvaldībās ar kopumā labu finanšu plūsmu var būt šaurs sociālo pakalpojumu piedāvājums, ja pašvaldības vadība kā dienesta klientus saredz tikai trūcīgas un maznodrošinātas personas. Papildu resursi nepieciešami arī šobrīd novārtā atstātajam preventīvajam sociālajam darbam, lai laicīgāk strādātu ar riskiem un mazinātu problēmsituāciju padziļināšanos. Šobrīd nav redzami ātri situācijas risinājumi, jo Latvijā ir pārāk liels skaits mazu pašvaldību, kuru finansiālā kapacitāte ir ierobežota. Ilgtermiņā iespējamie risinājumi ir reģionālās reformas nākamais posms vai iespējami ātra pašvaldību sadarbības veicināšana un kopīgu risinājumu meklēšana, ieguldot resursus gan pakalpojumos, gan personāla attīstībā, gan savstarpējā sadarbībā. Iespējams, ka to veicinātu arī Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrijas teritoriju attīstības koncepcija, kuras ietvaros reģionu līmenī tiek veikta pakalpojumu attīstības plānošana.

Sociālā darba speciālistu profesionālā pilnveide un jauno speciālistu sagatavošana ir vēl viens nozares izaicinājums. Šobrīd apmeklējamo pasākumu pilnveide lielā mērā tiek balstīta uz bezmaksas vai dalības maksas ziņā salīdzinoši lētākiem pasākumiem un sociālā darbinieka personīgajām interesēm. Pētījums rāda, ka sociālajos dienestos trūkst sistemātiska speciālistu kompetenču izvērtējuma un profesionālās pilnveides attīstības plānošanas, kas liecinātu, ka profesionālās pilnveides pasākumu apmeklēšana tiek veikta mērķtiecīgi. Profesionālās pilnveides pasākumu organizatoru pusē izaicinājums ir nodrošināt tādu apmācību saturu, kas atspoguļo mainīgo vidi un sabiedrības vajadzības, vienlaikus teorētiskās nodarbības papildinot ar nozīmīgu praktisko nodarbību apjomu un padarot tās tuvāk

pieejamas attālākos novados strādājošiem sociālā darba speciālistiem. Runājot par sociālā darba studiju programmu absolventu profesionālo sagatavotību, sociālie dienesti pozitīvi vērtē teorētisko zināšanu bāzi, taču ir novērojuši prasmju trūkumu izmantot zināšanas praksē. Tādējādi, lai atbalstītu tikko praktizēt sākušo sociālā darba speciālistu, politikas veidotājiem sadarbībā ar sociālajiem dienestiem būtu jāizvērtē iespējas piesaistīt mentoru un nodrošināt papildu supervīziju.

Kopumā 72% sociālo dienestu vadītāju atzīst, ka viņu vadītajos sociālajos dienestos tiek veikta darba izpildes novērtēšana, taču dažādās pašvaldībās tā tiek veikta pēc atšķirīgas metodikas vai pieejas. Savukārt darba izpildes novērtēšanas rezultāti atsaucas uz sociālā darba speciālistu atalgojuma lielumu 35% pašvaldību sociālo dienestu. Īstenojot profesionāla sociālā darba attīstības projektu pašvaldībās, nepieciešams ieviest vienotu izpratni gan par novērtēšanas nepieciešamību un procesu, gan par skaidriem sociālā darba rezultātiem. Vienlaikus ir arī nepieciešams sekmēt diskusijas par atalgojuma kritērijiem un mazināt atšķirības sociālo darbinieku atalgojumā dažādās Latvijas pašvaldībās, lai atalgotu kvalitatīvi veiktu darbu un veicinātu šobrīd profesijā nestrādājošu sociālā darba speciālistu motivāciju strādāt specialitātē pašvaldības sociālajā dienestā. Iespējams, līdzīgi kā citās palīdzošajās profesijās, t.sk. sociālajā darbā daudzviet ārpus Latvijas, ir jāvirzās uz sociālo darbinieku sertifikāciju, kas paredzētu gan virkni garantiju profesionāliem sociālajiem darbiniekiem, gan atbildību par savu attīstību un pilnveidi.

Sīkāk ar pētījuma rezultātiem iespējams iepazīties Labklājības ministrijas mājas lapā <http://www.lm.gov.lv/text/3756>

Intervija ar Olaines cietuma Atkarīgo centra priekšnieci Sanitu Švesu

Andra Mite, sociālo zinātņu maģistre politikas nozarē (Mg. sc. pol.), sporta pedagogijas bakalaure (Bc. paed.),
Baltijas Starptautiskās akadēmijas studiju virzienu "Sociālā labklājība" vadītāja

Latvijā ir jauns pakalpojums penitenciārajā sistēmā – Atkarīgo centrs (turpmāk – Centrs). Lūdzu, pastāstiet par tā izveidi:

2013. gada 18. septembrī tika uzsākta Tieslietu ministrijas un Norvēģijas valdības divpusējā finanšu instrumenta līdzfinansētās programmas "Latvijas korekcijas dienestu un Valsts policijas īslaicīgās aizturēšanas vietu reforma" ietvaros Ieslodzījuma vietu pārvaldes projekta "Jaunas nodaļas izveide Olaines cietumā, ieskaitot būvniecību un personāla apmācību" (Nr.LV08/2) īstenošana.

Kā liecina 2010. gada pētījuma "Narkotiku lietošanas izplatība ieslodzījuma vietās Latvijā" dati, pirms ieslodzījuma narkotiskās vielas ir pamēģinājuši lietot 66,1% ieslodzīto jeb 3012 personas. Savukārt 17,8% notiesāto ir norādījuši, ka narkotiskās vielas viņi ir lietojuši ieslodzījuma vietā. Ik gadu, veicot kompleksos pasākumus, ieslodzījuma vietu darbinieki atrod un atsavina vairāk nekā kilogramu narkotisko un psihotropo vielu. Kā liecina dažādu pētījumu dati, cietumos biežāk nekā sabiedrībā narkotikas tiek lietotas injekciju veidā. Arī vairāki citi negatīvi faktori cietumos – tetovēšanās, kas raksturīga cietumu subkulturai, ieslodzīto higiēnas apstākļi, veselības aprūpes trūkums un tajā pašā laikā ilgspējīgu terapijas programmu trūkums – palielina risku inficēties ar dažādām infekcijas slimībām. 2010. gada laikā ieslodzītajiem tika konstatētas šādas infekcijas slimības: HIV – 657 gadījumos, AIDS – 120 gadījumos, hronisks vīruss B hepatīts – 60 gadījumos, hronisks vīruss C hepatīts – 405 gadījumos.

Pašlaik Latvijas cietumos nav iespējams atkarīgajiem ieslodzītajiem nodrošināt izolāciju no narkotiskajām un psihotropajām vielām, kā arī nodrošināt priekšnosacījumus resocializācijas darbam ar speciālajām mērķa grupām. Lai nodrošinātu atkarīgo personu pilnvērtīgu iesaistīšanos resocializācijas pasākumos, izciešot piespriesto sodu, pirmkārt, ir svarīgi atrisināt atkarības problēmu, un tikai tad būs iespējams efektīvi iesaistīt šīs personas citās resocializācijas aktivitātēs.

Atkarīgo centram 2017. gada 3. janvārī tika izdoti pat speciāli MK noteikumi Nr.23 "Iekšējās kārtības noteikumi brīvības atņemšanas iestādes struktūrvienībā, kurā tiek īstenota resocializācijas programma atkarību mazināšanai".

Jauna infrastruktūra, apmācīti darbinieki, kā tas izskatās praksē?

Centra personāla lielāko daļu veido dienestā jaunpieņemtas amatpersonas, kuras aprobē mūsdienīgas metodes darbā ar ieslodzītajiem, radot labās prakses piemērus visai Latvijas ieslodzījuma vietu sistēmai. Izraudzīti darbinieki, kuri šajā misijā iesaistījušies ar vēlmi realizēt profesionālos ideālus un respektēt profesijas mērķi palīdzēt otram cilvēkam apstāties dzīves leņķī un doties augšup. Jāpiemin, ka tie nav darbinieki tikai ar vēlmi mainīt resocializācijas procesu ieslodzījuma vietās, bet arī atbilst Dienesta gaitas likuma noteiktajām prasībām.

Pateicoties jaunajai infrastruktūrai, ieslodzītie var izciest sodu kopienās un personāls darbojas, ievērojot savdabīgu mentoru – kontaktpersonu principu. Darbiniekiem piešķirtas vairākas lomas, veicot gan atbalsta, gan kontroles funkciju un pildot vienotu misiju. Atšķirībā no ierastā modeļa katram notiesātajam nozīmēta atbalsta persona no darbinieku vidus un tas soda izpildē ļauj plašāk piemērot individuālu pieeju klienta resocializācijā, kura sevī ietver gan savstarpēju uzticēšanos, gan atbalstu, gan aizrādīšanu, nereti arī sodīšanu, kā arī nepārtrauktu klientu motivēšanu. Dažbrīd jāklūst par "Māti / tēvu", "Draugu", "Skolotāju". Centra kontaktpersonas ir virsnieki un vecākie inspektori, obligāta prasība ir augstākā izglītība.

Centrs ir ilustrācija tam, ka brīvības atņemšanas sods nav atbilstošs, bet veids, kā valsts māca likumpārkāpējam prasmes patstāvīgi dzīvot bez noziegumu izdarīšanas.

Līdz šim Latvijas cietumos novecojušās infrastruktūras dēļ bija problemātiski atkarīgajiem ieslodzītajiem nodrošināt izolāciju no narkotiskajām un psihotropajām vielām, kā arī nodrošināt priekšnosacījumus resocializācijas darbam ar speciālajām mērķa grupām.

Uzsākot atkarīgo cilvēku resocializāciju, nepieciešams noslēgt visus piekļuves ceļus atkarību izraisošām vielām. Viņu pārvietošanās ārpus nodaļas ir ierobežota un kontrolēta. Ēku logi nav atverami, svaiga gaisa pieplūdi nodrošina ventilācijas sistēma. Tas tiek dēvēts par 5H principu (hermētiskums, humānisms, holisms, higiēna, harmonija). Nodaļas telpās nav atļauts smēķēt, fizisku aktivitāšu nolūkam uzbūvēta sporta zāle. Centrs sastāv no astoņām nodaļām (Gadalaiki, Ziedi, Pļava, Mežs, Ūdens, Rīts, Ceļš, Kalni), kuras ļauj uzturēt atsevišķu psiholoģisko mikroklimatu ikvienā no tām.

Kādas programmas izmanto darbā ar atkarīgajiem notiesātajiem Atkarīgo centrā?

Centra pamatdarbības principi aizgūti no Norvēģijas ("Pathfinder" programma) un Polijas ("Atlantis" programma).

Programmas "Pathfinder" pamatos tika pielāgotas un izmantotas idejas no Zviedrijas. Savukārt Zviedrija idejas bija aizguvusi no A. Makarenko (Krievija). 1996. gadā iznāca projekta novērtējuma ziņojums "Jaunais ceļš: programmas novērtējums" (Odegard, 1996).

Programmā tiek realizēts pasākumu kopums, kas vērsts uz notiesātās atkarīgās personas sociālās funkcionēšanas spēju atjaunošanu un uzlabošanu, sadarbojoties ar darbiniekiem un citiem notiesātajiem, ievērojot kopienas principus un vērtības. Šādā veidā tiek atjaunota klientu sociālā komunikācija un attiecību kultūra. Kopienas principa mērķis ir veidot un uzturēt veselīgu un veicinošu vidi izaugsmei. Kopienā esošie klienti kopīgi mācās, atklāj ko jaunu, ģenerē zināšanas par sevi un sociālo vidi, uzņemas atbildību par noteikto mērķu sasniegšanu. Iemācās izprast un uzņemties līdzbildību.

Programmā iesaistītās notiesātās atkarīgās personas apgūst dažādas sociālās prasmes, lai, atbrīvojoties no ieslodzījuma vietas, varētu dzīvot kā pilnvērtīgi sabiedrības locekļi un uzturētu programmas laikā iegūto atturības pieredzi. Tā kā uzņemšanai atkarību mazināšanas programmā nav nepieciešama narkologa noteikta diagnoze – atkarība, tad programmā nav paredzēta klientu ārstēšana. Programmas ietvaros realizētie dažādie pasākumi un pati vide dod iespēju klientam pilnībā mainīt savu dzīvesveidu – atjaunot konstruktīvu un vispusīgu dzīvi bez atkarību izraisošu vielu lietošanas. Programmas realizācijā īpaša uzmanība tiek pievērsta klientu individuālo resursu attīstīšanai un lietderīgas brīvā laika pavadīšanas veidu izzināšanai un apgūšanai.

Programmas "Atlantis" aizsākumi meklējami Amerikā pagājušā gadsimta septiņdesmitajos gados. 1975. gadā Minesotas štata *Stillwater* pilsētas cietumā starp ieslodzītajiem tika veikts pētījums, kas veltīts ķīmiskās atkarības problemātikai. Pētījuma rezultāti parādīja, ka 73% aptaujāto ieslodzīto bija konstatētas ķīmiskās atkarības problēmas (30% ieslodzīto norādīja, ka viņiem ir nepieciešama ārstēšana, un 43% ieslodzīto norādīja, ka viņiem ir nepieciešamas konsultācijas un izglītošana par atkarībām). Lai risinātu šo problēmu, Amerikas Noziegumu prevencijas un kontroles pašvaldības komisija 1976. gadā piešķīra līdzekļus, lai izveidotu ķīmiskās atkarības programmu cietumā un vērtētu tās ietekmi. Polijā šī programma tika pārņemta pagājušā gadsimta deviņdesmito gadu sākumā – 1991. gadā Polijas valdība atzina, ka ieslodzījuma vietās ir daudz ieslodzīto, kuriem ir atkarības problēmas un nepieciešama ārstēšana. Pateicoties "Steffan Batory Fonda" sadarbībai ar atkarību konsultantu Viljamu Burgenu (*William Burgin*, 1991), kurš Amerikā Minesotas cietumā praktizēja terapeitisku darbu ar atkarīgajiem ieslodzītajiem, 1992. gadā programma "Atlantis" tika ieviesta Varšavas cietumā. Programmas izveide tika balstīta uz "Anonīmo Alkoholīķu" 12 soļiem. Šodien lielākajā daļā Polijas ieslodzījuma vietu ir izveidotas dažāda veida nodaļas "Atlantis". To izveide ir, balstīta uz dažādiem, pārmaiņu posmiem, ko klientam nepieciešams apgūt un mainīt – apgūt sociālās iemaņas, iemācīties plānot un strukturēt, mainīt domāšanu un

uzvedību. Ar klienta problēmām tiek strādāts, viņu iesaistot grupu nodarbībās un individuālajā darbā.

Šobrīd Centra jaunums ir Sieviešu nodaļa (Kalnu nodaļa), kurai atsevišķi tika izveidota programma, kas sevī ietver gan norvēģu, gan poļu pieredzi.

Kā var nokļūt Centrā?

Vispirms notiesātais tiek ar koordinatoru savā ieslodzījuma vietā un tiek sastādīts resocializācijas plāns ar ieteikumu iesaistīties atkarību mazināšanas programmā. Pēcāk notiesātais raksta iesniegumu cietuma priekšniekam, un, ja priekšnieks apstiprina notiesātā vēlmi, tad tiek nosūtīts uz Centru.

Klients nokļūst Centra izvērtēšanas nodaļā Gadalaiki, kur 30 dienu laikā tiek izvērtēta klienta atbilstība Centram, speciālisti nosaka atkarības pakāpi un izvērtē, kurā no esošajām resocializācijas programmām uzsākama atkarības problēmas risināšana. Klientam pēc izvērtēšanas ir tiesības atgriezties ieslodzījuma vietā.

Pēc intensīvas izpētes klients tiek virzīts uz kādu no programmām – "Pathfinder" vai "Atlantis". Programmu darbības laiks ir 4-6 mēneši katrā programmā. Kopumā klients Centrā var atrasties līdz vienam gadam. Jebkurā laikā klients var atteikties un doties prom no Centra – atrašanās Centrā ir brīva griba.

Zīmīgi, ka pēc Atkarīgo centra programmu apguves notiesātie tiek izolēti no citiem notiesātajiem, kuri nav bijuši Centrā – tas ir pamats, lai Centrā apgūtais netiktu pazaudēts.

Ar kādām grūtībām nācies saskarties Centrā?

Vispirms jāmin, fakts, ka vēl joprojām ir diezgan liela skepse no to kolēģu puses, kuri darbojas vecajā cietumu sistēmā. Centrs ir kas jauns un nebijis, viņi baidās un netic, ka notiesātie spēj mainīties.

Centrā paredzētas vietas 200 klientiem, šobrīd šeit atrodas 56 notiesātie. Pieredze apstiprina to, ka optimālais klientu skaits nodaļā ir 15 – bet paredzēti 24 klienti.

Protams, finansējums – šāda sistēma prasa ļoti daudz finanšu līdzekļu, kuri mums ir stipri ierobežoti; izmantojam to, kas tiek dots, un strādājam. Arī normatīvie akti liela daļa ir novecojuši un ierobežo mūs.

Uz Centru tiek nosūtīti notiesātie, kuri neatbilst programmai (veselības stāvoklis, motivācija utt.). Un, nav noslēpums, ka cietumos ir ieslodzīto hierarhija, bet Centrā tās nav, un tas ir viens no galvenajiem iemesliem, kāpēc liela daļa nevēlas doties uz Centru.

Centra darbinieku komanda ir profesionāli, kas īsteno jaunu pakalpojumu, kas var mainīt un pilnveidot esošo pakalpojumu klāstu notiesātajām atkarīgajām personām. Tā kā darbiniekiem ir ciešs kontakts ar notiesātajiem, pastāv arī izdegšanas risks. Esam cerību pilni, lai mainītu veco ieslodzījuma vietu sistēmu.

Summary

Our 2018 summer edition of "Social work in Latvia", which is published under the ESF project implemented by the Ministry of Welfare of Latvia, focuses on the diversity of social work in Latvia and its comparison with the experience of other countries in the development of social work.

The article "Current Events in the European Social Fund Project "Development of Professional Social Work in Municipalities"" by I.Skrodele-Dubrovskā describes the main events of the project – organised training and supervision for social workers and open discussions on significant topics.

Vita Roga-Wiles's article "Historical Development of Specialisations in the Social Work and Perspective Development in Latvia" is aimed to give a short historical survey of development of social work as a profession with many specialisations emphasising the early ones in history. Author underlines the well known idea that social work is a very multidimensional profession which requires specific knowledge, skills of working in different conditions and with various individuals and groups. The article consists of three parts: historical overview of evolution of specialisations, development of specialisations in Latvia and an open discussion about the opportunities, development and importance of specialisations for the evolution of professional social work in Latvia.

The article "Specialisation of Social Work in Latvia – Current Situation and Future Challenges" by I. Kurme provides the analysis based on the research data contained in the article "Assessment of Work Performance Efficiency of Municipality Social Service Institutions and Social Work Professionals", opens the discussion on the importance of specialisation in social work in Latvia, reflects the existing situation and brings up the future challenges in this field.

The next article by the European Social network Chief Executive Alfonso Lara Montero considers the key findings of the report "Investing in the Social Services Workforce" (Baltruks, D.; Hussein, S.; Lara Montero, A., 2017) which were presented at the conference „Development of Professional Competencies in Social Work" in Latvia. At the beginning the author refers to the current state of training with the cross-country comparison. As a result of this comparison the issues of migration, technology and service user involvement are identified as needing more attention in future professional training. Then, examples of good practices relating to recruitment and retention of workforce in the social services are considered, as this is a problem encountered in Europe. Finally, recommendations are given to policy-makers, practitioners and academics on how to improve the training of social services workforce.

The article "Specificity of the Social Work with Elderly: a Summary of the Experience of Practitioners" by M. Moors analyses and summarises the opinions of social work practitioners regarding the main tasks that are different from other social work specialities, as well as the specific knowledge and skills that these specialities require. These opinions were expressed during the annual conference organised by the Social Workers Association in November 2017. One of the workshops at the conference was dedicated to social work with elderly presented by the author.

The articles "Social Work with Families with Children – the Practices in Social Services of Municipalities" by A. Meņkova and "Social Work with Families with Children in Latvia: What do We Want it to Be Like?" by S. Darkēvica analyse the development of social work with families with children and consider the future trends in this field.

The article "Art Therapy – a Psychosocial Support as a Resource to Prevent the Risk of Emotional Burnouts of Families with Adopted Children" by A. Jurčenko focuses on the responsibilities of the foster-parents in the tense conditions and on the risk of the foster-parents having an emotional burnout. In order to reduce it the municipalities where foster-parents are residents have to provide both the methodical and psychosocial support for them. Only emotionally stable and harmonic parents can bring up the healthy and happy children. Through practise it has been observed that art therapy can be a great way to reduce the risk of having an emotional burnout.

The article "Social work in the countryside" by I. Jansiņa and K. Veispale describes the specifics of social work in small and medium sized municipalities in rural areas and highlights the responsibilities, limits of competence, availability of services and opportunities for the development of social work.

The article "Solving an Ethical Dilemma: Experience of Riga Department of Welfare" by M. Moors analyses a real case which took place in the Riga Shelter for homeless women. Publicly disclosed information pointed to the possible unethical behaviour of the social workers who were involved in a violation of the confidentiality obligation with respect to the client which was the reason why the Ethic Commission of Riga Department of Welfare reviewed this case. Relevant comments and conclusions of the Commission are presented in the article.

The article "The Ecocard of a Social Worker" by I. Ozola describes the useful resources for social workers to gain new experience for the development of their professional practice (books, films, theater, websites).

The interview with Sanita Švesa, director of the Addiction Centre of Olaine prison, taken and recorded by A. Mite, gives the readers an insight on the new service provided to the inmates with addictions, borrowed from the practices of the colleagues from Poland and Norway.

We are thankful to all authors who shared their experience and knowledge, provided insight in diversity of social work field and helped us to prepare this edition!

See you in the next edition!
Your Editorial Board

Redkolēģija

Andra Mite – redkolēģijas vadītāja, sociālo zinātņu maģistre politikas zinātnē (Mg. sc. pol.), Baltijas Starptautiskās akadēmijas docente, studiju virziena “Sociālā labklājība” vadītāja

Vita Roga-Wiles – sociālās pedagoģijas doktore (Dr. paed.), pedagoģijas zinātnes maģistre (Mg. paed.), Sociālo darbinieku biedrības biedre, kopienas sociālās aprūpes aģentūras “Vitascare” dibinātāja, Lielbritānija

Ieva Lāss – sociālā darba maģistre (Mg. soc. d.), Sociālo darbinieku biedrības biedre, lektore, supervizore, smilšu spēles terapijas un Marte Meo metodes praktizētāja Junga analītiskās psihoterapijas un bērnu psihoanalīzes apmācībā. Ikdienas prakse darbā ar bērniem un pieaugušajiem Sociālo pakalpojumu aģentūras Konsultatīvajā un atbalsta programmā audžuģimenēm, aizbildņiem un adoptētājiem Rīgā

Mārtiņš Moors – sociālo zinātņu maģistrs sabiedrības vadībā (Mg. sc.), tiesību zinātņu maģistrs (Mg. iur.), augstākā izglītība sociālajā darbā (Bc. soc. d.), Sociālo darbinieku biedrības biedrs, Rīgas Stradiņa universitātes lektors, Rīgas domes Labklājības departamenta direktora vietnieks, Sociālās pārvaldes priekšnieks

Maija Muceniece – sociālā darba maģistrs (Mg.soc.d.), Labklājības ministrijas projekta “Profesionāla sociālā darba attīstība pašvaldībās” vecākā eksperte

Literārā redaktore
Linda Jansone

Izdevuma maketētāja
Vladislava Krupmane

Iespiests tipogrāfijā
Sabiedrība ar ierobežotu atbildību “Zelta Rudens Printing”

Atbildīgais izpildītājs
Sabiedrība ar ierobežotu atbildību “Baltijas Starptautiskā akadēmija”
e-pasts: bsaredkoleģija@gmail.com, tālr.67100605, mob.tālr.26100864

Pārpublicēšanas gadījumā nepieciešama Labklājības ministrijas atļauja. Citējot atsauce uz izdevumu ir obligāta.

Kopienas un vides ilgtspējas veicināšana

/Vispasaules sociālā darba dienas 2017.-2018. gada vadmotīvs.

Tēma tiek formulēta uz diviem gadiem saskaņā ar Globālo sociālā darba un sociālās attīstības programmu/

Izdevums tipogrāfiski iespiests Ministru kabineta 2015. gada 14. aprīļa noteikumu Nr. 193 "Darbības programmas "Izaugsme un nodarbinātība" 9.2.1. specifiskā atbalsta mērķa "Paaugstināt sociālo dienestu darba efektivitāti un darbinieku profesionalitāti darbam ar riska situācijās esošām personām" 9.2.1.1. pasākuma "Profesionāla sociālā darba attīstība pašvaldībās" īstenošanas noteikumi" ietvaros.

Projekts Nr.9.2.1.1/15/I/001 "Profesionāla sociālā darba attīstība pašvaldībās"

Labklājības ministrija

NACIONĀLAIS
ATTĪSTĪBAS
PLĀNS 2020

EIROPAS SAVIENĪBA

Eiropas Sociālais
fonds

I E G U L D Ī J U M S T A V Ā N Ā K O T N Ē

Izdevums tiek izdots divas reizes gadā

ISSN 2500-9680

06

9 772500 968005